HLASY OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI:
Potřeby, vyhlídky a výzvy programu Východního partnerství

Kišiněv, Moldavsko, duben 2018, 2021. Demonstrace za předčasné volby.
Zdroj: Shutterstock, Frimu Films.

Autor: Anna Zamejc
Přispěvatelé: Najmin Kamilsoy, Elena Terzi, Tinatin Japaridze, Nadejda Pascaru-Botnaru, Mihai Cotorobai, Olena Romanova
Korektura: Scott Hudson
Dozor: Petr Drbohlav, Nadiia Ivanova

Ministry of Foreign Affairs
of the Czech Republic

Zpráva byla podpořena finančními prostředky z grantového programu Ministerstva zahraničních věcí ČR: Priority české zahraniční politiky a mezinárodních vztahů. Názory a stanoviska vyjádřená ve zprávě jsou názory autorů a nemusí nutně odrážet oficiální politiku nebo postoj české vlády.

Kišiněv, Moldavsko, duben 2018, 2021. Demonstrace za předčasné volby.
Zdroj: Shutterstock, Frimu Films.

SHRNUTÍ

Od svého založení v roce 2009 nabízí iniciativa Východní partnerství důležitý plán reforem a užší integrace s Evropskou unií (EU) šesti jejím východním sousedům: Arménii, Ázerbájdžánu, Bělorusku, Gruzii, Moldavsku a Ukrajině. Různorodá politická dynamika však v poslední době přivedla tyto země na velmi odlišné trajektorie, což vedlo ke krizi v přístupu společné politiky. Zatímco Gruzie, Moldavsko a Ukrajina se spojily, aby hledaly hlubší vazby s EU, Arménie se rozhodla pro zvláštní vztah, Ázerbájdžán se soustředil výhradně na ekonomickou integraci a režim Alexandra Lukašenka účast země v programu pozastavil. Uprostřed měnících se politických priorit to byla místní občanská společnost, která si udržela stálý proevropský hlas a důsledně hnala svou vládu k odpovědnosti. Tato zpráva, na které se podílelo více než 250 zástupců občanské společnosti z Arménie, Ázerbájdžánu, Gruzie, Moldavska a Ukrajiny, zkoumá současný stav vztahů těchto zemí s EU a obsahuje soubory doporučených priorit pro budoucí spolupráci. Ve snaze zabránit zastarávání programu Východního partnerství je třeba tento program aktualizovat, aby odrážel současné podmínky a zahrnoval nový, na míru šitý přístup ke každému ze zúčastněných členských států, podložený hodnotami Evropské unie a vzájemnou spoluprací.

ÚVOD

Program Východního partnerství (VP) byl vytvořen na základě polsko-švédské iniciativy během českého předsednictví v Radě Evropské unie (EU) před 12 lety. Jde o komplexní podpůrný program, jehož cílem je více přiblížit šest východních sousedů – Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzii, Moldavsko a Ukrajinu – Evropské unii. Tento rámec, navržený jako rozšíření evropské politiky sousedství, nabízí plán reforem a hlubší hospodářské spolupráce mezi EU a zúčastněnými státy.

V některých zemích dosáhl pozoruhodných úspěchů a v jiných měla spíše smíšené výsledky. Gruzie, Moldavsko a Ukrajina podepsaly dohody o přidružení, které zahrnovaly dohody o uvolnění vízového režimu; jejich občané tak budou moci cestovat do Schengenského prostoru bez víz. Arménie, která uznala své úzké vztahy s Ruskem, ratifikovala méně ambiciózní, ale stále důležitou komplexní a posílenou dohodu o partnerství (CEPA).

Pět let po zahájení programu udělal Ázerbájdžán velký krok zpět, když doma omezil základní politické svobody; i tak se mu však podařilo pozvednout své hospodářské vztahy s EU na novou úroveň. Bělorusko ve srovnání se svými kolegy zůstalo z velké části izolované, ale v některých okamžicích se zdálo být otevřené dialogu a ochotné vztahy s Bruselem prohlubovat.

Poslední dva roky však odvály opatrný optimismus, že se všech šest zemí vydalo správným směrem.

Zfalšované prezidentské volby v srpnu 2020 vyvolaly v Bělorusku masivní demonstrace a uvrhly zemi do chaosu. Když EU v reakci na bezprecedentní míru státem podporovaného násilí a zadržování demonstrantů a aktivistů občanské společnosti uvalila na režim prezidenta Alexandra Lukašenka sankce, Bělorusko z Východního partnerství vystoupilo.

O několik měsíců později se v sousedství objevila další krize. Mezi dvěma členy Východního partnerství, Ázerbájdžánem a Arménií, vypukla válka o Náhorní Karabach a okolní oblasti, která rozbila křehký mír v regionu a zcela přeměnila geopolitickou dynamiku. Odhalila také slabost diplomacie EU a poukázala na její neschopnost přispět k zamezení toho, aby se starší neuzavřené konflikty znovu nerozhořely v intenzivní ozbrojené střety.

Kromě posílení ruského vlivu v regionu přivedla válka arménskou porevoluční vládu na pokraj kolapsu a posílila autokratické tendence v Ázerbájdžánu.

V sousední Gruzii, která je již dlouho považována za úspěšný příklad angažovanosti EU v regionu, došlo po sporných parlamentních volbách v říjnu 2020, které dosud nebyly vyřešeny, k hluboké politické krizi, jež celou zemí otřásla.

Ukrajina, zapletená na svých východních územích do sedmileté války se separatisty podporovanými Ruskem, čelí kvůli pokračujícím provokacím Moskvy a hromadění vojáků poblíž jejích hranic nejisté budoucnosti.

Navzdory problémům při provádění reforem nabídla optimističtější obrázek v poslední době pouze Moldávie.

Vzhledem k současné pandemii COVID-19, která si nárokuje lidské životy a má velmi tvrdý dopad na ekonomiky všech těchto zemí, a uprostřed měnící se politické situace rostou i nejistoty ohledně budoucnosti programu Východního partnerství a vztahů jeho členů s EU.

Na pozadí politického vývoje však občanská společnost v členských zemích programu zůstává hlavním zastáncem spolupráce s EU v regionu. Ačkoliv organizace občanské společnosti (OOS) čelí svým vlastním problémům a v některých zemích i zvýšenému pronásledování, jsou důležitým hybatelem reforem a nadále ženou své příslušné vlády k odpovědnosti.

Tato zpráva poskytuje prostor zástupcům organizací občanské společnosti z Arménie, Ázerbájdžánu, Gruzie, Moldavska a Ukrajiny a klade si za cíl zhodnotit současný stav programu Východního partnerství v každé z těchto zemí se zaměřením na zkoumání jejich individuálních potřeb, překážek a vyhlídek do budoucna.

Za tímto účelem zahrnoval výzkum použitý k sepsání této zprávy online dotazníky, hloubkové rozhovory a pět setkání u kulatého stolu, jichž se zúčastnili zástupci občanské společnosti z mnoha různých oblastí a různých zeměpisných regionů. Obsah zprávy čerpá z **217 shromážděných odpovědí na průzkumy**, mnoha hodin skupinových rozhovorů a **25** individuálních rozhovorů.

Ve světle politického vývoje v Bělorusku za poslední rok a následného odstoupení režimu Alexandra Lukašenka od programu tato země nebyla do tohoto hodnocení začleněna.

METODIKA

Pro posouzení situace přímo na místě a shromáždění odpovědí od občanské společnosti byly použity čtyři metody: diskuze u kulatého stolu, polostrukturované rozhovory, online průzkumy a doplňkový výzkum „od stolu".

Kulaté stoly proběhly v arménském Jerevanu a moldavském Kišiněvu a setkali se při nich členové Národní platformy, mládežničtí aktivisté a další členové občanské společnosti z různých oblastí a regionů, kteří diskutovali o překážkách a příležitostech souvisejících s účastí jejich země v programu Východního partnerství.

Vzhledem k situaci s pandemií COVID-19 se akce v Ázerbájdžánu, Gruzii a na Ukrajině konaly online, přesto se ale řídily stejnou metodikou.

Aby byly diskuze inkluzivní, zúčastnilo se každé akce **až šest** zástupců místní občanské společnosti, čímž se celkový počet účastníků setkání u kulatého stolu přiblížil **25.**

Navíc proběhlo celkem **25 polostrukturovaných rozhovorů** s vybranými aktivisty organizací občanské společnosti a členy think tanků z různých zemí, a to online i offline.

Za účelem shromáždění údajů od širšího segmentu občanské společnosti, včetně osob s omezenými znalostmi cizích jazyků, byl rovněž spuštěn online průzkum v národních jazycích. Tvoří jej 17 uzavřených a 3 otevřené otázky; v jeho rámci se podařilo shromáždit odpovědi od 217 zástupců místní občanské společnosti v pěti zemích: Arménii (45), Ázerbájdžánu (48) Gruzii (41), Moldavsku (48) a na Ukrajině (35). Pro sběr odpovědí byla použita metoda sněhové koule.

V Ázerbájdžánu byla většina respondentů, kteří se průzkumu zúčastnili, muži (72 %). Tato nerovnováha odráží současnou situaci občanské společnosti v této zemi, kde ženy stále tvoří menšinu – převážně kvůli konzervativním postojům a odrazování od účasti na veřejném životě.

Přibližně 70 % všech respondentů bylo mezi dvaceti a třiceti lety a pouze 12 % uvedlo věk nad 55 let.

Pokud jde o geografickou rozmanitost, většina odpovědí (přes 80 %) v Ázerbájdžánu přišla z Baku, ostatní z Gjandži, Tovuzu a Bardy. Vzhledem k tomu, že většina nevládních organizací a hnutí sídlí v hlavním městě, je aktivismus v regionech spíše omezený. Kromě demografických a ekonomických důvodů (metropolitní oblast Baku obývají více než 4 miliony lidí, kteří tvoří téměř polovinu populace celé země)

zde vstupují do hry také politické faktory. Občanská společnost působící v regionech je obvykle vystavena přísnějšímu dohledu a kontrole ze strany místních orgánů, což dále ztěžuje realizaci nezávislých aktivit tak, aby neupoutaly pozornost vlády.

Organizace zastupované respondenty se pohybují od registrovaných nevládních organizací po neregistrované skupiny, neformální sociální hnutí, mládežnické iniciativy, think tanky a zástupce místních komunit. Kvůli problémům s registrací organizací občanské společnosti však téměř jedna třetina všech respondentů (29,27 %) uvedla určitou propojenost s neregistrovanými subjekty, což představuje nejvyšší počet ze všech zkoumaných zemí.

V Arménii byl počet žen mezi respondenty (73 %) výrazně vyšší než počet mužů (27 %), což částečně odpovídá situaci sektoru občanské společnosti, kde ženy tvoří většinu.

Co se týče věkového rozložení, patří většina respondentů do nejmladší věkové kategorie 16–29 let (51 %), dále pak 30–39 let (20 %), nad 50 let (18 %) a 40–55 let (11 %).

Pokud jde o právní postavení zúčastněných zástupců občanské společnosti, 85 % respondentů vystupovalo za registrované nevládní organizace a 5 % bylo z neregistrovaných iniciativ. Zbytek představoval komunitní centra, jeden think tank a jednu nadaci. Registrační proces je pro neziskové organizace v Arménii poměrně snadný, obvykle netrvá déle než 10 dnů od předložení veškeré příslušné dokumentace.

Pokud jde o geografické rozložení respondentů, 27 % jich pochází z hlavního města Jerevanu a 73 % z regionálních organizací občanské společnosti, z čehož je pouze 12 % z vesnic a zbytek bydlí ve městech s 5 000 až 120 000 obyvateli.

Pokud jde o ostatní ukazatele, 38 % respondentů uvedlo jako hlavní pracovní oblast mládež a budování komunit, ostatní se zabývají vzděláváním (18 %), lidskými právy, sociálními právy (9 %), rovností pohlaví (7 %), veřejnou politikou (7 %), ochranou životního prostředí / klimatu a právy zvířat (6 %), demokracií / právním státem / volbami (4 %), bojem proti korupci, transparentností, rozpočtovým dohledem a dalšími oblastmi (9 %).

V případě Gruzie bylo 63 % účastníků průzkumu žen a 34 % mužů, jeden respondent raději svou genderovou identitu nedefinoval. Podíly v tomto rozložení odpovídají převaze žen v gruzínském třetím sektoru. Navíc to přímo souvisí s geografickým zastoupením účastníků studie, protože větší podíl respondentů pochází z regionálních organizací, které byly založeny a jsou řízeny ženami.

Pokud jde o věkovou strukturu, převážná část respondentů v Gruzii (46 %) patřila do věkové skupiny 30–39 let, následovala kategorie mladých lidí 16–29 let (24 %) a lidé ve věku 40–55 let (27 %).

Z hlediska zeměpisné polohy pochází 37 % respondentů z hlavního města Tbilisi, zatímco ostatní bydlí v jiných městech a obcích po celé zemi (mimo jiné Batumi, Kutaisi, Bolnisi).

Pokud jde o právní postavení organizací, většinu účastníků průzkumu (90 %) tvořily registrované nevládní organizace. V Gruzii je registrace nevládních organizací velmi snadná, organizace občanské společnosti mohou být obvykle formálně zapsány během několika prvních měsíců od založení. Kromě toho se průzkumu zúčastnilo i jedno sociální hnutí, jedna iniciativní skupina a odbory.

Do průzkumu se zapojili zástupci různých organizací. Poměrně velká část z nich působí v oblasti lidských práv / sociálních práv, genderové rovnosti, ochrany životního prostředí / klimatu, práv zvířat, vzdělávání, mládeže a budování komunit a sociálních služeb. Je také zajímavé, že většina organizací uvedla několik oblastí působnosti, protože výše uvedené oblasti jsou vzájemně propojeny.

V Moldavsku bylo 64 % respondentů průzkumu žen a 34 % mužů. 3 % odmítla prozradit své pohlaví. Tato čísla odpovídají situaci v zemi, kde ženy tvoří většinu neziskového sektoru.

Z hlediska věkového členění je 48 % respondentů ve věku 30–39 let, 44 % je v kategoriích 40–55 a nad 55 let a pouze 8 % spadá do věkové skupiny 16–29 let.

Pokud jde o geografické rozložení, bydlí 31 % respondentů v hlavním městě Kišiněvě a ostatní pochází z měst a obcí napříč zemí, včetně Balti, Drochie, Comratu a dalších.

93 % respondentů spadalo do kategorie „nevládní organizace s právním postavením". Tento vysoký počet je pravděpodobně důsledkem schválení zákona o nekomerčních organizacích v roce 2020, který výrazně zjednodušil registrační proces pro nevládní organizace. Na rozdíl od jiných zemí v regionu (např. v Gruzii) však jednotlivci v Moldavsku nemohou získat žádné finanční prostředky, pokud o ně nepožádají prostřednictvím registrovaných partnerských subjektů. Tato skutečnost by mohla sloužit jako základ pro postupný nárůst počtu registrovaných nevládních organizací.

27 % nevládních organizací uvedlo jako hlavní oblast činnosti mládež a rozvoj komunit, následuje 10 % zástupců působících v oblasti lidských práv a 10 % ze sektoru práv žen. Ostatní respondenti zastupovali různé další obory, od médií a boje proti korupci až po vzdělávání a městské aktivity.

Na Ukrajině bylo 57 % účastníků průzkumu žen a 40 % mužů, zatímco 3 % odmítla uvést své pohlaví.

Většina respondentů patřila do věkové kategorie 30–39 let, následované skupinou 40–55 let (34 %). 11 % účastníků průzkumu označilo svoji věkovou skupinu jako nad 55 let a dva respondenti patří do kategorie mladých (16–29 let).

Co se týče geografického rozložení, 37 % respondentů uvedlo, že bydlí v hlavním městě Kyjevě, zatímco zbytek uvedl jako místo bydliště jiná velká města (Čerkasy, Sumy, Krematorsk, Vinnycja a další).

Pokud jde o právní postavení organizací zastupovaných účastníky průzkumu, naprostá většina z nich jsou plně registrované nevládní organizace (87 %). Jeden účastník uvedl příslušnost k think tanku a tři další označili kategorii „ostatní".

Podobně jako v ostatních zkoumaných zemích zastupovali respondenti různé obory, od lidských práv, mediálních organizací, odborů až po organizace občanské společnosti zaměřené na vzdělávání, práci s mládeží a boj proti korupci.

ARMÉNIE

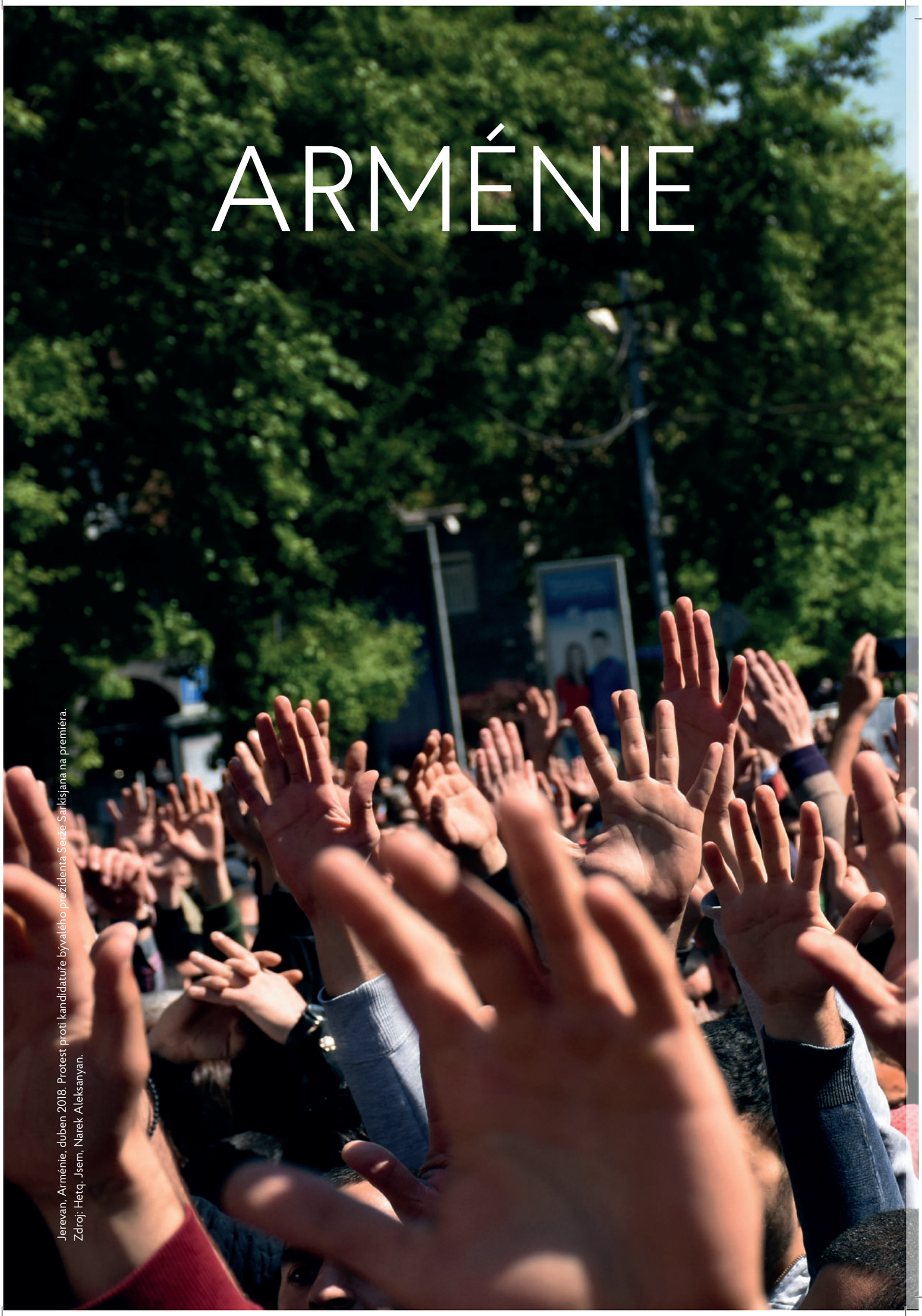

Jerevan, Arménie, duben 2018. Protest proti kandidatuře bývalého prezidenta Seržе Sarkisjana na premiéra.
Zdroj: Hetq. Jsem, Narek Aleksanyan.

ARMÉNIE

Vnitrostátní souvislosti

Arménie, malá republika sevřená mezi Evropou a Asií, je se svou složitou geopolitickou a bezpečnostní situací již dlouho nucena k opatrnému politickému balancování mezi Západem a Východem.

Přestože země původně usilovala o užší vztahy s Evropskou unií a zdálo se, že je připravena podepsat dohodu o přidružení, byla jednání o ambicióznější dohodě ukončena poté, co prezident Serž Sarkisjan nečekaně odstoupil od rozhovorů a Jerevan odsouhlasil vstup do Euroasijské ekonomické unie pod vedením Ruska.

Místo toho podepsaly v listopadu 2017 Arménie a EU komplexní a posílenou dohodu o partnerství (CEPA). Tato dohoda, která vstoupila v platnost v roce 2021, si klade za cíl prohloubit vazby v široké řadě odvětví – od hospodářství a dopravy až po otázky klimatu, soudnictví, právní stát a demokracii. Zahrnuje také pomoc při realizaci vnitrostátních reforem.

Ačkoli nezahrnuje odstranění celních překážek mezi EU a Arménií, je i tak zvláštní dohoda o partnerství pro Jerevan důležitá. Dohoda CEPA, představující politický střed mezi členstvím země v Euroasijské unii a plnohodnotnou spoluprací, kterou by nabízela dohoda o přidružení, ukázala, že je možné spojit dva geopolitické směry.

Když pandemie COVID-19 zasáhla v roce 2020 arménskou ekonomiku, EU nabídla zemi rozsáhlou pomoc. Balíček pomoci z Bruselu ve výši 92 milionů EUR na omezení šíření nového koronaviru byl vítaným krokem, zejména s ohledem na skutečnost, že z Moskvy nebyla v dohledu žádná významná finanční podpora[1].

Krize COVID-19 se však brzy stala pro Arménii podružným problémem, jakmile na podzim roku 2020 propukly v Náhorním Karabachu a jeho okolních oblastech obnovené ozbrojené střety. Konflikt, bobtnající od Moskvou zprostředkovaného příměří z roku 1994, které ukončilo krvavou válku mezi Arménií a Ázerbájdžánem o toto území, vstoupil do nové aktivní fáze poté, co Ázerbájdžán zahájil vojenský útok, aby získal zpět území ztracená na počátku devadesátých let[2]. Zaskočený Jerevan začal brzy trpět významnými vojenskými neúspěchy, zatímco Ázerbájdžán, podporovaný moderní technologií dronů z Turecka, rychle postupoval kupředu. Moskva, vojenský spojenec Arménie, v prvních dnech války mlčela navzdory prosbám Jerevanu o pomoc.

Nakonec však 44denní brutální válka, při které zemřelo na obou stranách asi 7 000 lidí a která přinesla desítky tisíc zraněných[3], skončila příměřím zprostředkovaným Kremlem, který se také stal jednou ze stran dojednané dohody. Arménie přišla o sedm okolních oblastí, které byly od roku 1994 okupovány jako nárazníková zóna, a ztratila také kontrolu nad částmi samotné oblasti Náhorního Karabachu. Tripartitní příměří zahrnovalo rozmístění 2 000 vojáků ruských mírových sil v Náhorním Karabachu a Lačinském koridoru s plánem udržet je tam minimálně do roku 2025. Dohoda také předpokládala vytvoření nového dopravního spojení mezi Ázerbájdžánem a jeho exklávou, Nachičevanskou autonomní republikou, na kterou dohlížejí ruské jednotky.

1 Sammut, D. (2020). „Two Years after the Velvet Revolution, Armenia Needs the EU More than Ever" („Dva roky po sametové revoluci potřebuje Arménie EU více než kdy jindy"). Centrum evropské politiky. Staženo online z: https://www.epc.eu/en/Publications/Two-years-after-the-Velvet-Revolution-Armenia-needs-the-EU-more-than~33e910

2 Oblast Náhorního Karabachu, mezinárodně uznávaná jako součást Ázerbájdžánu a většinou obydlená arménským obyvatelstvem, byla dříve součástí Sovětské republiky Ázerbájdžán. Od roku 1994 byla pod kontrolou etnických Arménů.

3 Isayev H.; Mejlumyan, A. (2021). Armenia, Azerbaijan Mark One-Year Anniversary of War (Arménie, Ázerbájdžán oslaví jednoroční výročí války). Eurasianet. Staženo online z: https://eurasianet.org/armenia-azerbaijan-mark-one-year-anniversary-of-war

Bolestivý vojenský střet byl pro Arménii nepříjemným probuzením a vedl v zemi k politickým nepokojům, které hrozily ztrátou některých politických výdobytků sametové revoluce z roku 2018. Vláda Nikola Pašinjana, který se ujal vedení země po pokojných pouličních protestech před dvěma lety, byla opozicí a částí široké veřejnosti obviňována z předčasné kapitulace a balancovala na pokraji kolapsu[4].

A konečně bylo pro Arménii vzhledem k historicky tragickým vztahům považováno za problematické i zapojení Turecka do války, které zvýšilo obavy o bezpečnost Arménie, protože Ankara převzala v regionu aktivnější a vlivnější roli.

Navzdory všemu ale může měnící se geopolitika nakonec Jerevanu pomoci k dlouhodobému usmíření se svým mocným sousedem. Přes nepříznivou optiku vyjádřili arménský premiér Nikol Pašinjan a turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan ochotu normalizovat vztahy a zahájit jednání o sbližování[5].

Při příležitosti jednoletého výročí války se však situace v Arménii stále zdá nejistá. Konflikt v Náhorním Karabachu není zdaleka uzavřen, protože Ázerbájdžán a Arménie neobnovily diplomatické vztahy a nadále dochází k porušování příměří. Komplexní mírová dohoda, která by spor ukončila, se stále v Jerevanu vyjednává; Arménie usiluje mimo jiné o zvláštní postavení karabašského regionu obývaného 145 000 lidmi, z nichž 95 % jsou etničtí Arméni[6].

Na pomoc civilistům postiženým konfliktem a na odminování obydlených oblastí přispěla Evropská komise humanitární pomocí v hodnotě přes 17 milionů EUR[7].

Kromě toho, navzdory ustanovením dohody z listopadu 2020 o výměně válečných zajatců, Ázerbájdžán zadržuje podle arménské vlády stále nejméně 125 Arménů, ačkoli Baku tvrdí, že počet zajatců je třikrát nižší, a požaduje, aby Arménie předala nejprve mapu zbývajících pozemních min[8].

Mezitím se po válce z roku 2020 výrazně snížil politický vliv Minské skupiny OBSE, která od poloviny devadesátých let vedla proces zprostředkování mezi oběma stranami, ve prospěch Ruska.

Moskva zůstává jedním ze členů předsednictva skupiny, ale se svou zastaralou strukturou a způsoby fungování ztrácí Minská skupina dle některých pozorovatelů význam[9]. Podle průzkumu veřejného mínění z března 2021, který provedlo Kavkazské regionální výzkumné centrum pro Arménii (CRRCA), však 49 % arménských respondentů stále považuje celkovou roli Minské skupiny OBSE při urovnání konfliktu v Náhorním Karabachu za „velmi důležitou“ nebo „spíše důležitou“[10].

Mezitím Rusko, díky svému stále vlivnějšímu postavení po válce, hraje ještě silnější roli v domácí i zahraniční politice Arménie a je stále vnímáno jako garant bezpečnosti země.

---

4 Mejlumyan, A. Kuchera, J. „Armenian Government Under Attack Following War Defeat“ („Arménská vláda pod útokem po válečné porážce“). Eurasianet. Staženo online z: https://eurasianet.org/armenian-government-under-attack-following-war-defeat

5 Yackley, A. (2021). „Turkey Reaches Out to Foe Armenia in Drive for Caucasus Influence“ („Turecko oslovilo nepřítele Arménii ve snaze o zajištění vlivu na Kavkaze“). The Financial Times. Staženo online z: https://www.ft.com/content/c370a933-98be-4abb-9c93-93424e824a7f

6 Schreck, C. (2014). „Explainer: The Nagorno-Karabakh Conflict“ („Vysvětlení: Konflikt v Náhorním Karabachu“). Rádio Svobodná Evropa. Staženo online z: https://www.rferl.org/a/background-nagorno-karaback/26514813.html

7 (2021). „Nagorno Karabakh Conflict: EU Allocates Additional 10 Million EUR to Support Those Affected“ („Konflikt v Náhorním Karabachu: EU přiděluje dalších 10 milionů EUR na podporu postižených“). Tisková zpráva. Evropská komise. Staženo online z: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_2462

8 Cookman, L. (2021). „Are Azerbaijan and Armenia Ready to Improve Relations?“ („Jsou Ázerbájdžán a Arménie připraveny zlepšit vztahy?“). Al-Džazíra. Staženo online z: https://www.aljazeera.com/news/2021/10/15/are-azerbaijan-and-armenia-ready-to-improve-relations

9 Cutler. R (2021). „The Minsk Group is Meaningless“ („Minská skupina nemá smysl“). Foreign Policy. Staženo online z: https://foreignpolicy.com/2021/07/23/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-osce-minsk-group-meaningless/

10 (2021). „Public Perceptions in Armenia over the Settlement of the Nagorno-Karabakh Conflict“ („Vnímání urovnání konfliktu v Náhorním Karabachu arménskou veřejností“). Civilnet. Staženo online z: https://www.civilnet.am/news/599811/the-overwhelming-majority-of-armenians-consider-return-of-captives-the-first-step-in-karabakh-conflict-settlement/?lang=en

Zároveň si však EU zachovala svou roli „klíčového reformního partnera Arménie“[11]. Přestože bezpečnostní otázky jsou stále na prvním místě, přislíbila vláda Nikola Pašinjana, která obnovila svůj mandát při předčasných volbách v červnu 2021, řadu vnitrostátních reforem. Na podporu tohoto procesu se Evropská unie zavázala poskytnout Arménii rekordní balíček pomoci ve výši 2,6 miliardy EUR. Během příštích čtyř let poplynou další investice do malých a středních podniků, technologického sektoru, dopravní infrastruktury a energetické účinnosti[12].

Pašinjanova vláda také slíbila, že se vypořádá s korupcí a provede další reformy volebního a soudního systému. Ve výroční zprávě organizace Freedom House „Svoboda ve světě“ je Arménie stále hodnocena jako „částečně svobodná“ se skóre 55 ze 100 bodů za politická práva a občanské svobody[13].

Bez ohledu na vnitrostátní problémy jsou arménské organizace občanské společnosti vnímány jako relativně silné. Nejnovější vydání indexu udržitelného rozvoje organizace USAID řadí místní občanskou společnost na druhé místo ze sedmi zemí euroasijského regionu, před ní je pouze Ukrajina[14]. Hlavními problémy, kterým sektor čelí, jsou jeho závislost na zahraničních donorech a finanční udržitelnost, omezené organizační kapacity a nízká míra důvěry veřejnosti[15]. Díky novelizaci právních předpisů z roku 2017 se však nevládní organizace i nadace nyní mohou zapojovat do podnikatelských aktivit a rozvíjet nezávislé zdroje financování.

ČÁST I

Výsledky průzkumu

Následující online průzkum veřejného mínění, který se uskutečnil v létě roku 2021, vyplnilo 45 zástupců arménské občanské společnosti z různých oblastí. Podrobnější demografické profily jsou uvedeny v kapitole o metodice.

Podle výsledků průzkumu by třemi prioritními oblastmi podpory ze strany EU v Arménii měly být: ekonomická udržitelnost (neuvěřitelných 95,45 %), demokracie (59,09 %) a účast občanské společnosti (56,82 %) – těsně následované bezpečností (54,55 %).

11 Avetisyan, A. (2021). „The EU and Armenia: Partners in Reform?“ („EU a Arménie: partneři při reformách?“). OC Media. Staženo online z: https://oc-media.org/features/the-eu-and-armenia-partners-in-reform/

12 Ibidem

13 (2021). „Freedom of the World: Armenia“ („Svoboda ve světě: Arménie“). Freedom House. Staženo online z: https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-world/2021

14 (2020). „2019 Civil Society Organization Sustainability Index: Armenia“ („Index udržitelného rozvoje občanského sektoru 2019: Arménie“). USAID. Staženo online z: https://www.usaid.gov/armenia/news-information/news/2019-civil-society-organization-sustainability-index-cso-si-scores-released

15 Zamejc, A.; Terzi, E.; Komm, T. „Under the Spotlight. A Close Look into the Emerging and Established Actors in Moldova and the South Caucasus“ („Zaměřeno: Podrobný pohled na nové a zavedené aktéry v Moldavsku a na jižním Kavkaze“). Člověk v tísni. Staženo online z: https://www.peopleinneed.net/building-a-civil-society-in-moldova-and-the-south-caucasus-7994gp

Q15 Which areas should the EU focus on more in your country? (choose max 3)

Q15 Na které oblasti by se EU měla ve vaší zemi více zaměřit? (vyberte maximálně 3)

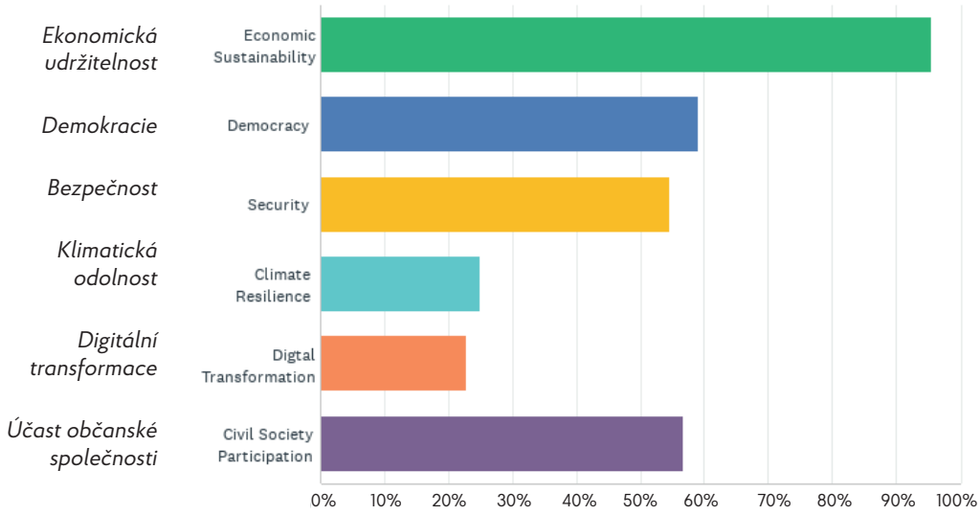

Účastníci průzkumu se také zabývali hlavními výzvami, kterým Arménie čelí, a mezi prvními třemi byly vojenské konflikty / hrozby pro národní bezpečnost (84,44 %), ekonomický úpadek / chudoba (77,78 %) a úpadek demokracie (48,89 %).

Q18 What do you see as the main challenge for your country in the future? (choose max 3)

Q18 Co vnímáte jaké hlavní výzvu pro vaši zemi do budoucna? (vyberte maximálně 3)

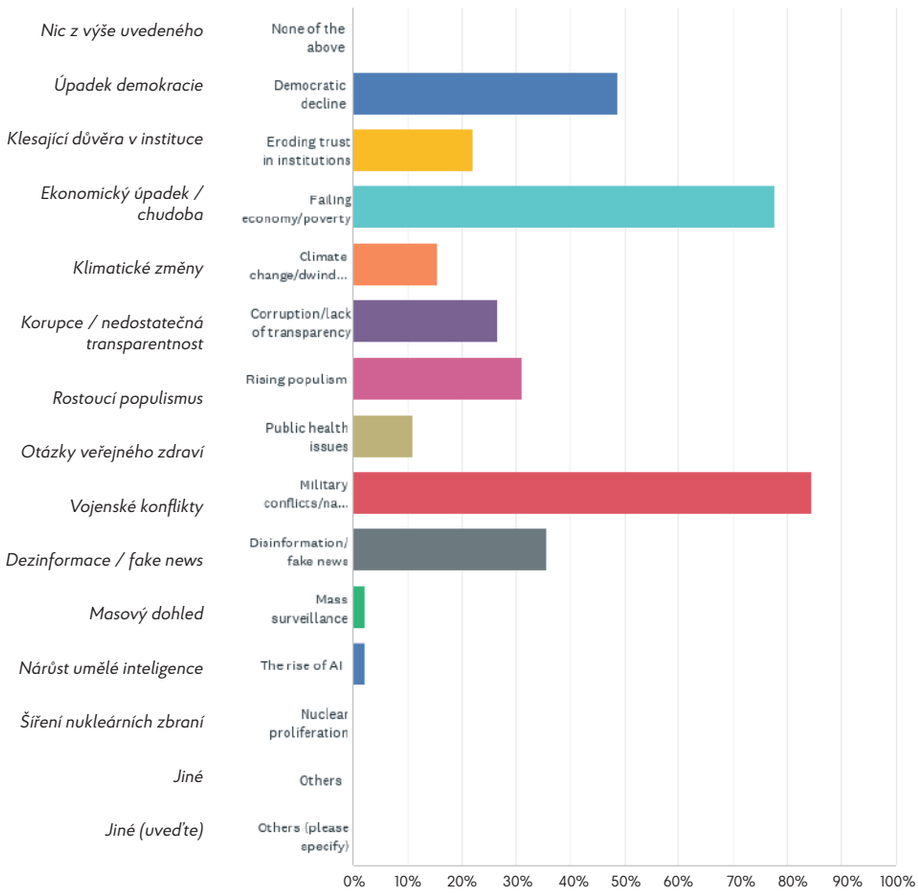

Pokud jde o hlavní problémy, které se týkají samotného sektoru občanské společnosti, většina respondentů poukázala na jeho omezený vliv na tvorbu politik (64,44 %), nedostatečné financování (51,11 %) a vnější vlivy (31,11 %).

Q19 What do you see as the main challenges for civil society in your country? (choose max 3)

Q19 Co vnímáte jako hlavní výzvy pro občanskou společnost ve vaší zemi? (vyberte maximálně 3)

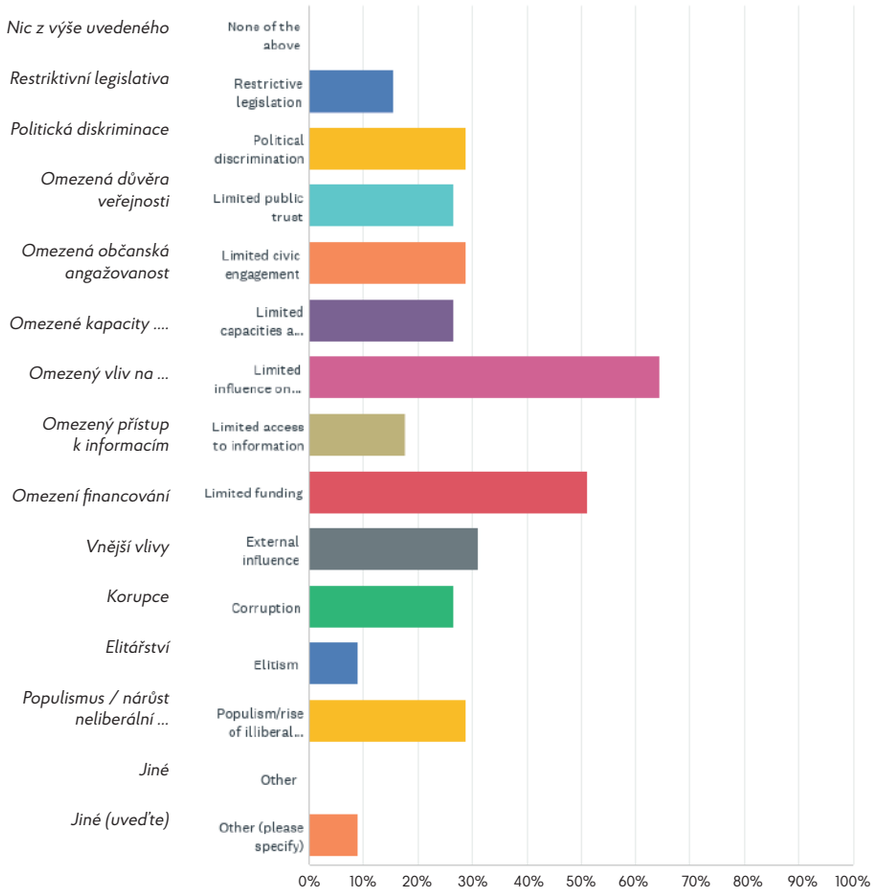

Na otázku, jak by EU mohla pomoci řešit problémy v zemi, několik respondentů zdůraznilo, že je třeba věnovat více pozornosti regionálním organizacím občanské společnosti a poskytovat podporu pro celkový hospodářský rozvoj regionů mimo hlavní město.

„Poskytovat větší podporu projektům zaměřeným zejména na rozvoj venkovských komunit ve vzdálených regionech, podporu vytváření místních institucí občanské společnosti, budování regionálních kapacit pro mládež," komentoval to jeden z účastníků průzkumu.

„Projekty realizované EU v posledních 5–8 letech směřovaly především do oblastí Lori, Tavuš a Širak, což vedlo k nerovnému rozvoji mezi regiony. Doporučujeme realizovat konkrétní projekty v regionech Aragacotn a Ararat, kde je sektor občanské společnosti slabší," napsal další zástupce občanské společnosti.

Respondenti rovněž vyzvali EU, aby vyčlenila zdroje na podnikatelské aktivity, včetně příležitostí k rozvoji alternativních zdrojů financování občanské společnosti vytvářením vlastních sociálních podniků.

„Podporovat organizace občanské společnosti při zakládání podniků a také podporovat celý proces jejich rozvoje. Prosazovat realizaci ekonomických projektů, které umožní organizacím občanské společnosti a členům komunity být nezávislejší a soběstačnější," uvedl jeden z respondentů průzkumu.

Jiní účastníci průzkumu zmínili potřebu podporovat zapojení mládeže, demokratizační procesy a lidská

práva na základě ochrany občanského prostoru.

„[EU by mohla být více nápomocná] tím, že nedovolí omezovat činnost organizací občanské společnosti, jak se to děje v Bělorusku, Ruské federaci a Ázerbájdžánu," uvedl jeden z respondentů.

Nakonec několik zástupců občanské společnosti zdůraznilo bezpečnostní otázky a vyzvalo EU, aby udělala více pro pomoc Arménii při snaze o propuštění válečných zajatců a aby podpořila poselství pro mír.

„Země EU by měly odsoudit vojenské akce a přispět k dlouhodobému míru v regionu podporou jeho hospodářské obnovy," napsal jeden z účastníků průzkumu.

„[Když člověk] slyší o EU, velmi často přemýšlíme o penězích. Osobně bych si nepřál, aby tato asociace existovala, rád bych o EU uvažoval v kontextu míru, bezpečnosti a ochrany lidských práv," uzavřel další respondent.

Povědomí a vnímání

91,11 % respondentů z občanské společnosti uvedlo, že je obeznámeno s programem Východního partnerství – což je poměrně konzistentní počet ve všech zkoumaných zemích.

Q9 Have you heard of the European Union's Eastern Partnership Initiative?

Q9 Slyšeli jste o iniciativě Východní partnerství Evropské unie?

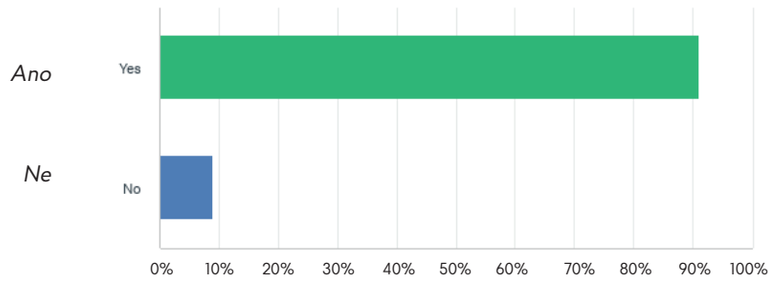

O novém politickém dokumentu Východního partnerství však věděla méně než polovina respondentů (40,91 %).

Q12 Have you heard about the Eastern Partnership's policy framework "Beyond 2020"?

Q12 Slyšeli jste o politickém rámci Východního partnerství „Po roce 2020"?

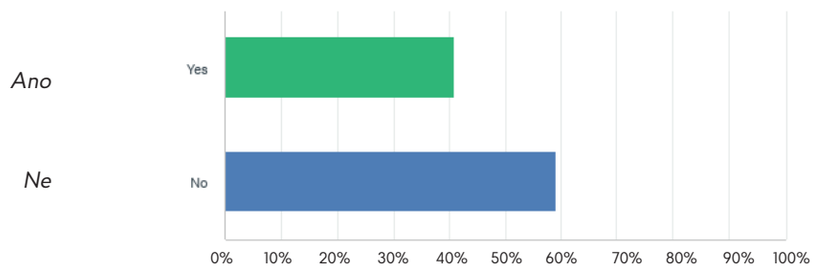

Pouze 33 % účastníků průzkumu také uvedlo, že vědí o klimatickém cíli – což je nejnižší číslo ze zkoumaných zemí.

Q13 Have you heard about the Eastern Partnership's policy objective on climate resilience?

Q13 Slyšeli jste o politickém cíli Východního partnerství v oblasti klimatické odolnosti?

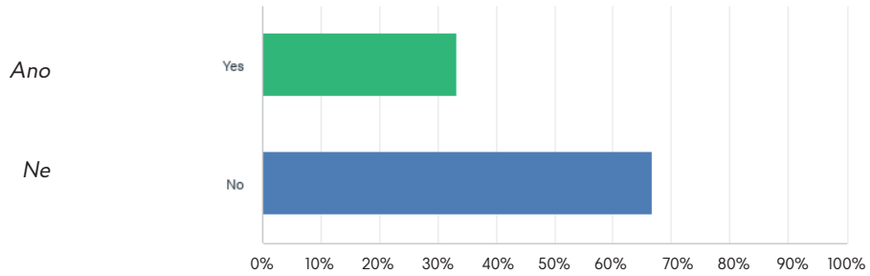

Na stupnici 1–5 byla celková spolupráce s EU ohodnocena známkou 3,4 – což je druhý nejvyšší výsledek mezi zkoumanými zeměmi.

Q14 How would you assess the current state of cooperation between your country and the European Union within the framework of Eastern Partnership? (1 the lowest score; 5 the highest score)

Q14 Jak byste vyhodnotili aktuální stav spolupráce mezi vaší zemí a Evropskou unií v rámci Východního partnerství? (1 je nejnižší skóre; 5 je nejvyšší skóre)

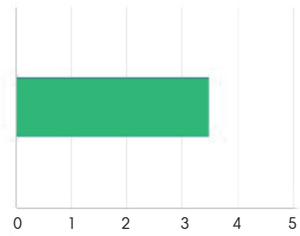

ČÁST II

Kvalitativní výzkum, včetně diskuzí u kulatého stolu a rozsáhlých rozhovorů se zástupci občanské společnosti v Arménii, odhalil řadu problémů, které představují výzvu pro fungování sektoru, účast v rámci Východního partnerství a budoucí vliv.

Bezpečnostní obavy a geopolitický posun

Vzhledem k nevyřešenému konfliktu o Náhorní Karabach a častému obnovování nepřátelských akcí podél kontaktní linie vyjádřila arménská občanská společnost téměř jednomyslně své obavy o budoucnost země a potenciální hrozby pro její suverenitu.

„Nejistoty ohledně bezpečnosti nad námi neustále visí a brání nám plně se soustředit na jiné věci. Také další členové Východního partnerství – Ukrajina, Bělorusko – během války výrazně podporovali Ázerbájdžán," komentoval to jeden respondent s tím, že to ovlivnilo jejich důvěru vůči ostatním aktérům z těchto zemí.

Zástupci občanské společnosti rovněž uznali rostoucí roli Ruska v arménské domácí politice a zahraničních záležitostech. Byli rozděleni ve vnímání jeho dlouhodobého dopadu, ale většina z nich se shodla na tom, že geopoliticky nemá Arménie příliš na výběr.

„Právě teď jsme rukojmími Ruska. Můžeme bojovat s Ázerbájdžánem, ale nemůžeme bojovat s Ruskem," řekl jeden respondent s tím, že osud Arménie je nyní do značné míry závislý na Moskvě.

„Nejlepší možností Arménie je návrat od konfliktu k diplomacii. Rusko je zde, zůstane tu a drží v rukou všechny karty," řekl další respondent. „Pokud jde o bezpečnost, nemůžeme se od Ruska odpoutat. Na hranicích nejsou žádné vlajky EU, ochranu hranic zajišťují ruští vojáci."

Zároveň účastníci uznali, že dosažení dlouhodobého míru bude vyžadovat návrat multilaterální diplomacie.

„Arménie potřebuje důstojný mír. Nechceme, aby nám byl mír diktován. Na to ale nemáme moc prostředků. Naším největším prostředkem je mezinárodní společenství, proto se snažíme spolupracovat se všemi možnými partnery: Ruskem, Íránem, EU, Čínou. Snažíme se také mluvit s Tureckem a Ázerbájdžánem, i když to není snadné," řekl respondent. „Arménie touží po míru, ale nese si s sebou spoustu traumat."

Politická diferenciace

Stejně jako respondenti z ostatních zemí Východního partnerství, i arménská občanská společnost se zasazuje o větší přizpůsobování politiky na míru každému členskému státu.

„Dát Arménii, Moldavsko, Gruzii a Ukrajinu do jednoho koše s Běloruskem a Ázerbájdžánem je problematické. Snižuje to očekávání," řekl jeden z respondentů, který tvrdil, že si Jerevan z Bruselu zaslouží vyšší ocenění.

Podle některých hlasů z terénu není rostoucí vliv Ruska v Arménii překážkou pro zvýšenou míru angažovanosti Evropy.

„EU se naopak pro Arménii stala ještě důležitější a Brusel má příležitost posílit svou podporu Arménii. Moskva usnadní zapojení poválečné strategie: zájmy Západu a Ruska jsou zde v souběhu. V současnosti neexistuje žádná relevantní proruská strana a Rusko v Arménii neinvestuje do měkké síly," argumentoval respondent.

„Skutečnost, že Arménie nevyjadřuje evropské cíle jako Gruzie nebo Moldavsko, ji staví do jedinečné pozice a země má dobré předpoklady pro rozvoj. Rusko se nebude snažit tomu zabránit," argumentoval respondent.

Jiní zástupci občanské společnosti však uvedli, že Evropa musí postupovat opatrně, pokud chce v Arménii něco změnit.

„V současné době se nám stále daří udržovat ve vztazích s Bruselem autonomii. Vidím ale před námi problémy. Rusko má páky, jak na nás zatlačit, pokud se mu nebude líbit, co děláme s EU," komentoval jeden respondent.

Postavení EU

Ačkoli arménská občanská společnost obecně vysoce ocenila roli EU při podpoře třetího sektoru, v osobních rozhovorech a během diskuzí u kulatého stolu vyjádřilo několik zástupců občanské společnosti své zklamání nad nekonzistentností prohlášení EU v reakci na vývoj v zemi.

„Postoj Evropy během války zklamal mnoho lidí v Arménii, protože Brusel neudělal nic, aby válku zastavil. Střety trvaly 44 dní a EU nedokázala formulovat jednotné stanovisko," posteskl si jeden respondent.

Někteří aktivisté si stěžovali na nedostatečnou podporu Evropy během nedávné války o Náhorní Karabach

a uvedli, že je mlčenlivost zainteresovaných stran ze Západu, včetně členských států EU, a jejich neochota komentovat vzniklé problémy i porušování základních práv vnímána stále více.

„Pokud jde o prohlášení k otázkám lidských práv, dříve bývaly západní ambasády aktivnější. Nyní mají místní nevládní organizace často problémy s tím, na koho se s podobnými problémy obrátit," řekl jeden respondent.

Další zástupce občanské společnosti vyzval EU, aby posílila podporu demokratických hodnot v Arménii.

„Musíme více upozorňovat na boj o hodnoty. Na druhé straně se utrácí hodně peněz – na pravicovou radikální propagandu, na akce proti lidským právům, proti menšinám. Je třeba tomu čelit, i když důmyslněji. Než říkat, že je něco lež, je lepší vychovávat otevřené komunity, podporovat kulturní akce, které sdružují mladé lidi, angažovat rockové hvězdy, financovat festivaly. EU něco z toho dělala, ale ne příliš efektivně," uvedl respondent.

Vliv na osoby odpovědné za tvorbu politik

Přestože je arménská občanská společnost poměrně živá a aktivní, někteří její představitelé uvedli, že její potenciál nebyl dostatečně využit.

„Mechanismy, kterými se mají na problémy upozornit osoby odpovědné za tvorbu politik, nefungují správně. Je nezbytné vytvořit lepší způsoby přístupu k vládě a ovlivňování politik," řekl jeden respondent.

Nedávno došlo v tomto ohledu k pozitivnímu kroku – v obcích a městech nad 20 000 obyvatel jsou díky novele zákona o místní samosprávě z roku 2020 osoby odpovědné za tvorbu politik nyní povinny zveřejňovat právní akty na komunitních webových stránkách, aby umožnily veřejnou diskuzi[16].

Zároveň někteří zástupci uznali, že je také na samotných organizacích občanské společnosti, aby zlepšily své komunikační a osvětové strategie. Mnoha místním organizacím mohou v současné době chybět dovednosti pro rozvoj průzkumu založeného na důkazech a prosazování zájmů jako způsobu, jak se zaměřit na osoby odpovědné za tvorbu politik[17].

„Místní nevládní organizace se musí společně s organizacemi, které sídlí v hlavním městě, naučit lépe formulovat problémy a zvýšit kvalitu své práce a osvěty. Klíčové je zapojení komunit," uvedl další respondent a dodal, že základem je porozumět problémům a potřebám místních komunit.

Během diskuzí u kulatého stolu někteří zástupci poukazovali na digitální řešení a tvrdili, že pro posílení dovedností a celkových znalostí zaměstnanců neziskových organizací by bylo možné vyvinout speciální software a virtuální platformu, podobně jako v podnikové sféře.

Regionální nerovnosti

Ačkoli mezinárodní donoři, včetně EU, věnovali v posledních letech více pozornosti podpoře organizací občanské společnosti mimo hlavní město, potýkají se arménské regiony stále s nedostatkem zdrojů a mnohem menším financováním. Regionální organizace občanské společnosti se obvykle spoléhají na své partnery z Jerevanu, aby získaly přístup k větším donorům a mohly splnit jejich požadavky.

„Je potřeba rozšířit příležitosti pro regionální organizace a posílit je. Nevládní organizace se sídlem v Jerevanu často hledají partnery v regionech a vnucují jim svou agendu. Pro regionální skupiny je těžké

16 (2020). „Amendments on the Law on Local Self-Government" („Novelizace zákona o místní samosprávě"). Staženo online z: https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=139078

17 (2020). „2019 Civil Society Organization Sustainability Index: Armenia" („Index udržitelného rozvoje občanského sektoru 2019: Arménie"). USAID. Staženo online z: https://www.usaid.gov/armenia/news-information/news/2019-civil-society-organization-sustainability-index-cso-si-scores-released

získat finanční prostředky a stanovit vlastní priority, aniž by se musely přizpůsobovat cílům donora," uvedl jeden z respondentů.

S lidskými zdroji souvisí také jeden z hlavních problémů: nedostatek zkušeností a odborných dovedností zaměstnanců.

„Je čas vytvořit v regionu tři nebo čtyři podpůrná centra, která by mohla místním lidem a nevládním organizacím poskytovat podporu, mentoring a příležitosti k navazování kontaktů," argumentoval další respondent a dodal, že by to pomohlo posílit institucionální rozvoj a kapacity místních organizací. Rovněž by se tak mohla zlepšit pověst organizací občanské společnosti v regionech, která je podle respondentů spíše špatná, protože občanská společnost není vnímána jako vlivný aktér.

Podpora budování míru

Na základě rozhovorů s arménskou občanskou společností na konci léta 2021 téměř všichni respondenti uvedli, že je příliš brzy na to, aby usilovali o přímý dialog se svými protějšky z Ázerbájdžánu. Většina z nich uvedla, že po informační válce na sociálních sítích a výbuchu nenávistné rétoriky, zejména během 44denního období intenzivních vojenských střetů, stále cítí zklamání a hněv na své sousedy.

Někteří zástupci občanské společnosti však uvedli, že nazrál čas pro rozhovory mezi akademiky nebo členy think tanků z těchto zemí.

„Arménie potřebuje vést přímý dialog s Ázerbájdžánem, aby nebylo její poselství zkreslováno prostředníky. To nejlepší, co lze nyní udělat, je tzv. „diplomacie úrovně 1,5", která zahrnuje úředníky, think tanky a akademickou obec. Přímé rozhovory mezi hlavami států jsou nyní kvůli přetrvávajícímu napětí stěží možné, takže je to to nejlepší, v co můžeme doufat," řekl respondent.

Výzvy v oblasti ochrany životního prostředí

V posledních letech se Arménie zapojila ve spolupráci s několika mezinárodními organizacemi do různých ekologických iniciativ v oblasti obnovitelné energie, ochrany biologické rozmanitosti, odolnosti lesů, recyklace a řízení zdrojů. Hodnocení klimatu EU4 uvádí jako nejzranitelnější odvětví v Arménii zemědělství, lidské zdraví, vodní zdroje, lesnictví, dopravu a energetickou infrastrukturu.

Za dva největší ekologické problémy v Arménii jsou však považovány odvodnění jezera Sevan a těžba v povrchovém zlatém dolu v Amulsaru. I když se ekologický aktivismus v Arménii v porevolučním období odklonil od přímé konfrontace, zůstává otázka Amulsaru, zlatého dolu spravovaného společností Lydian Armenia v arménském regionu Vajoc Dzor, stále nedořešena a ekologičtí aktivisté proti němu již dlouho vedou kampaň.

Aktivisté také vyjadřují zvýšené obavy z kontaminace jezera Sevan a lázeňského města Džermuk. Někteří popisovali bitvu o budoucnost Amulsaru jako „první velkou krizi" porevoluční vlády.[18]

18 Liakhov, P.; Khudoyan, K. (2018). „How Citizens Battling a Controversial Gold Mining Project Are Testing Armenia's New Democracy" („Jak občané bojující s kontroverzním projektem těžby zlata testují novou arménskou demokracii"). Open Democracy. Staženo online z: https://www.opendemocracy.net/en/odr/citizens-battling-a-controversial-gold-mining-project-amulsar-armenia/

Doporučení pro EU

- → Pokračovat v uplatňování podmíněnosti a zásady „více za více“ při podpoře reformního programu v Arménii se zvláštním zaměřením na spravedlnost, policii, boj proti korupci a antidiskriminační reformy
- → Pokračovat v podpoře výměny mládeže a spolupráce v rámci dialogu o vzdělávací politice mezi EU a Arménií, jakož i činností v oblasti budování kapacit programu Erasmus+, navýšit zdroje nezbytné k propagaci tohoto programu
- → Podporovat zřizování podpůrných center v celém regionu, která by mohla poskytovat místním nevládním organizacím pomoc, mentoring a příležitosti k navazování kontaktů
- → Zajistit více programů institucionálního rozvoje pro organizace občanské společnosti a zdroje pro zvyšování kapacit osvětových programů se zvláštním zaměřením na organizace v regionech. Kromě toho vyvinout a nabídnout flexibilní podpůrné mechanismy pro neformální místní iniciativy a regionální nevládní organizace, aby mohly žádat o malé granty prostřednictvím zjednodušených postupů
- → Poskytnout zdroje na tvorbu speciálního softwaru a platformy pro budování kapacit neziskových organizací, nabízet online školení, workshopy a přednášky
- → Zvážit podporu více společných programů mezi nevládními organizacemi a vládou (partnerství veřejného a soukromého sektoru na místní, regionální a národní úrovni). Regionální sektorová sdružení různých organizací občanské společnosti by mohla zastupovat hlas místních organizací, aby pomohla zlepšit strategické diskuze a řešení regionálních problémů
- → Podporovat iniciativy pro mírový dialog mezi ázerbájdžánskými a arménskými think tanky a akademickou obcí
- → Používat důsledně silný jazyk při odsuzování porušování lidských práv v Arménii nebo útoků na občanskou společnost s odkazem na mezinárodní závazky Arménie v oblasti ochrany základních všeobecných lidských práv
- → Poskytnout více zdrojů pro zapojení komunity, občanské vzdělávání, aktivní občanství a společensko-kulturní akce, které odrážejí evropské a demokratické hodnoty
- → Pokračovat v úsilí o podporu pracovních příležitostí a sociálních podniků. Poskytovat podporu programům odborného a profesního vzdělávání, které by mohlo vést ke zvýšení zaměstnatelnosti mladých lidí
- → Pokračovat ve spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí zaměřené na harmonizaci legislativy a poskytování účinných řešení současných ekologických problémů v Arménii. Nadále podporovat hledání spolehlivějších dodávek energie, prosazovat energetickou účinnost a využívání obnovitelné energie.

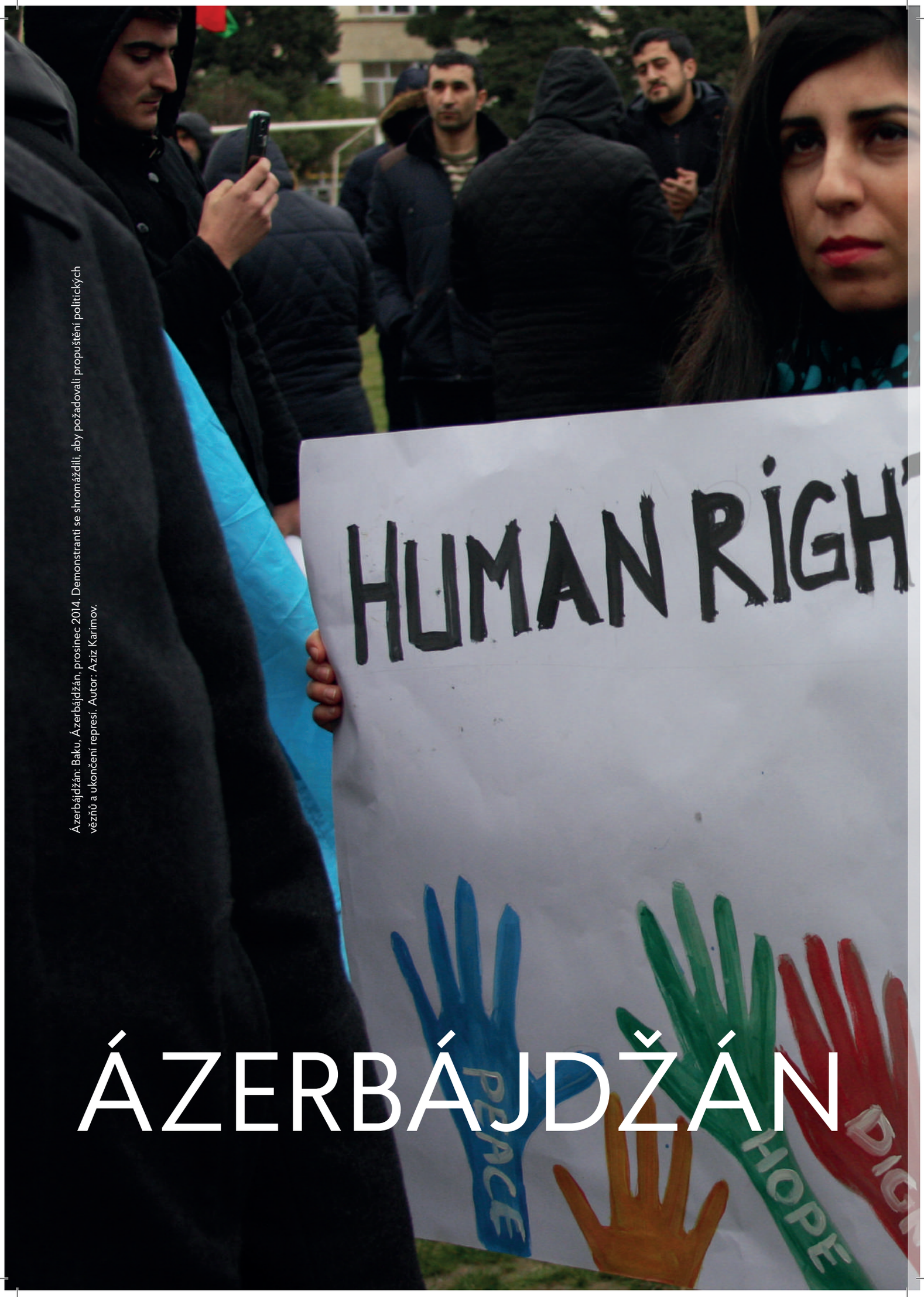

Ázerbájdžán: Baku, Ázerbájdžán, prosinec 2014. Demonstranti se shromáždili, aby požadovali propuštění politických vězňů a ukončení represí. Autor: Aziz Karimov.

ÁZERBÁJDŽÁN

ANLARA
HÜRRİY
TS DAY!
RULE OF LA
JUSTI

ÁZERBÁJDŽÁN

Vnitrostátní souvislosti

Dvoustranné vztahy mezi EU a Ázerbájdžánem jsou v současnosti založeny na dokumentu o partnerství a spolupráci podepsaném v roce 1999. Očekává se, že v blízké budoucnosti nahradí starý dokument nová rámcová dohoda, vyjednávaná od roku 2017, která poskytne aktualizovaný základ pro vzájemnou spolupráci.

Loni v létě vláda Ázerbájdžánu uvedla, že 90 % jednání bylo dokončeno a nová dohoda by měla být podepsána během několika měsíců[19]. Hlavním kamenem úrazu jsou údajně problémy související s členstvím země ve Světové obchodní organizaci (WTO) a ekonomickou konkurenceschopností.

Obchod byl v bilaterálních vztazích vždy považován za klíčovou oblast. Se svým 36,7% podílem na zahraničním obchodu země zůstává EU největším obchodním partnerem Ázerbájdžánu[20]. Za posledních osm let dosáhly investice EU v Ázerbájdžánu více než 20 miliard EUR[21].

Ačkoli ázerbájdžánská občanská společnost uznává hospodářskou spolupráci jako zásadní aspekt bilaterálního rámce, dlouhodobě kritizuje EU za to, že ve svém dialogu s prezidentem Ilhamem Alijevem odsouvá otázky lidských práv a demokratizace na vedlejší kolej[22].

Mezi členy Východního partnerství, o kterých pojednává tato zpráva, se Ázerbájdžán vyznačuje tím, že má nejhorší podmínky pro uplatňování politických práv a občanských svobod. V nejnovější zprávě organizace Freedom House „Svoboda ve světě“ byla tato země opět hodnocena jako „nesvobodná“, což zdůrazňuje, jak málo změn v politické sféře proběhlo. Se skóre 10 ze 100 je situace Ázerbájdžánu srovnatelná se situací Uzbekistánu a Běloruska (oba mají 11 bodů ze 100)[23]. Ve světovém indexu svobody tisku za rok 2021, který připravila organizace Reportéři bez hranic, je země na 167. místě (ze 179), což ji řadí mezi Egypt a Jemen[24].

Poté, co v roce 2014 ázerbájdžánská vláda zasáhla proti místním obráncům lidských práv, politickým aktivistům a novinářům, byl kdysi pulzující sektor občanské společnosti ochromen. Řada kritiků vlády, včetně právníků a zástupců médií, se ocitla za mřížemi na základě vykonstruovaných obvinění, jiní se rozhodli ze země uprchnout. Ačkoli mnoho z nich bylo od té doby propuštěno a vláda uvolnila kontrolu nad občanským sektorem a zrušila zákaz cestování pro řadu aktivistů a představitelů politické opozice[25], panuje mezi místními aktivisty stále atmosféra strachu. Přísné omezení svobody shromažďování a sdružování se v zemi stalo novým standardem.

Navíc právní změny zavedené v letech 2013 až 2015 prakticky znemožnily působení zahraničních donorů

19 Suleymanov, E. (2021, červenec). "Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında sazişin bağlanmasına əngəl nədir?" BBC Azerbaijan. Staženo online z: https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-57944700?

20 Informace založené na údajích Evropské komise. Staženo online z: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/azerbaijan/

21 Ibid

22 (2017). „Human Rights in Azerbaijan on the Eve of the Eastern Partnership Summit“ („Lidská práva v Ázerbájdžánu v předvečer summitu Východního partnerství“), Frontline Defenders. Staženo online z: https://www.frontlinedefenders.org/en/statement-report/human-rights-azerbaijan-eve-eastern-partnership-summit

23 Countries and Territories (Země a teritoria). Freedom House (2021). Staženo online z: https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores

24 Světový index svobody tisku. 2021. Staženo online z: https://rsf.org/en/ranking/2021

25 Významnou výjimkou zůstává vůdce opozice Ali Kerimli, kterému se nepodařilo získat cestovní pas a od roku 2006 má zakázáno cestovat do zahraničí. Cestovní omezení byla uvalena i na ázerbájdžánského spisovatele Akrama Ajlisliho.

v zemi. V důsledku toho je ázerbájdžánská občanská společnost utlumena velkými finančními omezeními.

Nezávislé nevládní organizace v zemi mají nadále problémy s oficiální registrací, což dále brání možnosti žádat o financování a aktivně fungovat.

Celkově je ázerbájdžánská občanská společnost tváří v tvář restriktivním zákonům a nepřátelskému politickému prostředí nadále potlačená a slabá. Jak to popsali někteří respondenti, organizace občanské společnosti mají co dělat, aby vůbec „přežily".

Možná jsou ale na obzoru určité změny. Po 44denní válce o Náhorní Karabach v roce 2020, kdy Ázerbájdžán znovu získal části území ztracených na počátku 90. let, dosáhla popularita prezidenta Ilhama Alijeva nových výšin. Nová politická situace postavila zemi na rozcestí. V nadcházejících měsících by se Ázerbájdžán mohl vydat více autoritářským směrem, nebo by se mohl otevřít reformám a legislativním změnám. Pro EU by bylo moudré, kdyby využila stávající situace a prosazovala zrušení restriktivních zákonů pro občanskou společnost, a umožnila tak návrat mezinárodních organizací.

Pro rozvoj a politiku země by občanská společnost a zahraniční pomoc mohly být obrovským přínosem. Ázerbájdžánská vláda mezitím zahajuje rozsáhlé úsilí o obnovu částí Náhorního Karabachu a jeho okolí a plánuje návrat vnitřně vysídlených osob (VVO), avšak nezávislá občanská společnost stále nemá jak do těchto regionů vstoupit a působit v nich.

Kromě toho se očekává, že se na pořad jednání vrátí téma budování míru, protože konflikt není zdaleka uzavřen. Problémem však je, že v současnosti neexistují žádné organizace, které by se mohly zapojit do mírotvorných aktivit mimo vládní kontrolu. Dříve známí aktivisté zasazující se o mír byli pronásledováni nebo dokonce obviněni z velezrady. V poválečném kontextu tedy může veřejná diplomacie se zapojením ázerbájdžánské občanské společnosti zůstat značným problémem.

Navíc platí, že nový politický přístup Východního partnerství – který upřednostňuje ty, kdo mají pokročilé cíle směrem k evropské integraci – vzbuzuje v ázerbájdžánské občanské společnosti obavy, že jejím potřebám nebude věnován dostatek pozornosti a zdrojů.

ČÁST I

Výsledky průzkumu

Následující online průzkum veřejného mínění, který se uskutečnil v červnu a červenci roku 2020, vyplnilo 53 zástupců ázerbájdžánské občanské společnosti z různých oblastí. Podrobnější demografické profily jsou uvedeny v kapitole o metodice.

Výsledky průzkumu naznačují, že dvě nejdůležitější oblasti, na které by se EU měla v Ázerbájdžánu zaměřit, jsou účast občanské společnosti (91 %) a demokracie (83 %). Se 45 % hlasů se na třetím místě umístilo téma ekonomické udržitelnosti.

Q15 Which areas should the EU focus on more in your country?

Q15 Na které oblasti by se EU měla ve vaší zemi více zaměřit? (vyberte maximálně 3)

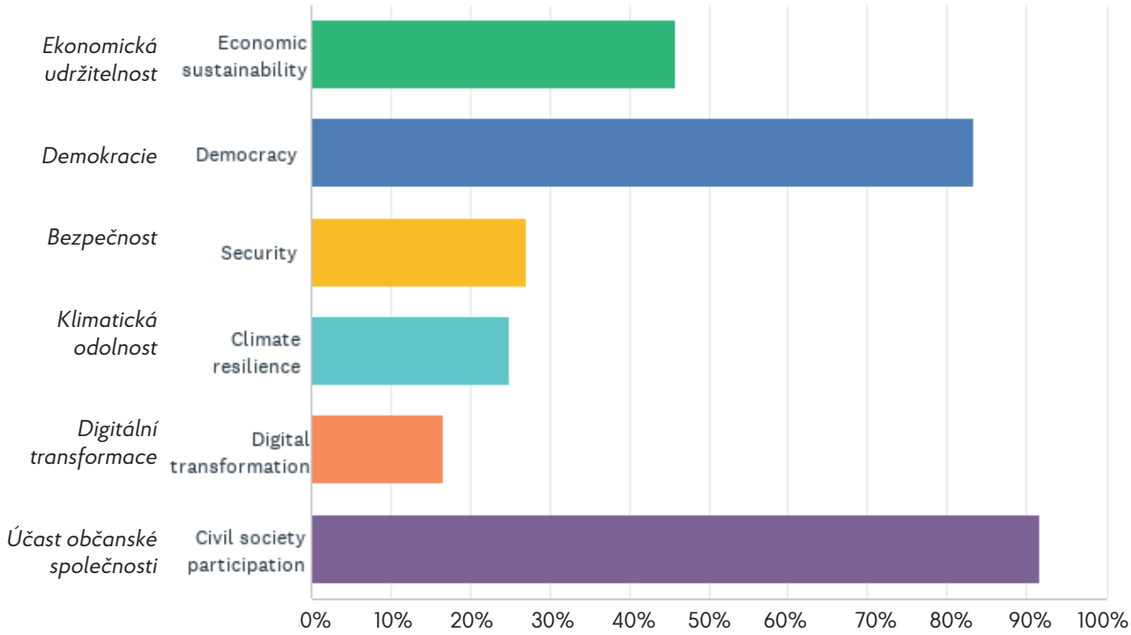

Tento pohled se dále odráží ve vnímání budoucích výzev ze strany občanské společnosti. Na žádost, aby vybrali tři hlavní problémy, kterým Ázerbájdžán čelí, většina respondentů poukázala na úpadek demokracie (74 %), korupci a nedostatek transparentnosti (61 %) a ekonomický úpadek / chudobu (51 %).

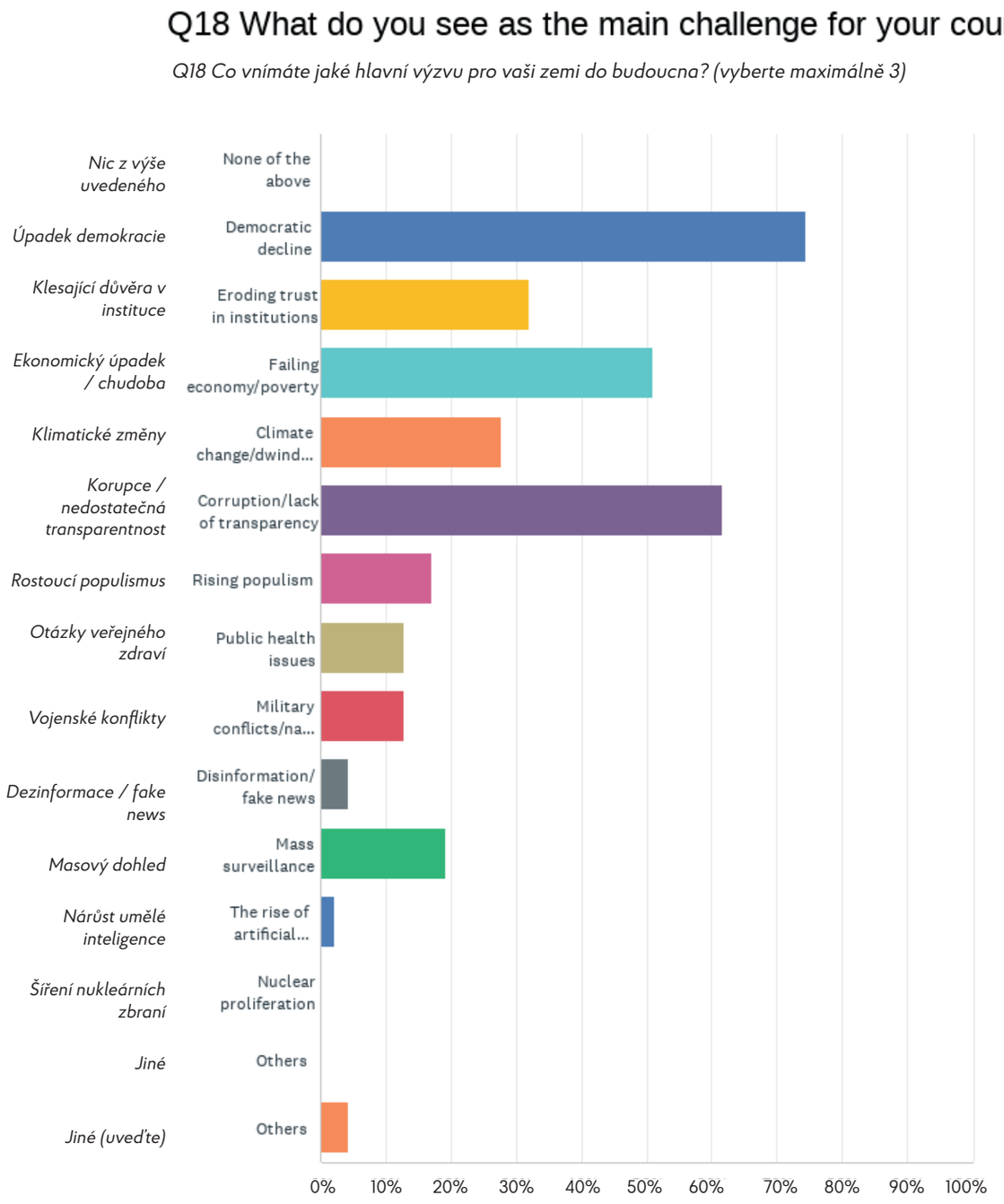

Pro dokreslení obrázku se respondenti vyjadřovali také k hlavním problémům, se kterými se potýká samotná občanská společnost. Hlavní tři identifikované problémy byly restriktivní legislativa (75 %), omezené financování (56 %) a politická diskriminace.

Q19 What do you see as the main challenges for civil society in your country? (choose max 3)

Q19 Co vnímáte jako hlavní výzvy pro občanskou společnost ve vaší zemi? (vyberte maximálně 3)

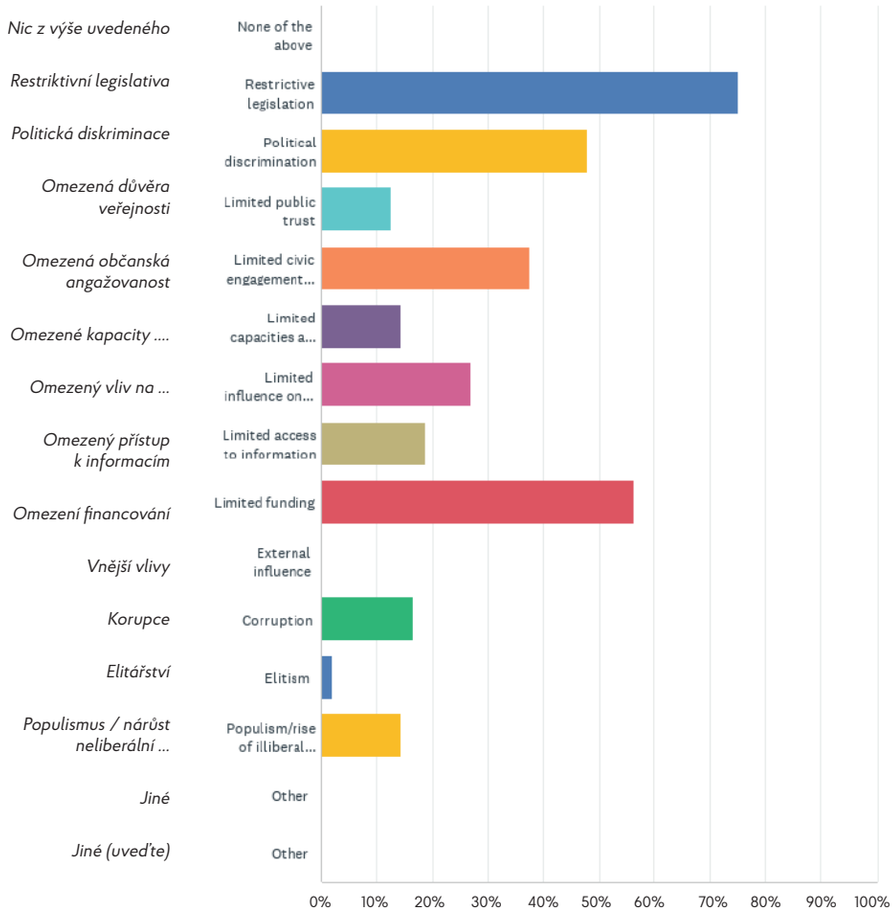

Na otázku, jak může EU pomoci tyto problémy řešit, řada zástupců občanské společnosti poukázala na potřebu většího zapojení do otázek spojených s politickými a občanskými právy.

„EU by měla důrazněji vyzývat ázerbájdžánskou vládu, aby přestala zasahovat do činnosti nevládních organizací a politických stran a aby respektovala svobodu slova a projevu občanů," napsal jeden z respondentů a posteskl si, že evropské instituce možná zcela nevyužívají své vlivu, aby tlačily na vládu v této oblasti.

Kromě podpory obnovy občanského prostoru volaly další hlasy po větší podpoře místních aktivit a neregistrovaných nezávislých iniciativ.

„EU by měla ovlivňovat provádění demokratických reforem v Ázerbájdžánu. Ústupky v demokracii a lidských právech by neměly jít zcela na oltář otázek, jako je energetika a bezpečnost. Vyplýtvaná finanční podpora přidělená vládou organizovaným nevládním organizacím by měla být převedena na nezávislé skupiny," uvedl respondent.

Rovněž byla uvedena potřeba více programů pro budování kapacit občanské společnosti, podpora kvalitních příležitostí neformálního vzdělávání, větší pozornost věnovaná otázkám životního prostředí a řešení konfliktů.

„[EU by mohla pomoci řešit výzvy] posílením integrace. Zvýšením počtu vzdělávacích, výměnných a stipendijních programů, stáží. Zvýšením počtu nízkonákladových leteckých společností létajících do Ázerbájdžánu a zjednodušením postupu pro snadné získání cestovních víz, aby se snížily náklady na cesty do zemí EU," napsal další respondent.

Přestože je prostor pro lidská práva a politická témata v Ázerbájdžánu do značné míry omezený, většina skupin občanské společnosti se může zapojit do určitých forem nenápadného aktivismu v jiných, méně politických oblastech. V posledních několika letech jsou na vzestupu zejména ekologická a genderová témata. Kvůli odchodu většiny zahraničních donorů z Ázerbájdžánu a potížím s navazováním právní spolupráce s občanskou společností v zemi se navíc nedostává programů zaměřených na budování kapacit a kulturní výměnu pro místní mládež.

Povědomí a vnímání

Téměř 92 % respondentů průzkumu uvedlo, že jsou obeznámeni s programem Východního partnerství – tento počet je stejný ve všech pěti zemích.

Q9 Have you heard of the European Union's Eastern Partnership program?

Q9 Slyšeli jste o iniciativě Východní partnerství Evropské unie?

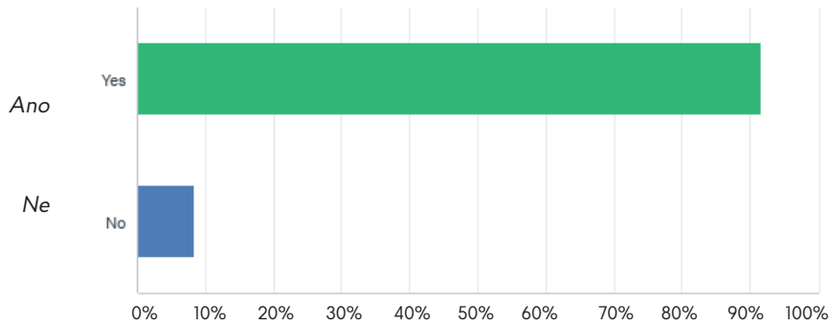

77 % všech respondentů považuje program Východního partnerství za vysoce inkluzivní nebo poněkud inkluzivní. 23 % uvedlo, že program není dostatečně inkluzivní.

Q11 How do you assess the inclusiveness of the Eastern Partnership's activities in your country's context?

Q11 Jak hodnotíte inkluzivnost aktivit Východního partnerství v kontextu vaší země?

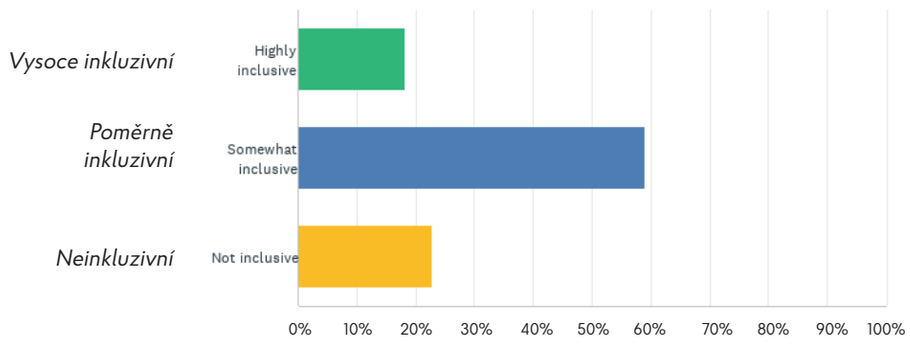

52 % však nikdy neslyšelo o nové politice rámce Východního partnerství po roce 2020, což naznačuje, že může být zapotřebí další propagace této strategie.

Q12 Have you heard about the Eastern Partnership's policy framework "Beyond 2020"?

Q12 Slyšeli jste o politickém rámci Východního partnerství „Po roce 2020"?

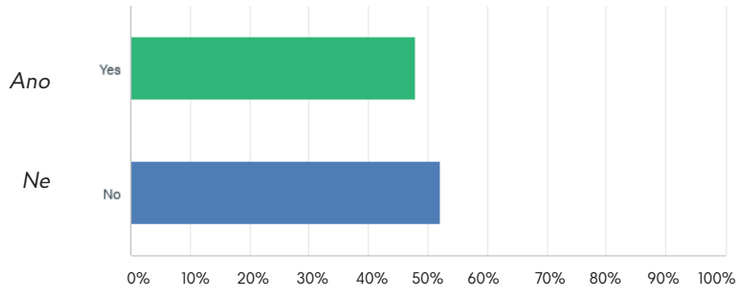

Většina respondentů (52 %) si byla vědoma klimatického cíle Východního partnerství – což je nejvyšší počet ze zkoumaných zemí.

Q13 Have you heard about the Eastern Partnership's policy objective on climate resilience?

Q13 Slyšeli jste o politickém cíli Východního partnerství v oblasti klimatické odolnosti?

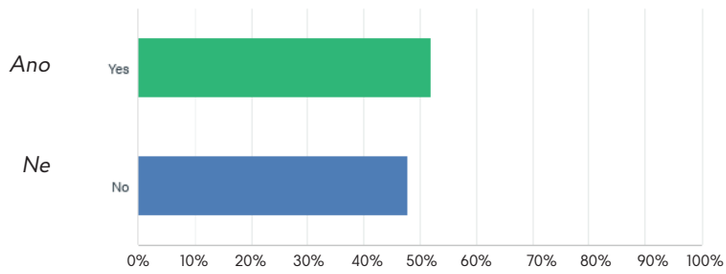

Celkově byl i přes přetrvávající problémy vztah s Evropskou unií hodnocen poměrně kladně. Na stupnici od 1 do 5 (kde 5 je nejvyšší skóre) respondenti z občanské společnosti ohodnotili spolupráci známkou 3,0.

Q14 How would you assess the current state of cooperation between your country and the European Union within the Eastern Partnership framework?

Q14 Jak byste vyhodnotili aktuální stav spolupráce mezi vaší zemí a Evropskou unií v rámci Východního partnerství?

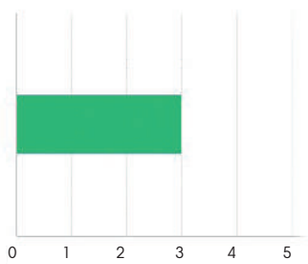

ČÁST II

Kvalitativní výzkum, diskuze u kulatého stolu a rozsáhlé rozhovory se zástupci občanské společnosti odhalily řadu problémů, které vrhají stín na dlouhodobý dopad programu Východního partnerství v Ázerbájdžánu a na efektivní zapojení občanské společnosti do něj.

Vnitrostátní situace: Úpadek demokracie a špatná situace v oblasti lidských práv

Program Východního partnerství představoval ve svých prvních letech pro místní nevládní organizace významný přínos.

Nový politický rámec, který nabízí nové příležitosti pro financování a spolupráci, pozdvihl hlas občanské společnosti, otevřel dveře osobám odpovědným za tvorbu politik v Bruselu, zprostředkoval navazování regionálních kontaktů a srovnávací analýzu, která umožnila místním organizacím občanské společnosti poučit se ze zkušeností sousedních zemí. Postupně však zhoršující se politické prostředí po roce 2013 do značné míry tento počáteční vývoj zvrátilo a ázerbájdžánská občanská společnost zůstala v regionu velmi izolovaná.

Po přijetí restriktivních zákonů proti nevládním organizacím vládou a následném státem vedeném zásahu proti občanské společnosti, nezávislým médiím a politické opozici ztratil rámec svůj původní vliv a přitažlivost.

„Pokud srovnáme současný stav občanské společnosti a lidských práv s tím, co zde bylo před deseti lety, je nynější situace mnohem horší. Jedním z hlavních selhání je kolaps občanské společnosti, aktivizace vládou organizovaných nevládních organizací a ztráta nezávislosti Národní platformy," uvedl jeden z místních respondentů.

Může se ukázat, že největším problémem, který brání účinné účasti ázerbájdžánské občanské společnosti v programu Východního partnerství, je omezený občanský prostor.

Ten nejenom brání příležitostem k pokroku v politicky citlivých oblastech, ale současně vrhá stín na další dimenze programu.

„Omezení uvalená na občanský sektor ve spojení s endemickou korupcí jsou jednou z hlavních překážek realizace priorit EU v Ázerbájdžánu – nejen v oblasti demokratizace, ale také v kontextu změn klimatu a digitální ekonomiky. Bez občanské společnosti a demokratických institucí nemůže EU v Ázerbájdžánu dosáhnout svých cílů," argumentoval jeden z respondentů.

„Nemůžeme hovořit o silnější politické situaci nebo o úrovni hospodářské spolupráce nebo jakékoli jiné součásti programu Východního partnerství bez řádného zapojení občanské společnosti," zopakoval další z dotázaných.

Omezený přístup k osobám odpovědným za tvorbu politik a odsouvání nezávislých hlasů na vedlejší kolej

Na rozdíl od jiných zemí v regionu je ázerbájdžánská občanská společnost stále více izolovaná a v posledních letech má problémy hovořit nahlas téměř o čemkoli, čím se zabývá, i když jde o ryze nepolitická témata. Kvůli restriktivnímu systému a tvrdé legislativě nemá většina organizací občanské společnosti přístup k vládě a nezapojuje se do tvorby politik.

„Ázerbájdžánské úřady ve skutečnosti nikdy nechtěly navázat dialog s občanskou společností. Ukrajina, Gruzie, Moldavsko – všechny vlády udržovaly vztahy s občanskou společností, zástupci občanské společnosti se mohli setkávat s ministry a projednávat s nimi proces evropské integrace. Tady tomu tak nebylo," vysvětlil jeden z dlouholetých členů Národní platformy v Baku.

Nedostatek příležitostí k zapojení do probíhajících jednání o nové politické dohodě mezi EU a Ázerbájdžánem je pro představitele místní občanské společnosti dalším příkladem. Respondenti si stěžovali, že vzhledem k tajemství, které rozhovory obestírá, neexistují žádné informace o fázi jednání a není prostor pro to, aby do něj občanská společnost přispívala.

„Občanská společnost musí být rovnocenným partnerem vlády, pokud jde o realizaci jakýchkoli priorit souvisejících s Ázerbájdžánem," naléhali místní aktivisté.

Dalším rozměrem tohoto problému je slábnoucí postavení nezávislých organizací občanské společnosti ve vztazích s představiteli Evropské unie. Mnoho respondentů poznamenalo, že odsun nezávislých skupin na vedlejší kolej vedl k tomu, že EU posílila spolupráci s vládou organizovanými nevládními organizacemi a s těmi, které mají užší vazby na vládu.

„Většinu grantů podporovaných EU poskytují subjekty, které mají dobrý vztah s vládou, protože panuje názor, že bez podpory vlády není možné projekty realizovat. To je ale špatný přístup: hlavní pozornost by se měla zaměřit na řešení politických příčin stávajících problémů," argumentuje jeden z respondentů.

Slabá pozice EU

Přestože místní občanská společnost nepochybuje o tom, že zásah proti vládním kritikům byl zorganizován z vnitrostátních důvodů, mnoho místních aktérů také ukazuje prstem na Brusel a stěžuje si, že EU mlčky tolerovala obrat ázerbájdžánské vlády k autoritářství a udělala jen málo pro to, aby jakkoli ovlivnila změny její politiky.

„Ve svých vztazích s Ázerbájdžánem upřednostnili evropští politici otázky energetiky, mezinárodní bezpečnosti a hospodářské spolupráce. Demokracie a lidská práva nebyly nikdy považovány za důležité," komentoval jeden z respondentů.

Názoru přitakal i další dlouholetý účastník Národní platformy.

„Ve srovnání s ostatními státy panoval na domácí půdě během těchto let jeden velký problém ve vztazích k Ázerbájdžánu: nedostatek principiálního postoje EU k politice založené na hodnotách. Její pozice byla vždy velmi ovlivněna – nebo dokonce kompromitována – energetickou agendou."

Navíc, jak poznamenali někteří dotazovaní, opuštění demokratizačních procesů a omezení kladená na občanský prostor také negativně ovlivnila obraz Evropské unie v Ázerbájdžánu. Bezradnost či neochota evropských institucí zlepšit situaci v zemi vedla mnoho aktérů občanské společnosti ke ztrátě důvěry v Evropu.

„Proč byla EU pro náš region tak atraktivní? Kvůli demokracii, právnímu státu a lidským právům. Ale teď je ve všech těchto oblastech Ázerbájdžán mnohem horší, než byl před 10–15 lety. EU nyní musí vážně riskovat a upravit svou politiku tak, že do jejího středu postaví své hodnoty," argumentoval jeden z dotazovaných.

Rizika nového politického přístupu

V posledních letech začala EU stále více rozlišovat mezi členskými státy Východního partnerství a nabízet něco navíc těm státům, které vyjadřují jasný zájem o prohlubování integračních procesů. Mezi ázerbájdžánskou občanskou společností panují obavy, že nový politický přístup zasadí další ránu již tak slabým organizacím občanské společnosti v zemi a přesměruje zdroje do organizací, které mají příznivější politické podmínky.

„Máme pocit, jako bychom byli potrestáni za to, co se stalo v roce 2014, a za všechna omezení uvalená naší vládou," komentoval to jeden ze zástupců občanské společnosti. „V období krize bychom očekávali větší podporu, ale stal se naprostý opak. Veškerá pozornost a výhody nyní směřují do zemí, které podepsaly dohodu o přidružení. Měly by se ale více zaměřit na ty, kteří zaostávají," dodal respondent.

(Dys)funkčnost Národní platformy

Omezující podmínky pro občanskou společnost v Ázerbájdžánu podle našich respondentů negativně ovlivnily i funkčnost Národní platformy. Vzhledem k jejím slabým operačním možnostem a složitému politickému prostředí se i nepolitické projekty ukázaly jako realizačně náročné.

Navíc s rostoucí přítomností vládou organizovaných nevládních organizací je stále obtížnější nastolovat politicky citlivá témata.

„Zásah proti nezávislým hlasům nás všechny vtáhl do nové politické reality. I organizace, které měly dříve nezávislé postavení, si musí dávat pozor na to, co říkají a jak se chovají. Političtí vězni, korupce, lidskoprávní situace – to vše prakticky zmizelo z agendy," přiznal dlouholetý člen Národní platformy.

Další dotazovaný poznamenal, že v případě Ázerbájdžánu nemusí Národní platforma poskytovat přesný obraz o sektoru občanské společnosti.

„Složení Platformy, která zahrnuje velké množství vládou organizovaných nevládních organizací, omezuje prostor pro nezávislé hlasy. Mezitím se však delegace EU v Baku snaží budovat kontakty s občanskou společností právě prostřednictvím platformy, což v případě Ázerbájdžánu není nejlepší přístup. Je lepší budovat přímé, dvoustranné vztahy a podporovat místní organizace," argumentoval respondent.

Poválečný kontext

Nevyřešený územní konflikt s Arménií ovlivňuje domácí i zahraniční politiku obou zemí již přes tři desetiletí. Po příměří z roku 1994, které ukončilo šestiletou krvavou válku mezi Ázerbájdžánem a Arménií, ztratilo Baku kontrolu nad provincií Náhorní Karabach a sedmi okolními územími a došlo k vysídlení více než 800 000 lidí.

Po všechny ty roky zůstaly humanitární důsledky konfliktu ústředním tématem agendy občanské společnosti – navzdory snahám vlády omezit zapojení nevládních organizací do úsilí o řešení konfliktu.

Před obnovením nepřátelských akcí kvůli Náhornímu Karabachu v roce 2020 skupiny ázerbájdžánské občanské společnosti opakovaně vyzývaly EU, aby pomohla zajistit územní celistvost země a usnadnila návrat vnitřně vysídlených osob.

Přestože Baku v nedávných bojích zvítězilo a získalo zpět velké části svých ztracených území, není konflikt doposud uzavřený a bude i nadále zastiňovat politickou a společenskou dynamiku.

„Očekáváme, že EU bude důslednější ve své podpoře územní celistvosti Ázerbájdžánu, zvláště nyní s přítomností ruských mírových sil v této oblasti," naléhal jeden z respondentů, který si stěžoval, že Západ při vyjednávání uplatňoval politiku dvojího metru s nedostatkem jasné podpory.

„Po celá ta léta měla EU a další instituce v Evropě dva různé přístupy, pokud jde o územní celistvost. V případě Gruzie, Moldavska a Ukrajiny poskytoval silnou podporu jejich územní celistvosti. Ale v případě Ázerbájdžánu to byl úplně jiný příběh," posteskl si jeden z respondentů.

Kromě toho podle respondentů výslovně proarménský postoj Francie během nedávných bojů podkopal důvěryhodnost Evropy a její celkovou popularitu v očích ázerbájdžánské občanské společnosti. To také negativně ovlivnilo image Minské skupiny, v níž je Francie jedním ze tří členů předsednictva.

Doporučení pro EU

- → Využít poválečné dynamiky a zapojit vládu Ázerbájdžánu do jednání o nové legislativě upravující občanskou společnost, která obnoví operační prostor pro organizace občanské společnosti a místní občany
- → Používat důsledně silný jazyk k odsuzování porušování lidských práv a mezinárodních závazků ze strany ázerbájdžánské vlády a zajistit, aby se vzájemná spolupráce opírala o evropské hodnoty
- → Zajistit odpovídající účast nezávislých organizací občanské společnosti (nejen vládou organizovaných nevládních organizací) na prioritách financování, politickém dialogu a konzultacích s institucemi EU a osobami odpovědnými za tvorbu politik
- → Poskytnout více programů institucionálního rozvoje pro nezávislé ázerbájdžánské organizace občanské společnosti se zvláštním zaměřením na organizace v regionech; kromě toho vyvinout a nabídnout další flexibilní podpůrné mechanismy pro neformální místní iniciativy
- → Vytvořit strategii pro propagaci a podporu Východního partnerství v Ázerbájdžánu
- → Zintenzivnit vazby Ázerbájdžánu s Evropskou unií posílením kulturního aspektu vztahu: nabídnout více studijních pobytů, stipendijní programy pro studium v zahraničí a výměnné univerzitní programy
- → Zvýšit podporu výzkumných a inovačních projektů; zajistit lepší propagaci a podporu příležitostí poskytovaných v rámci programu Horizont 2020
- → Zřídit zvláštní fond na podporu práv žen, včetně osvěty a pomoci při zřizování azylových domů a krizových center pro oběti domácího násilí
- → Nadále podporovat nezávislá média jako klíčovou složku občanské společnosti, která zastává důležitou hlídací funkci

GRUZIE

Tbilisi, Gruzie, listopad 2021. Demonstranti požadují propuštění bývalého prezidenta Michaila Saakašviliho.
Zdroj: OC Media, Shota Kincha.

GRUZIE

Vnitrostátní souvislosti

Se svým jasným politickým cílem vstoupit do EU a NATO je Gruzie dlouhodobě vykreslována jako miláček Západu. Po růžové revoluci v roce 2003 si země stanovila euroatlantickou integraci jako ústřední prvek své zahraniční politiky.

Dohoda o přidružení podepsaná v roce 2014 byla oslavována jako milník pro vztahy mezi Tbilisi a Evropskou unií a byla vnímána jako první krok k ještě hlubší integraci. V rámci politické dohody otevřela prohloubená a komplexní zóna volného obchodu (DCFTA) dveře na evropské trhy. O tři roky později vstoupilo v platnost uvolnění vízového režimu, které umožnilo Gruzíncům bezvízový vstup do schengenského prostoru.

Přestože Gruzie byla mezi zeměmi Východního partnerství převážně vnímána jako maják demokracie, události posledních let zpochybnily ochotu vlády provádět skutečné reformy a pokračovat na cestě demokratizace.

Sedm let po podepsání dohody o přidružení Tbilisi údajně splnilo pouze asi 35 % svého prováděcího plánu. Klíčové reformy soudního a volebního systému se pravidelně odkládají, protože se země po kontroverzní návštěvě ruského poslance Sergeje Gavrilova v roce 2019 a sporných parlamentních volbách v říjnu 2020 propadla do hluboké politické krize. Navíc zůstává otázkou i efektivní provádění dlouho očekávané zóny DCFTA, jejíž potenciál nebyl dostatečně využit, protože standardní požadavky pro export byly schopny splnit převážně jen velké podniky.

Navzdory nedostatečným přímým hmatatelným výsledkům, mezi které patří zejména bezvízový styk, však gruzínští občané stále vyjadřují výraznou podporu evropské integraci. Podle posledního průzkumu si 78 % Gruzínců přeje vstup své země do EU.

Budoucnost je však stále nejistější a poslední dva roky nevykreslují příliš optimistický obrázek. Na pozadí krize COVID-19, politické polarizace a pozastavených reforem může krutá realita v zemi nakonec vyčerpat trpělivost gruzínské společnosti.

Podle průzkumu organizace NDI ze srpna 2021 méně než čtvrtina Gruzínců věří, že země jde správným směrem – ve srovnání s 39 % o rok dříve[26].

„Ačkoli vyhlídka na silnější vazby s Evropou občas dává Gruzíncům záblesk naděje do budoucna, často se zdá být stejně prchavá jako údajně zářná budoucnost, kterou před desetiletími sliboval neúspěšný komunismus Sovětského svazu," poznamenal výzkumník Nino Lejava[27].

Ve světle posledního vývoje se zdá, že jednou z hlavních překážek pro demokracii v zemi je rostoucí politická polarizace a neschopnost hlavních politických stran uplatňovat politiku založenou na konsensu[28].

26 Průzkum NDI (2021). Economy and Public Health Remain Top Priorities: Declining Trust in Country's Governance (Ekonomika a veřejné zdraví zůstávají hlavními prioritami: Klesající důvěra v řízení země). Staženo online z: https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-economy-and-public-health-remain-top-priorities-declining-trust-country-s

27 Lejava, N. (2021). „Georgia's Unfinished Search for its Place in Europe" („Gruzie: neukončené hledání svého místa v Evropě"). Carnegie Europe. Staženo online z: https://carnegieeurope.eu/2021/04/06/georgia-s-unfinished-search-for-its-place-in-europe-pub-84253

28 Minesashivili. S (2021). „Wy Do Georgian Political Parties Struggle to Negotiate? Structural Disincentives to Compromise-Based Politics" („Proč gruzínské politické strany neumí vyjednávat? Strukturální překážky pro politiku založenou na kompromisu"). Gruzínský politický institut.

Angažovanost EU, která pomohla zprostředkovat jednání o krizi mezi vládou a opozicí v zimě roku 2021, zmírnila určité napětí, ale základní strukturální problémy nadále zastiňují vyhlídky na budoucí demokratický proces založený na dialogu.

Státní instituce zůstávají slabé a přísný dohled exekutivy nad soudnictvím umožňuje vládnoucí straně využívat soudní systém proti politickým oponentům[29].

Ve stěžejní výroční zprávě organizace Freedom House „Svoboda ve světě" získala Gruzie 60 bodů ze 100 a je hodnocena jako částečně svobodná[30].

Zpráva z roku 2021 uvádí „oligarchický vliv" na politickou sféru a rozhodovací proces, problémy s právním státem a nedůslednou ochranu občanských svobod.

Zhoršující se politické klima stále více ovlivňuje i práci novinářů a médií. V hodnocení před místními volbami v roce 2021 varovala gruzínská pobočka organizace Transparency International, že zhoršující se situace v mediálním prostředí „dosáhla v zemi kritické úrovně", protože narůstá jak počet útoků na novináře, ta i tlak na vlastníky médií a počet případů nezákonného odposlechu[31].

Ani v ekonomické oblasti se situace nejeví optimisticky. Vzhledem k tvrdému dopadu pandemie COVID-19 na gruzínskou ekonomiku a její turistický sektor uvádí 68 % občanů, že si ve srovnání s obdobím před pandemií mohou dovolit méně produktů, služeb a zboží[32]. Každý čtvrtý Gruzínec v průzkumu uvedl, že se buď stal nezaměstnaným (8 %), nebo čelí poklesu příjmu/platu (13 %[33]). Míra chudoby se zvýšila ze 42 % v roce 2019 na 46,6 % v roce 2020[34].

Na pozadí vleklé politické krize, úpadku demokracie a narušeného hospodářství se gruzínská občanská společnost jeví jako poměrně silná. Přestože jsou gruzínské organizace občanské společnosti silně závislé na finanční podpoře od mezinárodních donorů, plní funkci hlídacího psa, poskytují sociální a vzdělávací služby a přispívají k reformnímu programu země. Bohužel ale také zůstávají do značné míry izolované od širší veřejnosti. Podle posledního průzkumu Kavkazský výzkumný barometr pouze 2 % gruzínských respondentů vyjadřuje plnou důvěru nevládním organizacím a 22 % prohlašuje, že mají pouze částečnou důvěru[35]. Organizace občanské společnosti jsou často vnímány tak, že „prosazují cizí agendu" nebo prostě „sledují své vlastní zájmy[36]." Nicméně krize vyvolaná pandemií COVID-19 mohla tento obraz částečně napravit, protože mnoho nevládních organizací a místních iniciativ se aktivně zapojilo do reakce na krizi a poskytuje podporu znevýhodněným komunitám.

A pokud jde o širší geopolitický obrázek, je důležité zmínit stále aktivnější roli Číny v Gruzii.

29 Ibidem

30 (2021). Freedom in the World. Georgia (Svoboda ve světě. Gruzie). Freedom House. Staženo online z: https://freedomhouse.org/country/georgia/freedom-world/2021

31 (2021). Media: Target of Violence and Illegal Surveillance: Assessment of the Pre-Election Media Environment (Média: Cíl násilí a nezákonného sledování: Hodnocení předvolebního mediálního prostředí). Transparency International Gruzie. Staženo online z: https://www.transparency.ge/en/post/media-target-violence-and-illegal-surveillance-assessment-pre-election-media-environment

32 Průzkum NDI (2021). Economy and Public Health Remain Top Priorities: Declining Trust in Country's Governance (Ekonomika a veřejné zdraví zůstávají hlavními prioritami: Klesající důvěra v řízení země). Staženo online z: https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-economy-and-public-health-remain-top-priorities-declining-trust-country-s

33 Ibidem

34 (2021). Georgia: Country Context Overview (Gruzie: Přehled situace v zemi). Světová banka. Staženo online z: https://www.worldbank.org/en/country/georgia/overview#1

35 Kavkazský barometr Gruzie (2020). TRUNGOS: Trust- NGOs (TRUNGOS: Důvěra v nevládní organizace). Kavkazské výzkumné podpůrné centrum. Staženo online z: https://caucasusbarometer.org/en/cb2020ge/TRUNGOS/

36 Podrobnější informace o stavu občanské společnosti v Gruzii naleznete v nedávné zprávě organizace Člověk v tísni: Under the Spotlight. „A Close Look into the Emerging and Established Civil Society Actors in Moldova and the South Caucasus" (Zaměřeno: „Podrobný pohled na nové a zavedené aktéry občanské společnosti v Moldavsku a na jižním Kavkaze"). K dispozici na: https://www.peopleinneed.net/building-a-civil-society-in-moldova-and-the-south-caucasus-7994gp

Aby si Tbilisi zajistilo určitou protiváhu Rusku a přilákalo více investic, podepsalo v roce 2017 dohodu o volném obchodu s Čínou – tato dohoda vstoupila v platnost o rok později. Přestože se investiční projekty a politické partnerství ukázaly slabší, než se původně očekávalo, stále mají vzhledem k malé velikosti gruzínského hospodářství svůj dopad[37]. V současné době je zapojení Pekingu omezeno převážně na projekty silniční a železniční infrastruktury, akademickou výměnu a podporu očkování[38].

Čína dnes možná nepředstavuje životaschopnou alternativu k EU, ale její relativně nepodmíněné půjčky bez ideologických přívažků se jednoho dne mohou gruzínské vládě jevit jako atraktivní možnost. Pokud tedy bude Gruzie pokračovat ve stávajícím směřování, nemůže EU nadále považovat za samozřejmé, že zůstane do budoucna prioritním partnerem.

ČÁST I

Výsledky průzkumu

Následující online průzkum veřejného mínění, který se uskutečnil v létě roku 2021, vyplnilo 41 zástupců gruzínské občanské společnosti z různých oblastí. Podrobnější demografické profily jsou uvedeny v kapitole o metodice.

Podle účastníků průzkumu jsou třemi prioritními oblastmi podpory EU v Gruzii účast občanské společnosti (82,93 %), demokracie (78,05 %) a ekonomická udržitelnost (75,61 %).

Odpovědi jsou v souladu s vnímanými výzvami, kterým země čelí. Většina respondentů označila za problematické oblasti, které pravděpodobně budou zemi ovlivňovat i v nejbližší budoucnosti, ekonomický úpadek / chudobu (78,05 %) a úpadek demokracie / oslabení právního státu (65,85 %). Klimatické změny a narušení důvěry v instituce se umístily společně na třetím místě s 39,02 % všech hlasů.

Q15 Which areas should the EU focus on more in your country? (choose max 3)

Q15 Na které oblasti by se EU měla ve vaší zemi více zaměřit? (vyberte maximálně 3)

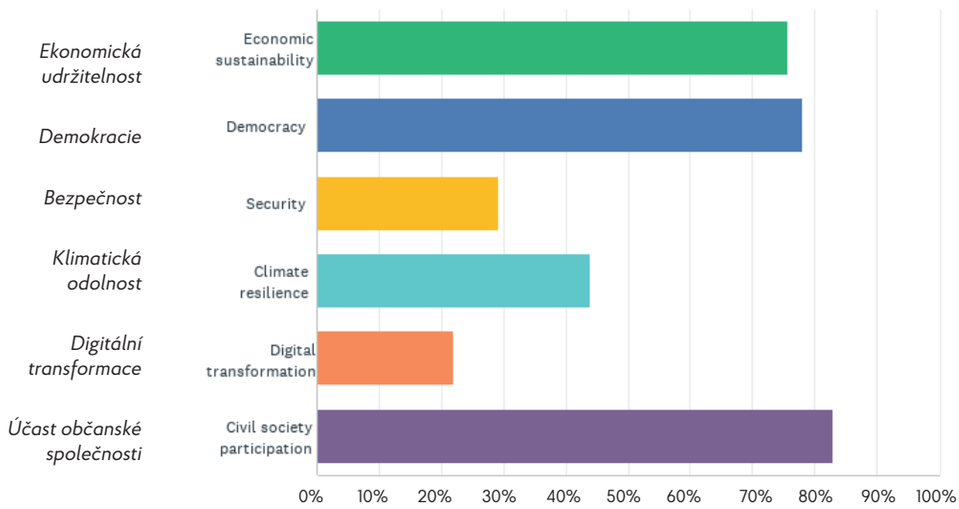

37 Brattberg, E.; Feingenbaum E. (2021). China's Influence in Southerneastern, Central, and Eastern Europe: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries (Vliv Číny v jihovýchodní, střední a východní Evropě: slabá místa a odolnost ve čtyřech zemích). Carnegie Europe. Staženo online z: https://carnegieendowment.org/2021/10/13/china-s-influence-in-southeastern-central-and-eastern-europe-vulnerabilities-and-resilience-in-four-countries-pub-85415

38 Ibidem

Pokud jde o hlavní problémy občanské společnosti, uváděli gruzínští respondenti především dostupnost finančních prostředků (58,54 %), omezenou občanskou angažovaností (48,78 %) a její omezený vliv na osoby odpovědné za tvorbu politik (48,78 %).

Q19 What do you see as the main challenges for civil society in your country? (choose max 3)

Q19 Co vnímáte jako hlavní výzvy pro občanskou společnost ve vaší zemi? (vyberte maximálně 3)

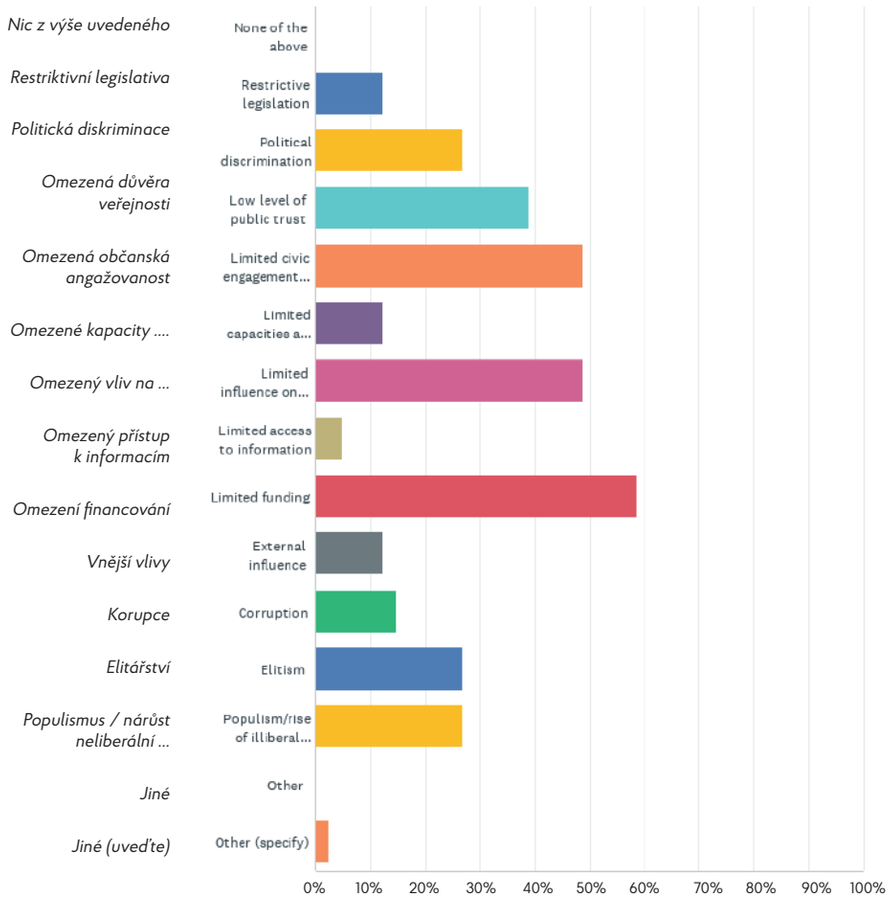

Na otázku, jak by EU mohla co nejlépe pomoci řešit budoucí výzvy, odpověděla řada účastníků průzkumu, že je důležité podporovat respekt k občanské angažovanosti a horizontálnímu dialogu na národní i regionální úrovni.

„Zohlednění názoru občanské společnosti, posílení jejího zapojení do identifikace problémů a zohlednění vize místních organizací občanské společnosti ohledně potřeb místní komunity při podpoře projektů/iniciativ," napsal jeden respondent.

„V tuto chvíli sdílí myšlenky a ducha Evropské unie v Gruzii pouze občanská společnost. EU proto musí posílit podporu sektoru a být kritičtější a zásadovější vůči současné vládě, která se vzdaluje demokratickým hodnotám," uvedl další respondent.

Zástupci občanské společnosti také poukázali na potřebu podporovat digitální infrastrukturu a umožnit občanům žijícím v regionech Gruzie, včetně těžko dostupných horských vesnic, využívat digitální služby.

Jako priorita bylo rovněž označeno více možností financování, které by organizacím občanské společnosti pomohly investovat do organizačního rozvoje, včetně silnější podpory a zaměření na občanskou společnost a místní komunity v regionech a potřeby zapojit se do kulturních a informačních programů.

„Práce EU je nejúčinnější, když se unie více angažuje na regionální úrovni a výsledky změn jsou pro širší populaci viditelné. Přístup ke spolehlivým informacím je důležitý jako protiváha nacionalistických a radikálních názorů. Je nutné prohloubit výměnné programy, zájezdy a kulturní vztahy v zemích EU," komentoval to jeden respondent.

Účastníci průzkumu také zmínili důležitost spolupráce s politickými stranami a pokračování snahy o podporu vzdělávacích institucí.

A konečně byly vedle hlavních priorit také uvedeny investice do udržitelného hospodářského růstu a podpora podnikatelských programů.

Povědomí a vnímání

95,12 % respondentů uvedlo znalost programu Východního partnerství – což je nejvyšší výsledek ze zkoumaných zemí.

Q9 Have you heard of the European Union's Eastern Partnership Initiative?

Q9 Slyšeli jste o iniciativě Východní partnerství Evropské unie?

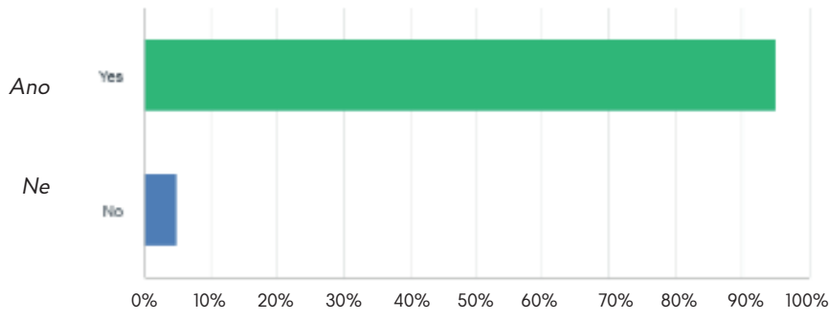

V létě 2021 však platilo, že pouze 35 % respondentů z občanské společnosti slyšelo o novém politickém dokumentu Východního partnerství: Po roce 2020. Výsledek naznačuje potřebu dalšího propagačního úsilí ze strany EU.

Q12 Have you heard about the Eastern Partnership's policy framework "Beyond 2020"?

Q12 Slyšeli jste o politickém rámci Východního partnerství „Po roce 2020"?

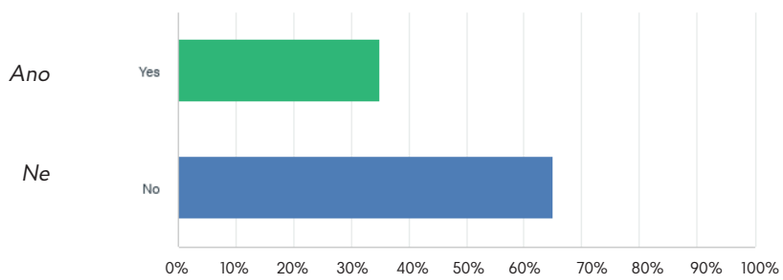

Ve srovnání s ostatními zeměmi v regionu dosáhla Gruzie o něco vyššího skóre, pokud jde o povědomí o klimatickém cíli. 65 % respondentů deklarovalo obeznámenost s klimatickým cílem programu Východního partnerství.

Q13 Have you heard about the Eastern Partnership's policy objective on climate resilience?

Q13 Slyšeli jste o politickém cíli Východního partnerství v oblasti klimatické odolnosti?

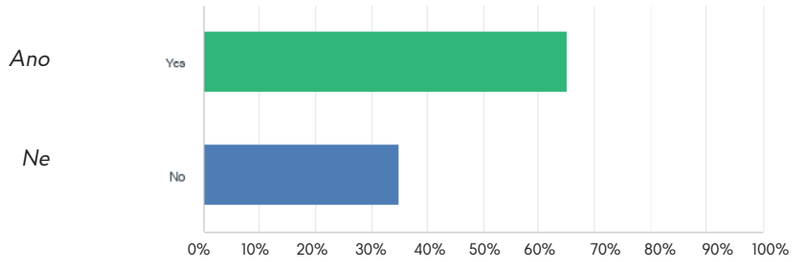

Celkovou spolupráci s EU ohodnotila gruzínská občanská společnost na 3,7 z 5 – což je nejvyšší skóre ze zkoumaných zemí.

Q14 How would you assess the current state of cooperation between your country and the European Union within the framework of Eastern Partnership? (1 - lowest; 5 - highest mark)

Q14 Jak byste vyhodnotili aktuální stav spolupráce mezi vaší zemí a Evropskou unií v rámci Východního partnerství? (1 je nejnižší skóre; 5 je nejvyšší skóre)

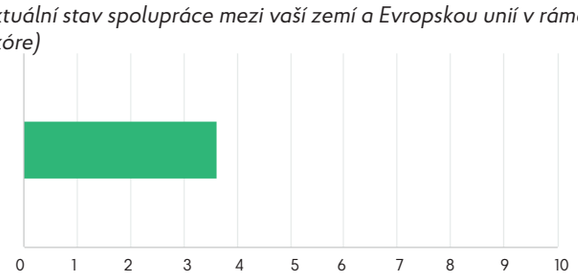

ČÁST II

Kvalitativní výzkum, včetně diskuzí u kulatého stolu a rozsáhlých rozhovorů se zástupci občanské společnosti v Gruzii, odhalil řadu problémů, které představují výzvu pro fungování sektoru, účast v rámci Východního partnerství a budoucí vliv.

Ústup demokracie a společenská polarizace

Po politické krizi, která se začala odvíjet v červnu 2019 a eskalovala v únoru 2021 zatčením opozičního lídra Sjednocené národní strany (UNM) Niky Melii, se Gruzie nachází ve stavu chaosu. Přestože úspěšná mise Evropské unie vyřešila politický pat a vedla k propuštění politika a ke vstupu UNM do parlamentu, hlavní opoziční strana následně neuznala dohodu zprostředkovanou EU a poté ji zpochybnila i vládnoucí strana Gruzínský sen.

Na podzim roku 2021 znovu vypukly protesty kvůli zatčení Michaila Saakašviliho a výsledkům místních voleb. Bezpečnostní a politická reakce na pokojný protest byla těžkopádná, doprovázená vyhrocenou

rétorikou proti opozici, hlídacím organizacím, Úřadu veřejného ochránce práv a mezinárodním partnerům, včetně EU a USA.

Pokračující politické napětí, polarizace mediálního diskurzu a zneužívání administrativních zdrojů během volebních kampaní mezitím nadále představují velké překážky pro budoucnost země a vůli vlády držet se cesty demokratických reforem[39].

„Nyní je pravděpodobnější, že Gruzie bude pokračovat v reformách jen formálně, ale nedosáhne žádných skutečných výsledků. Patřit do Evropy znamená více se zasazovat o demokracii. Jinými slovy vláda musí otevřít prostor dalším politickým silám," argumentoval jeden respondent.

Rostoucí polarizace politické scény má také bezprostřední důsledky pro sektor občanské společnosti v zemi a představuje hrozbu pro budoucnost.

„Gruzie se nachází v bodu zlomu, kdy vládnoucí strana dominuje ve všech sférách veřejného zájmu – soudnictví, exekutivě, parlamentu. Nezáleží na tom, jak je liberální nebo autoritativní – když máte absolutní moc, je i korupce absolutní," vysvětluje jeden zástupce občanské společnosti, který varoval, že gruzínské organizace občanské společnosti se mohou brzy stát terčem cílených opatření.

„Jediné téma, které není ovládáno, je občanská společnost. Gruzie má pulzující a silnou občanskou společnost, ale pokud se vláda bude snažit v dohledné době ještě více upevnit svoji moc, může se stát, že bude považovat organizace občanské společnosti za největší nepřátele svých cílů," dodal respondent[40].

Kvůli tomuto ústupu demokracie čelí občanská společnost také překážkám při plnění své hlídací funkce.

Zástupci nevládních organizací poukázali na skutečnost, že je stále obtížnější spolupracovat s vládou a současně si udržet nezávislé postavení.

„Vlastně říkají, že když nejsi s námi, jsi proti nám. Pokud ale nevládní organizace nemohou jednat s úřady, jsou ještě kritičtější a vláda sama pak začíná nevládní organizace také více kritizovat," vysvětlil jeden respondent.

Politická krize a interakce s vládou však nejsou jedinými výzvami, kterým občanská společnost čelí. Dalším bodem polarizace jsou vztahy s mocnou gruzínskou ortodoxní církví, která se hlasitě staví proti prosazování progresivních sociálních otázek ze strany liberálních organizací občanské společnosti.

Ve světle nedávných událostí, kdy byli LGBTI aktivisté nuceni zrušit pochod Pride poté, co byli společně s novináři terčem konzervativních nacionalistických skupin podporovaných církví[41], hovořili respondenti rovněž o potřebě intenzivnějšího dialogu mezi občanskou společností a pravoslavnou komunitou.

„Gruzínský patriarcha se spolu s armádou těší nejvyšší důvěře, zatímco hodnocení občanské společnosti v průzkumech důvěry je každoročně velmi nízké. Tato forma polarizace má také velmi negativní dopad na rozvoj země," komentoval zástupce občanské společnosti a vyzval k většímu úsilí o smír.

Přístup Evropské unie ke Gruzii

Jedním ze společných témat, která se pravidelně objevovala v rozhovorech s gruzínskou občanskou společností, byla potřeba, aby Evropská unie vytvořila politiku lépe přizpůsobenou členským státům zapojeným do programu Východního partnerství.

39 Kompendium politických dokumentů. (květen 2021). Gruzínský politický institut.

40

41 News Wires. (2021). „Georgia LGBT Activists Cancel Pride March After Clashes, Office Attack" („Gruzínští LGBT aktivisté ruší pochod Pride po střetech a útoku na kancelář"). France 24. Staženo online z: https://www.france24.com/en/europe/20210705-georgia-lgbt-activists-cancel-pride-march-after-clashes-office-attack

„Někteří lidé si myslí, že budeme vždy ve stínu Ukrajiny, která má mnohem více problémů než Gruzie. Přináší to mnoho zklamání, když vidíme, že jsme všichni házeni do jednoho koše. Proto je nutný individuální přístup," argumentoval dotazovaný zástupce občanské společnosti.

Někteří respondenti se také vyslovili pro hlubší integrační standard pro Gruzii – pokud nebude založený rovnou na plném členství v EU, tak alespoň na členství v Evropském hospodářském prostoru.

„EU musí posuzovat podle toho, čeho chce země dosáhnout. Ambicí Gruzie je stát se členem EU a NATO. V tomto ohledu se to nedá srovnávat s Ázerbájdžánem a Běloruskem, dokonce ani s Arménií. Pokud se podíváme na situaci u bezprostředních sousedů, vypadá Gruzie samozřejmě jako zářný příklad. To ale není správný způsob měření našich úspěchů a neúspěchů. Potřebujeme mnohem přísnější měřítka," komentoval další zástupce občanské společnosti.

„Podle mnoha průzkumů podporuje členství v EU více než 80 procent Gruzínců. Znamená to, že Evropa zde může mít velký vliv a může využívat prvek podmíněnosti. Vládě se to nemusí líbit, ale EU má v občanské společnosti, akademické sféře a podnikatelských kruzích spojence, který chce vidět více výsledků," dodali respondenti.

Pro zástupce občanské společnosti byly příkladem závazky Gruzie v rámci dohody o přidružení. Podle některých odhadů země od roku 2021 realizovala zhruba 35 % dohody podepsané v roce 2014. Po sedmi letech se zdá, že je pokrok pomalý, i když vláda prohlásila, že Gruzie podá žádost o členství v EU v roce 2024.

„V potravinářském a fytosanitárním sektoru nejsou vymáhány asi dvě pětiny normativních aktů, které schválila gruzínská vláda. Výsledky jsme zaslali parlamentnímu výboru odpovědnému za integraci EU a nepřišla žádná odpověď. Zemědělský výbor prohlásil, že se na toto téma možná podívá ke konci roku. S prováděním dohody nikdo nespěchá a pro nás, organizace občanské společnosti, to znamená, že už ji nelze používat jako nástroj prosazování," postěžoval si zástupce občanské společnosti, který se podílel na sledování pokroku Gruzie při naplňování dohody o přidružení.

Nedávné rozhodnutí vlády odmítnout půjčku od EU ve výši 75 milionů EUR, podmíněnou řadou reforem v oblasti soudnictví, bylo pro občanskou společnost nepříjemným překvapením[42].

„Vůbec poprvé Gruzie oficiálně odmítla makroekonomickou pomoc od EU, která byla napojena na reformou soudnictví. To je velký krok směrem od EU," komentoval to jeden respondent.

„Pokud vláda odmítá podmínky, znamená to, že by mělo být nabídnuto ještě více podmíněných peněz. Bez tohoto přístupu k žádným reformám nedojde. EU by měla využít deklarovaný závazek Gruzie k evropské integraci," argumentoval respondent.

Přístup založený na hodnotách vs. pragmatický přístup

Dalším společným tématem, které zaznělo v řadě rozhovorů napříč sektorem občanské společnosti a během diskuzí u kulatého stolu, byla potřeba, aby EU více hovořila o svých hodnotách a ve svých veřejných prohlášeních o Gruzii používala důsledně silný jazyk.

„Vidíme, že EU již není aktivní při prosazování svých hodnot. Před několika lety, když byla šéfkou zahraniční politiky EU Federica Mogheriniová, představila koncepci zásadového pragmatismu – můžeme mluvit s kýmkoli, pokud podporuje EU jako mezinárodní orgán. Tento přístup se ale v případě Gruzie a Ukrajiny nepovedl," řekl respondent a vyzval k návratu k politice založené na hodnotách.

„EU má velký problém, pokud jde o její pozici vůči Gruzii. Musí být ve své zahraniční politice přesnější a přísněji vystupovat vůči zemím, jako je ta naše," dodal respondent.

42 Mandaria, T. (2021). „Georgia Turns Down 75 Million Euros from the EU" („Gruzie odmítá od EU 75 milionů EUR"). Eurasianet.org. Staženo online z: https://eurasianet.org/georgia-turns-down-75-million-euros-from-the-eu

Další dotazovaní poukázali na to, že větší srozumitelnost ze strany EU by mohla pomoci prolomit patovou situaci a dát nový impuls provádění dohody o přidružení.

„Když nastane krize nebo se objeví problémy související s demokracií, používá EU idiomatické výrazy a její jazyk není jasný. Také reformní proces je v zemi velmi pomalý, ale EU o tom nikdy otevřeně nemluví. Pokud by se ozvalo více kritiky, pomohlo by to občanské společnosti a některým dalším aktérům vyvíjet větší tlak na vládu," argumentoval respondent.

Místní odbornost a mezinárodní podpora

Podle zástupců organizací občanské společnosti potřebuje Gruzie další podporu ze strany EU, pokud jde o poskytování technických odborných znalostí souvisejících s přijímáním nových evropských norem a sdílením odborných znalostí.

„Některé z těchto standardů nejsou prováděny správně a nejsou ani správně interpretovány na národní úrovni. Proto je nezbytné, aby země EU přivedly více odborníků, nové návrhy zákonů před jejich přijetím komentovaly a nabízely svá doporučení," argumentoval zástupce občanské společnosti podílející se na monitorování provádění dohody o přidružení.

Účastníci kulatého stolu rovněž vyzvali EU, aby umožnila přístup občanské společnosti k jednáním.

„EU má tendenci posílat odborníky do různých vládních organizací, ale my k nim přístup nemáme. Bylo by vhodné zavést postup, kdy na školení státních úředníků budou přizvány dvě nebo tři organizace občanské společnosti. Experti EU by si také měli udělat čas na konzultace s občanskou společností," argumentovali respondenti.

A nakonec zástupci organizací občanské společnosti zdůraznili, že vedle mezinárodních odborných znalostí by měl existovat i prostor pro zapojení místních zainteresovaných stran, které by vládě a EU pomohly lépe porozumět situaci celé země a jejím potřebám.

„Občanská společnost může spolupracovat a vedle toho můžeme zapojit i místní výzkumníky. Je důležité si zajistit mezinárodní i místní odborné znalosti," dodal respondent.

Migrace a odliv mozků

Mezinárodní pracovní migrace je již dlouho ústředním tématem politického a hospodářského života Gruzie. Remitence směřující do země vzrostly v červnu 2021 ve srovnání s předchozím rokem o 19,3 % a dosáhly výše 201,9 milionu USD (178 milionů EUR)[43].

Kvůli omezeným ekonomickým příležitostem a nižšímu počtu turistů v důsledku celosvětové pandemie COVID-19 se mnoho Gruzínců rozhodlo hledat lepší život v zahraničí.

„Lidé migrují, protože zde nevidí příležitosti – a to platí i pro mladou generaci. A jakmile mladí lidé odejdou, obvykle se nevrátí," postěžoval si zástupce nevládní organizace, který uvedl, že čím dál častěji čelí nedostatku zaměstnanců, protože mladí lidé odcházejí do zahraničí.

43 Agenda. Ge (2021) „Money Transfers to Georgia up 19.3%" („Převody peněz do Gruzie vzrostly o 19,3 %"). Staženo pouze z: https://agenda.ge/en/news/2021/1978

Podobné vzorce vnitrostátní městské migrace přispívají ke kolapsu venkovských ekonomik a snížení aktivismu občanské společnosti v regionech. Výzkum organizace Člověk v tísni zjistil, že aktéři občanské společnosti ve venkovských oblastech čelí zvýšenému tlaku místních úřadů, které často považují organizace občanské společnosti za nástroj opozice. Často dokonce ohrožují jejich živobytí. Občanská angažovanost na venkově může také narážet na bariéry konzervativních komunitních norem, zejména přehlížení hlasů žen a mládeže.

Integrace etnických menšin

Podle sčítání lidu z roku 2014 tvoří etnické menšiny 13 % populace Gruzie. Největší skupiny jsou Ázerbájdžánci (6 %) a Arméni (5 %)[44]. Ačkoli etnické menšiny z velké části považují Gruzii za svou vlast a deklarují svou loajalitu vůči státu, zůstávají tyto skupiny marginalizovány – mnoho těchto komunit čelí omezeným ekonomickým příležitostem a zápasí s nízkou znalostí gruzínštiny, což dále ovlivňuje jejich účast na veřejném životě[45].

Navzdory řadě projektů realizovaných v posledních letech občanskou společností i státem jsou snahy o zvýšení integrace etnických menšin stále omezené. Kromě toho je budování důvěry komplikovaným problémem, zejména pro méně zkušené mládežnické skupiny.

„Naše sítě zahrnují tisíce lidí z celé země. Nejtěžší výzvou pro mládežnické organizace je však oslovit nové publikum. Obzvláště obtížné je zapojit více lidí a prosadit naše hlasy v komunitách Kistů a Ázerbájdžánců," komentoval zástupce iniciativy Young European Ambassadors Initiative.

Nedávné hodnocení provedené organizací ČvT ukazuje, že COVID-19 situaci jen zhoršil. Od vypuknutí pandemie mají menšinové skupiny omezený přístup k informacím o nových předpisech týkajících se onemocnění COVID i ke zdravotní péči a službám, protože vládní agentury měly problémy se zajištěním efektivní komunikace a sdílení informací v místních jazycích. Další problémy představovaly nedostatek lékáren a nemocnic ve vesnicích a nedostatečná infrastruktura.

Menšinové skupiny navíc během pandemie čelily zvýšené diskriminaci, byly na sociálních sítích zobrazovány jako šiřitelé virů a vystaveny xenofobním útokům.

Regionální nerovnosti

Podobně jako v ostatních zemích programu Východního partnerství se i gruzínská občanská společnost potýká s nerovným přístupem ke zdrojům a zastoupení na různých tematických setkáních zainteresovaných stran a donorů.

44 Všeobecné sčítání lidu v roce 2014. Národní statistický úřad Gruzie. Staženo online z: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/568/2014-general-population-census

45 Amirejibi R.; Gabunia K. „Georgia's Minorities: Breaking Down Barriers to Integration" („Gruzínské menšiny: Odstraňování bariér integrace"). Carnegie Europe. Staženo online z: https://carnegieeurope.eu/2021/06/09/georgia-s-minorities-breaking-down-barriers-to-integration-pub-84689

„Většině členů Národní platformy chybí finanční prostředky, ale tento problém nejvíce postihuje regionální organizace. Z toho důvodu nemohou poskytovat odborné znalosti v mnoha oblastech," uvedl respondent.

Obecně platí, že nerovnost mezi centrem a periferií není v gruzínském kontextu ojedinělá, nicméně od doby, kdy se v Gruzii na počátku 90. let objevily nevládní organizace, se s problémy souvisejícími s přístupem k financování potýkají obzvláště regionální organizace občanské společnosti. Výsledkem je nedostatek finančních prostředků na budování kapacit a profesní rozvoj a méně finančních zdrojů pro zaměstnance. Ovlivnilo to také místní trh práce, protože existoval určitý nesoulad mezi dovednostmi a potřebami zaměstnavatelů.

Nedostatečné porozumění situaci a místním potřebám ze strany donorů na druhou stranu vedlo k tomu, že finanční prostředky směřovaly do zavedenějších anglicky mluvících organizací občanské společnosti se sídlem v Tbilisi, které ve většině případů vystupovaly i jménem periferie. Podle pozorování a rozhovorů organizace Člověk v tísni s regionálními organizacemi občanské společnosti se v souvislosti s prací těchto kapitálových nevládních organizací v regionech bohužel mnoho nezměnilo.

Tento přístup se však pomalu mění. V poslední době začali někteří donoři chápat, že existují také kvalifikované organizace občanské společnosti sídlící v regionech, které mohou zastupovat své vlastní komunity a dosahovat výsledků bez zapojení organizací občanské společnosti sídlících v Tbilisi.

Navíc v dnešní době mají regionální organizace kvůli pandemii COVID-19 mnohem více příležitostí zapojit se prostřednictvím online prostředků, které mohou demokratizovat participační procesy.

Jižní Osetie a Abcházie

Po občanské válce na počátku devadesátých let ztratila Gruzie kontrolu nad územím Abcházie a po válce v roce 2008 přišla i o Jižní Osetii. Dodnes tyto konflikty zůstaly nedořešené a Tbilisi má na odtržené regiony jen malý vliv. Nevyřešený spor také nadále zastiňuje domácí politiku země a její euroatlantické cíle.

Zatímco situace v Jižní Osetii neumožňuje dle místní občanské společnosti velkou angažovanost, někteří respondenti se vyslovovali pro zvýšení spolupráce s Abcházií.

„Zmenšování prostoru pro občanskou společnost je také problémem pro lidi žijící v odtrženém regionu, takže posílení organizací občanské společnosti by mohlo podpořit potřeby populace trpící větší chudobou, horšími zdravotními a vzdělávacími službami a nerovnostmi mezi etnickými komunitami," navrhl další respondent.

Doporučení pro EU

- → Při podpoře gruzínského reformního programu nadále uplatňovat podmíněnost a zásadu „více za více"
- → Důsledně používat jasný, silný jazyk k odsuzování nedostatečného pokroku v klíčové oblasti reforem nebo v reakci na rozvíjející se politické krize v zemi
- → Nadále veřejně povzbuzovat gruzínskou vládu, aby zahájila decentralizaci, jakož i soudní a volební reformy
- → Pomáhat Gruzii při provádění dohody o přidružení přivedením více odborníků z EU a vytvořením příležitostí ke sdílení zkušeností a dovedností. Zajistit účast občanské společnosti a/nebo umožnit organizacím občanské společnosti přístup k těmto školením. Společně s nabídkou větších mezinárodních odborných znalostí zajistit, aby se otevřely příležitosti pro komunikaci a spolupráci s místními odborníky a výzkumníky v oblasti tvorby politik a uplatňování směrnic
- → Zvážit vytváření více příležitostí pro podporu rozvoje v Abcházii (společně se zbytkem země) jako příspěvek k budování regionální důvěry

- → Najít mechanismy na podporu občanské společnosti a mládeže v odtržených regionech, které by posílily jejich roli místních subjektů budujících mír a monitorujících lidská práva
- → Naléhat na vládu, aby zajistila účast občanské společnosti v procesech politických reforem
- → Poskytnout dodatečné zdroje pro vytvoření víceletého finančního rámce regionální spolupráce a výměnu zkušeností mezi Gruzií, Moldavskem a Ukrajinou
- → Poskytnout dodatečné zdroje a podporu širšímu spektru aktérů občanské společnosti zastupujících různé složky, včetně těch, kteří sídlí v regionech
- → Nadále podporovat nezávislá média jako klíčovou složku občanské společnosti a funkční demokracie

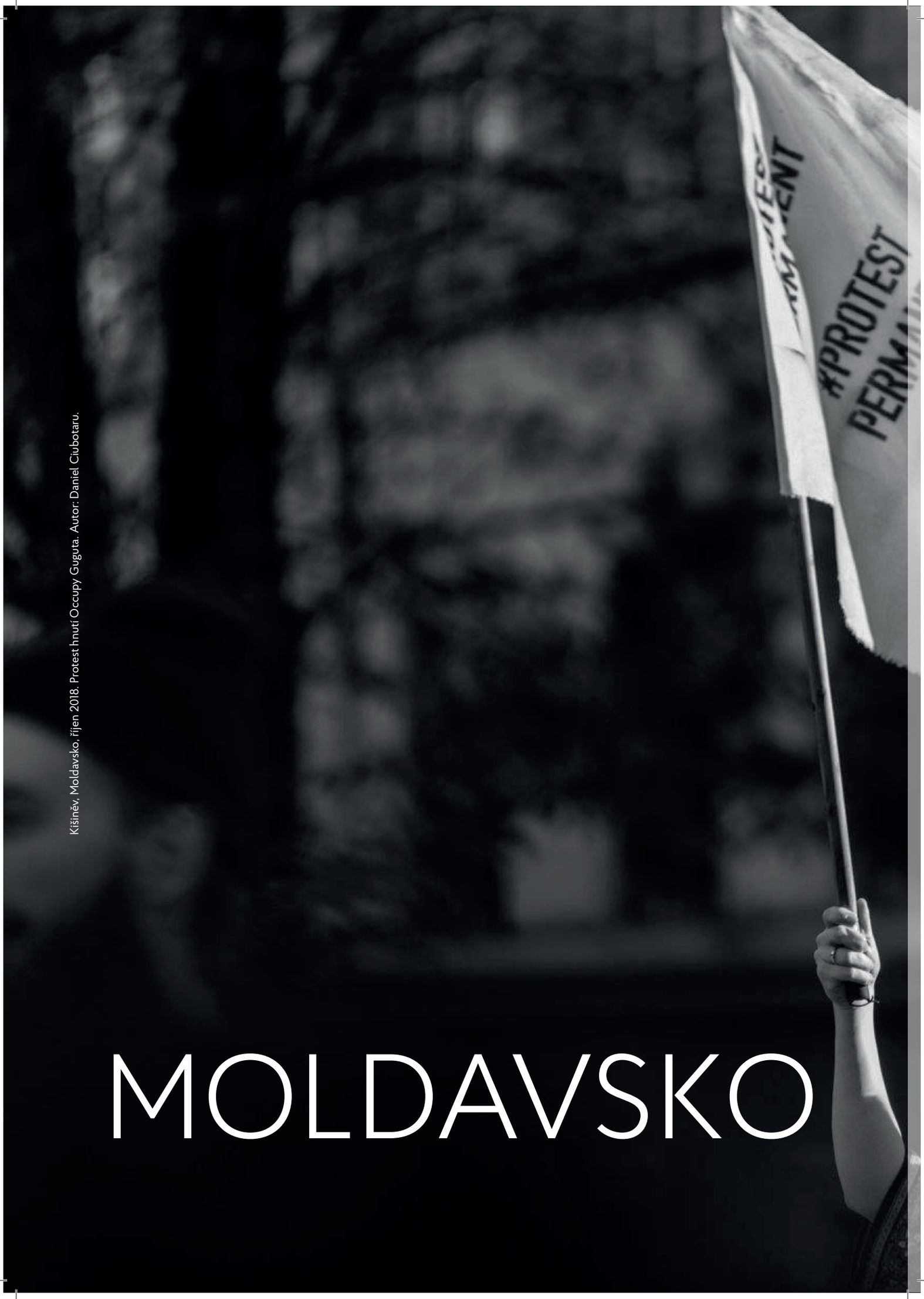

Kišiněv, Moldavsko, říjen 2018. Protest hnutí Occupy Guguta. Autor: Daniel Ciubotaru.

MOLDAVSKO

#PROTEST
PERMANENT

MOLDAVSKO

Vnitrostátní souvislosti

Moldavsko, malá postsovětská republika s 3,5 miliony obyvatel, se dlouho pohybovala mezi dvěma soupeřícími geopolitickými směry: Ruskem a Evropskou unií.

Od získání nezávislosti v roce 1991 země trpí chronickou neschopností vytvářet stabilní vládnoucí koalice a rozhodnout o jasné institucionální struktuře vlády. V důsledku tohoto vývoje se Moldavsko dostalo do dlouhodobé politické a ústavní krize, kdy o formování systému bojovali politické strany, oligarchové a ústavní soud.

Navzdory vnitřním problémům a častému střídání prozápadních a proruských sil u moci se však od prvního desetiletí 21. století jak komunistická, tak i liberální strany pokoušely rozvíjet úzké vztahy s Bruselem. Paradoxně právě za vlády komunistické strany v roce 2007 dosáhla podpora EU – 76,2 % příznivých hodnocení – nejvyšší úrovně[46].

V pozdějších letech však proevropské nálady ustoupily. Politický blok, který v roce 2009 svrhl vládu komunistické strany, se jmenoval Aliance pro evropskou integraci a přinesl velká očekávání skutečných změn a reforem. Ale navzdory velkým nadějím zvítězily oligarchické zájmy a zakořeněné korupční praktiky, takže moldavská veřejnost byla stavem věcí nakonec zklamaná.

I přes vnitřní překážky však geopolitické směřování zůstalo nezměněno a připravilo půdu pro novou úroveň spolupráce s EU.

Dne 1. července 2014 byla podepsána dohoda o přidružení, která vstoupila v platnost o dva roky později; tato dohoda poskytuje pevný základ pro prohlubování bilaterálních vazeb země s EU a umožňuje Moldavanům bezvízový vstup do schengenského prostoru. Zaměřuje se na samotný základ reformního programu a klade si za cíl začlenit Moldavsko do vnitřního trhu EU a pomoci sblížit jeho legislativu se standardy Evropské unie. Součástí dohody je prohloubená a komplexní zóna volného obchodu.

Přesto se ukázalo, že byl Brusel možná ohledně vyhlídek země ve vztahu k Evropské unii přehnaně optimistický. Ve stejném roce vznikl korupční skandál mezinárodního rozsahu, když z moldavských bank zmizela 1 miliarda USD (asi osmina HDP země). Politická krize se dále prohlubovala za tichého spojenectví socialistů (bývalí komunisté) a demokratů (strana Vladimíra Plahotniuce), jejichž rozdělení institucí v zemi podráždilo EU ještě více. V důsledku toho byla finanční pomoc Moldavsku výrazně snížena a podmíněna pokrokem v přijímání reforem.

Poslední dva roky však nabídly jistou jiskřičku naděje. Po letech politické nestability, která se vyznačovala rostoucí mocí oligarchů a úplatkářstvím, zaznamenala země prudkou změnu politického směřování, která je příslibem řešení dlouhodobých interních problémů.

V prezidentských volbách v roce 2020 prohrál úřadující prezident Igor Dodon, podporovaný Moskvou, s Maiou Sanduovou, bývalou ekonomkou Světové banky, která aktivně prosazuje boj proti korupci a proevropský kurz země. Její Strana akce a solidarity (PAS) si rovněž zajistila většinu v následných parlamentních volbách konaných v červenci 2021, kdy se zavázala k řadě zásadních reforem.

Je ještě příliš brzy na to, abychom mohli očekávat nějaké výraznější výsledky. Socioekonomické překážky a zpolitizované instituce nadále reformní proces zpomalují.

Ve výroční zprávě Svoboda ve světě organizace Freedom House je Moldavsko se skóre 61 ze 100

46 Vardanean, E. (2018). Moldova Between Russia and the West: Internal Divisions Behind the Committment to European Integration (Moldavsko mezi Ruskem a Západem: Vnitřní rozpory na pozadí závazku k evropské integraci). Institute Francais des Relations Internationales. Staženo online z: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv_110_vardanean_moldova_russia_and_the_west_2018.pdf

hodnoceno jako částečně svobodné. Přestože se země vyznačuje konkurenčním volebním prostředím a relativně dobře zajištěnými právy, jako je svoboda slova, shromažďování a náboženského vyznání, zůstávají vedle otázek právního státu hlavním problémem korupce a oligarchické zájmy.[47] Jako nedokončená se jeví i reforma soudnictví, která je jednou z hlavních priorit stávající vlády.

V červenci 2021 podepsalo Moldavsko s ministry zahraničí Gruzie a Ukrajiny společné memorandum, v němž se zavázalo k přibližování své země Evropské unii přijetím řady hlubších politických reforem. Od všech tří zemí této aliance, které se přezdívá Asociační trio, se očekává, že se jasněji vydají proevropskou cestou a přizpůsobí reformní proces místním potřebám.

I přes poměrně silnou dynamiku evropské integrace bude ale hodně záležet na tom, zda bude nová vláda schopna splnit své předvolební sliby a pustit se do smysluplných reforem.

Politická strana prezidentky Maii Sanduové je také pod tlakem, aby našla rovnováhu ve vztazích Moldavska s Moskvou, protože země zůstává zcela závislá na dodávkách plynu z Ruska.

Místní občanská společnost je poměrně činorodá a v posledních letech hrála důležitou roli při udržování země na proevropské cestě směrem k demokratizaci. Moldavské organizace občanské společnosti pomáhaly s monitorováním pokroku při provádění dohody o přidružení a poskytovaly další odborné znalosti nezbytné pro reformy v klíčových oblastech, jako je reforma soudnictví, mediální sektor a nevládní organizace.

Podle indexu udržitelného rozvoje občanského sektoru organizace USAID za rok 2020 dosahuje Moldavsko konstantních 3,7 (ze 7; 1 znamená nejlepší skóre), což je docela dobrý výsledek i ve srovnání s jeho sousedy (3,7 v Rumunsku a 3,2 na Ukrajině).

Po dvouletém zpoždění navíc nedávno moldavský parlament s konečnou platností schválil zákon o nekomerčních organizacích – jeho závěrečné čtení proběhlo dne 11. června 2020 a nový zákon jako takový vstoupil v platnost dne 27. srpna 2020. Zlepšení právního rámce vedlo v roce 2020 k mírnému zlepšení celkového hodnocení udržitelného rozvoje občanské společnosti.[48]

Mezi další příznivé kroky patřilo přijetí 2% zákona v roce 2016 (umožňující lidem darovat 2 % z daně z příjmu nevládním organizacím) a jeho úspěšné zavedení v roce 2017, a dále přijetí zákona o sociálním podnikání v listopadu 2017.[49]

Občanská společnost v Moldavsku však stále čelí vážným problémům[50]. Nevládní organizace kritizující vládní politiku jsou stále potenciálně vystaveny obtěžování a zastrašování ze strany veřejných orgánů a úředníků. Je také potřeba posílit kapacity sektoru a zvýšit udržitelnost organizací občanské společnosti.

Od konfliktu v roce 1992 jsou navíc vidět jasné rozdíly v rozvoji občanské společnosti na odtrženém území Podněstří, které se nachází na levém břehu řeky Dněstr, a ve zbytku Moldavska. Místní občanská společnost v Podněstří čelí zhoršujícímu se funkčnímu prostředí a tvrdé legislativě. Během krize způsobené pandemií COVID-19 se zvýšil tlak na aktivisty, zejména obránce lidských práv. K ochraně práv lidí žijících v regionu lze navíc využívat jen malé množství stávajících právních mechanismů.

A omezené zůstávají i kontakty mezi zástupci občanské společnosti na obou březích řeky.

---

47 Freedom in the World: Moldova (2021) (Svoboda ve světě: Moldavsko (2021)). Freedom House. Staženo online z: https://freedomhouse.org/country/moldova/freedom-world/2021

48 Civil Society Organization Sustainability Index: Moldova (2021) (Index udržitelného rozvoje občanského sektoru: Moldavsko (2021)). USAID, ICNL, FHI360. Staženo online z: https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Moldova-2020.pdf, s. 1.

49 Plán EU pro spolupráci s občanskou společností v Moldavské republice na období 2018–2020 Staženo online z: https://europa.eu/capacity4dev/file/84108/download?token=nGvN-lUL

50 Podrobnější informace o stavu občanské společnosti v Moldavsku naleznete v nedávné zprávě organizace Člověk v tísni: Under the Spotlight. „A Close Look into the Emerging and Established Civil Society Actors in Moldova and the South Caucasus“ (Zaměřeno: „Podrobný pohled na nové a zavedené aktéry občanské společnosti v Moldavsku a na jižním Kavkaze“). K dispozici na: https://www.peopleinneed.net/building-a-civil-society-in-moldova-and-the-south-caucasus-7994gp

ČÁST I

Výsledky průzkumu

Následující online průzkum veřejného mínění, který se uskutečnil v červnu a červenci roku 2020, vyplnilo 53 zástupců moldavské občanské společnosti z různých oblastí. Podrobnější demografické profily jsou uvedeny v kapitole o metodice.

Na otázku, které tři oblasti spolupráce by měly tvořit priority podpory Moldavska ze strany EU, většina respondentů poukázala na ekonomickou udržitelnost a účast občanské společnosti (v obou případech 77,08 %). Klimatická odolnost se umístila na třetím místě s 37,50 % hlasů.

Q15 Which areas should the EU focus on more in your country? (choose max 3)

Q15 Na které oblasti by se EU měla ve vaší zemi více zaměřit? (vyberte maximálně 3)

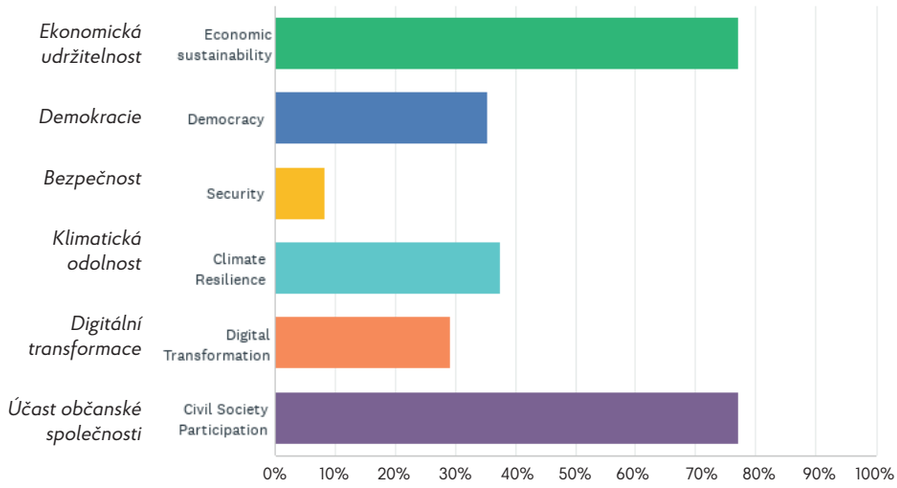

Pokud jde o tři hlavní problémy, kterým bude země v nejbližší budoucnosti čelit, většina respondentů uvedla korupci a nedostatek transparentnosti (72,92 % hlasů), ekonomický úpadek / chudobu (62,50 %) a klesající důvěru v instituce (47,92 %).

Q18 What do you see as the main challenge for your country in the nearest future? (choose max 3)

Q18 Co vnímáte jaké hlavní výzvu pro vaši zemi do budoucna? (vyberte maximálně 3)

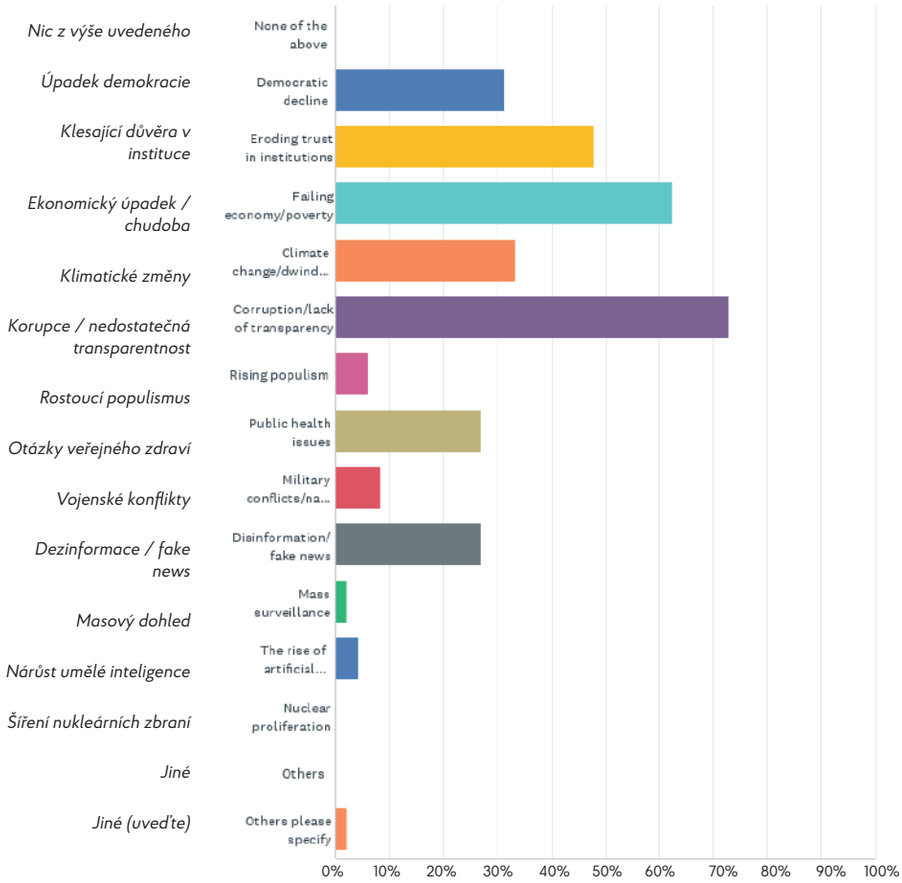

Vnímání společensko-politického prostředí také přímo souviselo s problémy identifikovanými v sektoru občanské společnosti. Mezi tři klíčové překážky, o kterých se respondenti zmiňovali, patří problematika omezených finančních zdrojů (77,08 %), korupce (50 %), omezeného vlivu na tvorbu politik (33,33 %) a

Q19 What do you see as the main challenges for civil society in your country? (choose max 3)

Q19 Co vnímáte jako hlavní výzvy pro občanskou společnost ve vaší zemi? (vyberte maximálně 3)

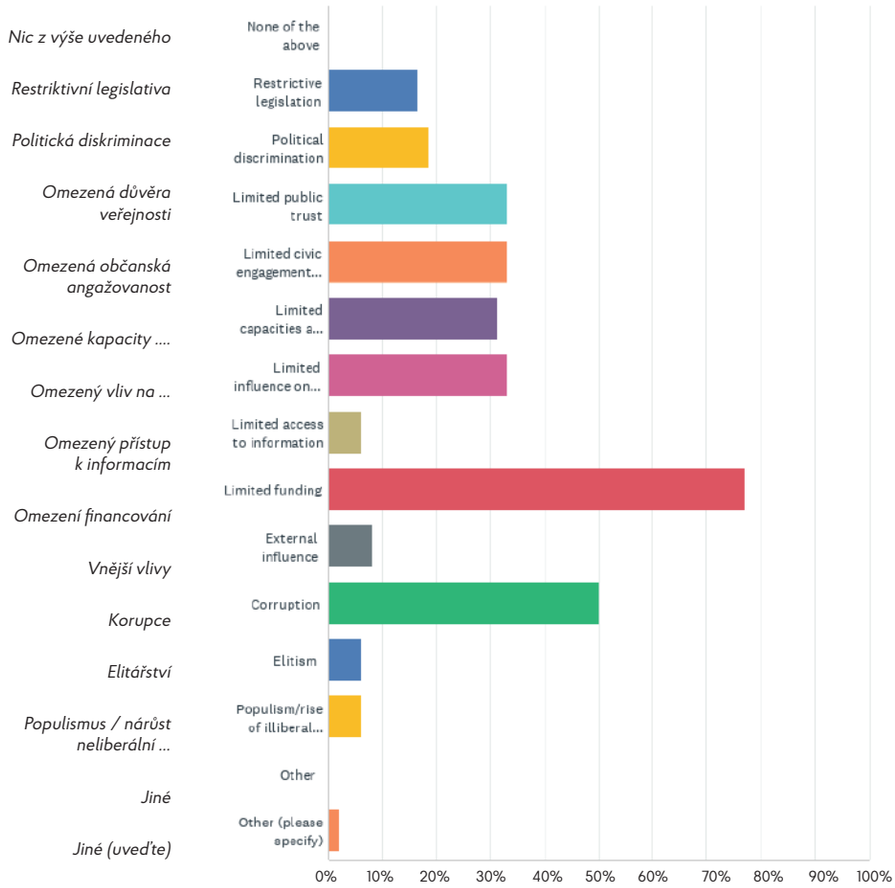

Na otázku, jak by EU mohla pomoci s hlavními výzvami, před nimiž země a její občanská společnost stojí, poukázali respondenti na potřebu podporovat diskuze, vybízet k politickému dialogu a podporovat kvalitní média.

Zmíněna byla i potřeba pomáhat se zvyšováním důvěry v instituce a podpora celkového ekonomického rozvoje a zdravotnictví.

Kromě toho několik respondentů uvedlo jako jednu z priorit spolupráce i programy pro mládež. Podle zástupců organizací občanské společnosti je třeba se více zaměřit na podporu dovedností kritického myšlení a iniciativ vycházejících z mládeže.

„[EU by mohla pomoci řešit hlavní překážky] vytvořením infrastruktury pro mladé lidi, aby mohli růst a rozvíjet se jako aktivní občané, kteří se zajímají o rozhodovací procesy; prostřednictvím center mládeže; prostřednictvím neformálního vzdělávání a podpory nevládních organizací, které rozvíjejí podmínky a

služby pro mladé lidi," napsal jeden zástupce občanské společnosti.

Nakonec respondenti rovněž poukázali na potřebu posilovat organizační kapacity místních nevládních organizací pro přístup k fondům EU a jejich správu a vyslovovali se ve prospěch větších možností financování nad rámec současných programů.

„EU potřebuje změnit svou politiku financování pro země Východního partnerství a dát většímu počtu nevládních organizací příležitost realizovat projekty pod záštitou Východního partnerství," uvedl jeden ze zástupců občanské společnosti.

Povědomí a vnímání

85 % respondentů uvedlo znalost programu Východního partnerství – což je nejnižší skóre ze zkoumaných zemí.

Q9 Have you heard of the European Union's Eastern Partnership Initiative?

Q9 Slyšeli jste o iniciativě Východní partnerství Evropské unie?

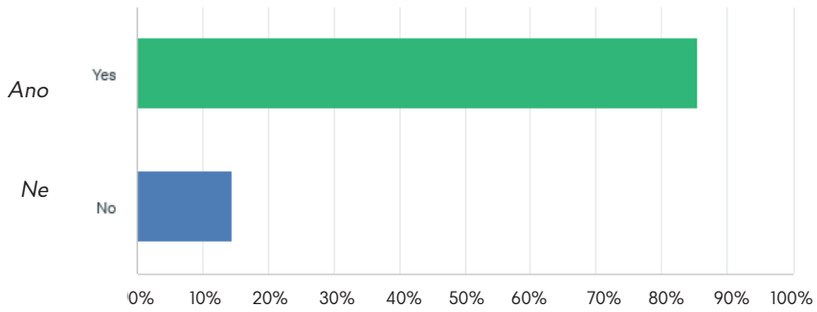

82,5 % respondentů z občanské společnosti však neslyšelo o novém politickém dokumentu Východního partnerství: Po roce 2020. Výsledek naznačuje potřebu dalšího propagačního úsilí.

Q12 Have you heard about the Eastern Partnership's policy framework "Beyond 2020"?

Q12 Slyšeli jste o politickém rámci Východního partnerství „Po roce 2020"?

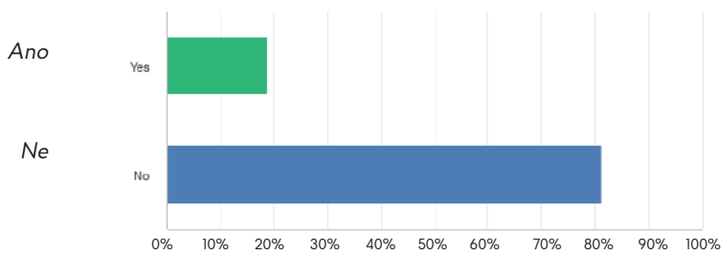

O něco více než polovina respondentů slyšela o cíli politiky programu Východního partnerství v oblasti klimatu – což je nejvyšší skóre ze zkoumaných zemí.

Q13 Have you heard about the Eastern Partnership's policy objective on climate resilience?

Q13 Slyšeli jste o politickém cíli Východního partnerství v oblasti klimatické odolnosti?

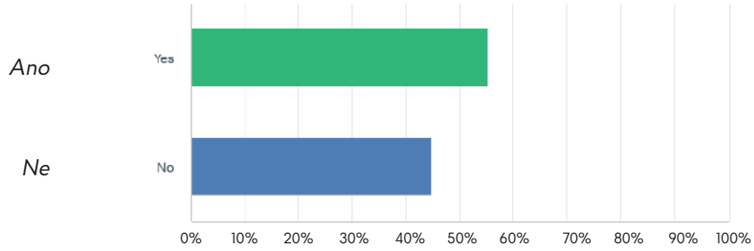

Celková spolupráce s EU byla ohodnocena známkou 3,4 – což ukazuje na poměrně vysoké skóre ve srovnání s ostatními zeměmi zahrnutými do této zprávy.

Q14 How would you assess the current state of cooperation between your country and the European Union within the framework of Eastern Partnership? (1 the lowest score - 5 the highest score)

Q14 Jak byste vyhodnotili aktuální stav spolupráce mezi vaší zemí a Evropskou unií v rámci Východního partnerství? (1 je nejnižší skóre; 5 je nejvyšší skóre)

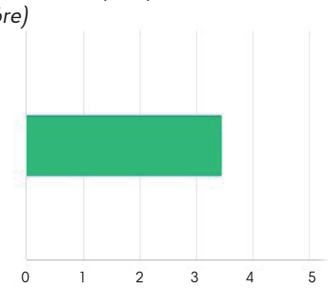

ČÁST II

Kvalitativní průzkum, diskuze u kulatého stolu a rozsáhlé rozhovory se zástupci občanské společnosti na pravém břehu řeky Dněstr odhalily řadu problémů, které brání fungování sektoru a jeho vlivné účasti v rámci Východního partnerství.

Financování a důvěra

Moldavskému sektoru občanské společnosti dominují velké organizace, které slouží jako prostředník mezi donory a zbytkem občanské společnosti. I když tento model umožňuje vstup nových hráčů do tohoto sektoru, má také své nedostatky. Velké nevládní organizace z hlavního města nemusí mít odpovídající znalosti místního prostředí, nemusí si být plně vědomy citlivých regionálních témat, nemusí mít místní znalosti a zkušenosti. Místní organizace se navíc často ocitají v pozici realizátora, který spíše naplňuje shora stanovené požadavky, než aby měl své vlastní místo u stolu a podílel se na rozhodovacím procesu.

„Současný mechanismus rozdělování grantů – prostřednictvím několika velkých organizací – není dobrý a

omezuje příležitosti pro nová témata a nové organizace. Moldavsko potřebuje jiné schéma," komentoval respondent.

Dalším problémem je, že jsou to stále z velké části donoři, kdo vytváří program občanské společnosti a stanoví hlavní témata podpory. V současnosti je pro organizace občanské společnosti obtížné fungovat mimo projektový rámec.

„Dokud je projekt ve fázi realizace, může organizace přežít, rozvíjet své kapacity a znalosti, platit mzdy a daně a vykonávat aktivity. Jakmile je projekt dokončen, všechny zdroje jsou ztraceny," stěžoval si jeden z respondentů.

Ve světle této skutečnosti aktivisté obhajovali více příležitostí k žádostem o granty a potřebu institucionální podpory pro organizace občanské společnosti, která by jim umožnila vznášet nová témata, jež jsou podle jejich názoru důležitá pro místní komunity. Díky tomu by mohly lépe komunikovat se společností a vybudovat si základní důvěru.

Další problém nastává, když závislost na donorech vede k tomu, že roste odpovědnost organizací občanské společnosti vůči samotným donorům, nikoli vůči místní komunitě. Tento typ závislosti podkopává důvěru veřejnosti v organizace občanské společnosti a zapříčiňuje jejich zranitelnost populistickou rétorikou. V minulých letech se objevily pokusy o zavedení přísné legislativy, která by omezila prostor pro organizace občanské společnosti; ty byly některými politickými subjekty vykreslovány jako zahraniční agenti. Ačkoli s novou vládou u moci to již neplatí, některé politické elity stále zasévají nedůvěru vůči tomuto sektoru.

„Nyní jsme na několik let v bezpečí, ale situace se může změnit. Pokud bude významná část zainteresovaných stran v politice považovat organizace občanské společnosti za zahraniční agenty, pak je to pro občanskou společnost trvalé riziko, zejména jakmile se tito lidé dostanou k moci," vysvětlil zástupce občanské společnosti.

Aby vláda mohla vytvářet větší důvěru mezi organizacemi občanské společnosti a místními komunitami, bylo by moudré poskytnout více příležitostí pro místní financování – zejména v oblasti poskytování služeb. Jako nástroj k zapojení občanské společnosti, jenž by nevyžadoval příliš mnoho zdrojů, by také mohlo být použito participativní plánování. Nevládní organizace samotné by také měly usilovat o větší zapojení komunit.

Omezený přístup k osobám odpovědným za tvorbu politik

Přestože přechod zvolené vlády k proevropskému politickému směru dal moldavské občanské společnosti naději, že bude mít v politice země silnější zastoupení, respondenti si stěžovali, že přístup k tvůrcům politik nesplnil jejich očekávání. Podle dotazovaných se zdá, že je vláda připravena obětovat potřebu veřejných konzultací a příspěvků občanské společnosti na oltář urychlení reforem. Zároveň občanská společnost obecně očekává, že by nová legislativa a obsah reforem měly být široce konzultovány a vysvětlovány veřejnosti, nikoli unáhleně přijímány. Zdůrazňuje, že nedůvěra občanské společnosti je výsledkem mnoha let neschopnosti a korupce předchozích vlád – bez ohledu na jejich geopolitickou orientaci.

Zástupci organizací občanské společnosti si dále stěžovali, že stále přetrvávají problémy v zapojení vlády do probíhajícího dialogu, jehož součástí by byla i konstruktivní zpětná vazba.

„Ještě je brzy na hodnocení zapojení organizací občanské společnosti a otevřenosti veřejných orgánů. Přesto se vyskytlo několik případů, kdy občanská společnost jednání vlády kritizovala. Vláda na to bohužel reagovala agresivně. Hlavním problémem je, že nejvyšší místa nadále ignorují pravidla transparentnosti, vyhýbají se veřejným konzultacím. Pokud budou v tomto přístupu pokračovat, ztratí důvěryhodnost a podporu společnosti," uvedl jeden z respondentů.

Klíčovou otázkou pro občanskou společnost v zemi proto zůstává více příležitostí k účasti a dialogu s ústředními i místními orgány.

„Před časem vznikla iniciativa pro novelizaci správního řádu, která by organizacím občanské společnosti

umožnila napadnout u soudu rozhodnutí či nařízení přijatá místními úřady. Zpočátku byla iniciativa podporována vládou, ale později tato podpora ustala, protože podle názoru vlády by pak měly organizace občanské společnosti příliš velkou volnost a prostor pro manévrování. Místo toho ale upřímně řečeno šlo o příležitost, jak zvýšit zapojení organizací občanské společnosti," dodal další respondent.

Legislativa pro občanskou společnost a požadavky donorů

I když v poslední době došlo v oblasti legislativy upravující nevládní organizace ke změnám, právní předpisy stále dostatečně nerozlišují mezi nevládními organizacemi a podniky a mnoho organizací se dostává do problémů, když se snaží dodržovat složitá účetní pravidla. Kromě toho je pro neregistrované iniciativy prakticky nemožné dosáhnout na finanční prostředky.

Problémem jsou také požadavky hlavních donorů na podávání zpráv – složitost byrokratických pravidel může pro nové organizace vytvářet další překážky, takže se pak nemohou stát aktivními příjemci těchto prostředků.

Migrace a odliv mozků

Moldavská republika je jednou ze zemí, které nejvíce trpí odlivem mozků. Odhaduje se, že každý čtvrtý Moldavan pracuje v zahraničí.[51] Navzdory pokroku v posledních letech žije podle Světové banky 23 % Moldavanů pod hranicí chudoby. To ovlivňuje jejich schopnost a ochotu věnovat čas neplacené komunitní práci. Ve světle obtížné socioekonomické situace se mnoho Moldavanů rozhodlo emigrovat ve snaze najít lepší život, místo aby se zapojovali do občanských a politických aktivit. Nedostatek pracovníků a nedostatečná kvalifikace jsou proto běžnými problémy sektoru občanské společnosti.

Regionální nerovnosti

Vzhledem k tomu, že většina organizací občanské společnosti sídlí v Kišiněvě, směřují zdroje z velké části přímo do hlavního města. Přestože hlavní donoři věnovali v posledních letech více pozornosti regionům, možnosti financování jsou zde stále poměrně omezené. Kromě toho je pro místní organizace náročné splnit všechny požadavky na podávání žádostí a následných zpráv. Kapitálové nevládní organizace proto často hrají roli zprostředkovatelů a nabízejí dílčí granty. Současný systém však nestačí k vytvoření aktivních a udržitelných regionálních organizací občanské společnosti.

Centralizace vlády také brání možnostem ovlivňování místních orgánů a jejich politiky. Jelikož administrativní zdroje a veřejné služby zůstávají soustředěny v hlavním městě, čelí regionální samosprávy omezené finanční autonomii.

Spolupráce s EU

Ačkoli struktury fóra Východního partnerství a dohody o přidružení poskytují místním organizacím občanské společnosti dostatek příležitostí pro zapojení do aktivit prosazování ve spolupráci se zainteresovanými stranami z Evropy, těchto zdrojů využívá jen málo moldavských organizací.

„Moldavské organizace občanské společnosti dělají chybu, když vidí EU pouze jako donora. Přitom to není jen o financování. Mnoho rozhodnutí se přijímá na úrovni EU," uvedl jeden z respondentů. „EU nám poskytuje platformy pro sdílení prostředků a je na nás, organizacích občanské společnosti, abychom této příležitosti využily a samy zorganizovaly lepší aktivity prosazování," dodal zástupce.

51 Deutsche Welle (2018). „Moldova Fights Brain Drain with Tech Startups, Social Activism" („Moldavsko bojuje proti odlivu mozků pomocí technologických startupů a sociálního aktivismu"). https://www.dw.com/en/moldova-fights-brain-drain-with-tech-startups-social-activism/a-46144714

Po občanské válce na počátku devadesátých let se Moldavsko ocitlo v doposud neuzavřeném konfliktu. Příměří z roku 1992 upevnilo přítomnost ruských ozbrojených sil v Podněstří jako „mírových sil“ a poskytlo Moskvě možnost ovlivňovat domácí moldavskou politiku.

Místní separatisté vytvořili na levém břehu řeky Dněstr zdánlivě nezávislou strukturu, která funguje dodnes, i když ji oficiálně neuznává žádná země, a to ani Rusko. Kišiněv nemá nad územím žádnou soudní a politickou kontrolu. Přestože politický dialog ve formátu 5+2 pokračuje, zatím nebylo dosaženo žádného výrazného pokroku. Na první pohled působí místní občanská společnost v Podněstří docela aktivně, ale jen málo organizací zůstává nezávislých a celý sektor funguje v poměrně nepřátelském prostředí[52]. Mnoho organizací občanské společnosti úzce spolupracuje s faktickými orgány a sektor nevládních organizací vnímá spíše jako mechanismus pro získávání zahraničních grantů než jako mechanismus pro plnění funkcí monitorování a dohledu. Tyto organizace mají podporu samotných faktických orgánů, které vítají tok zahraničních finančních prostředků do regionu – jako je rozvojová pomoc.

Zároveň je přísně omezena práce organizací a aktivistů zabývajících se politicky citlivými tématy, jako je svoboda slova či svoboda shromažďování.

V důsledku této politiky existuje malá veřejná kontrola nad jednáním faktických orgánů a omezené informace o neustálém porušování práv, což vedlo ke zvýšení beztrestnosti. „Zákon o zahraničních agentech“, který faktický režim zavedl v roce 2018, dále přispívá k ochromování občanské společnosti a snižování její role hlídacího psa. Zákon zakazuje nevládním organizacím financovaným ze zahraničí zapojení do široce definovaných „politických aktivit“. Umožňuje tak režimu fakticky kontrolovat rozdělování finančních prostředků a se zahraničními donory mohou v jeho důsledku spolupracovat pouze osoby loajální vůči faktickým orgánům.

V této souvislosti se poskytování rozvojové pomoci na levém břehu bez vázání na pokrok v otázkách lidských práv jeví jako problematické, protože dále posiluje a legitimizuje strategii faktického režimu udržovat občanskou společnost pod kontrolou. Totéž platí pro plány financování v rámci opatření na budování důvěry, která upřednostňují poskytování služeb nebo projekty sociálního zabezpečení a nepodporují lidskoprávně orientované iniciativy kvůli jejich potenciálně citlivé povaze. Jako takové tedy přispívají k beztrestnosti faktických úřadů.

Nedávné zhoršení situace v regionu, kdy faktický režim začal pronásledovat své kritiky (aktivisty a novináře), navíc ukazuje, že politika ignorování lidskoprávní problematiky nepřispívá ke stabilitě regionu. Nedostatečná podpora vedla k situaci, kdy v Podněstří existuje pouze jedna organizace, která by mohla poskytovat spolehlivé informace o porušování práv a pomáhat obětem.

52 Zamejc, A. Tersi, E. Komm, T. „Under the Spotlight: A Close Look into the Emerging and Established Civil Society Actors in Moldova and the South Caucasus“ (“Zaměřeno: Podrobný pohled na nové a zavedené aktéry občanské společnosti v Moldavsku a na jižním Kavkaze“). Staženo online z: https://www.peopleinneed.net/building-a-civil-society-in-moldova-and-the-south-caucasus-7994gp

Doporučení pro EU

- → Nadále uplatňovat podmíněnost a zásadu „více za více“ v moldavském programu reforem
- → Přispívat k rozvoji zdravého a udržitelného sektoru občanské společnosti, snižovat překážky pro vstup a podporovat místní organizace občanské společnosti v regionech země. Investovat do programů, které posilují schopnosti místních komunitních organizací nezávisle identifikovat problémy a komunikovat o nich a účastnit se jako silný hráč politických a strategických procesů. Tyto programy by se měly nadále rozvíjet způsobem, který posiluje postavení místních organizací občanské společnosti v jejich vztazích s donory, osobami odpovědnými za tvorbu politik a velkými národními aktéry
- → Pro organizace občanské společnosti, které se spoléhají na zahraniční financování, snižovat administrativní zátěž související s granty, kdykoli je to možné, a nabízet jim základní financování se zaměřením na zapojení komunity. To by mohlo zaměstnancům poskytnout více času na budování základních komunitních vazeb a zvyšování důvěry veřejnosti v organizace občanské společnosti
- → Poskytovat dodatečné zdroje na vytvoření víceletého finančního rámce pro regionální spolupráci a pro výměnu zkušeností – zejména mezi Moldavskem, Gruzií a Ukrajinou
- → Nevyřešený konflikt s odtrženou republikou Podněstří zůstává pro Moldavsko jednou z největších výzev. Dle potřeby nadále podporovat opatření na budování důvěry mezi místními občanskými společnostmi, ale také bez váhání nastolovat otázku porušování lidských práv v Podněstří. Poskytnout prostor pro diskuze a kritické hodnocení současných politických přístupů
- → Podporovat vícestranný politický dialog mezi vládou, obchodem a občanskou společností za účelem projednání nevyřešených problémů a reformních priorit
- → Poskytovat další příležitosti pro financování místních organizací a neregistrovaných dobrovolných hnutí v rámci plánů dílčích grantů
- → Poskytovat podporu pro posilování dovedností v oblasti prosazování a komunikace mezi organizacemi občanské společnosti
- → Jelikož roste komplexnost reformního programu Moldavska, posilovat institucionální kapacity think tanků, které pomohou přinést další odborné znalosti do klíčových oblastí politiky
- → Zvyšovat úsilí o zviditelnění rámce Východního partnerství v moldavském informačním prostoru
- → Podmínit rozvojovou pomoc v Podněstří pokrokem v oblasti lidských práv
- → V Podněstří zajistit, aby finanční podpora směřovala a byla dostupná také iniciativám, které se zabývají lidskoprávními tématy, jako je svoboda projevu, svoboda shromažďování a přístup k informacím.

UKRAJINA

Kyjev, Ukrajina, listopad 2013. Demonstrace za evropskou integraci. Zdroj: Shutterstock, Drop of Light.

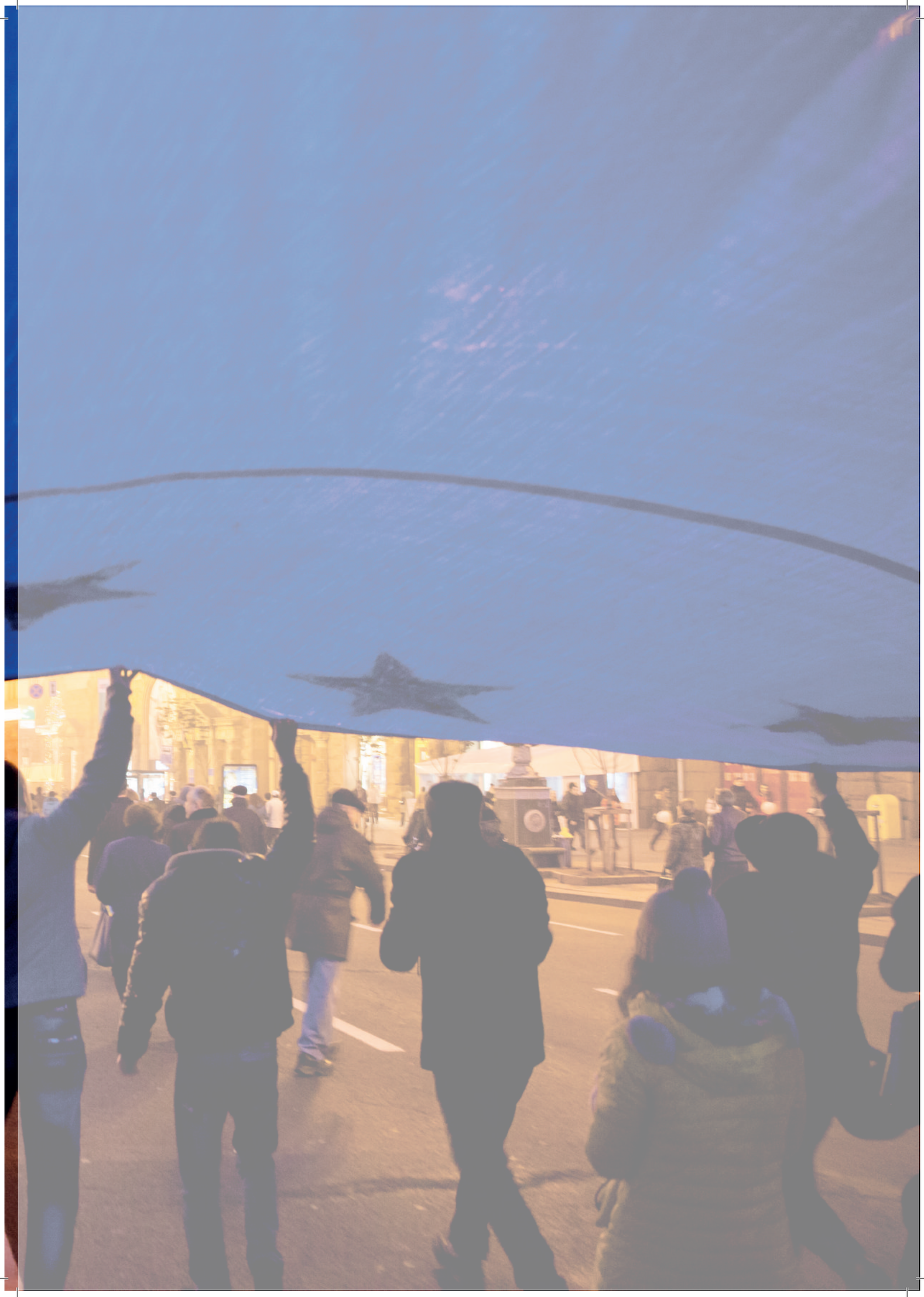

UKRAJINA

Když byla v roce 2009 zahájena iniciativa Východního partnerství, Ukrajina se již dva roky účastnila jednání s EU o vylepšené dohodě o spolupráci a od roku 2008 o uvolnění vízového režimu[53]. Program však tomuto úsilí dal významný politický impulz a umožnil Ukrajině soustředit se nejen na prohlubování svých bilaterálních vazeb, ale také na rozvoj pevnějších vztahů s ostatními zeměmi v regionu[54].

Přelomová dohoda o přidružení mezi Ukrajinou a EU, která byla podepsána v březnu 2014, zavazuje zemi k provádění klíčových reforem soudnictví, hospodářství a dalších sektorů. Zahrnovala také prohloubenou a komplexní zónu volného obchodu (DCFTA), jejímž cílem je zvýšit obchod se zbožím a službami snížením cel a harmonizací standardů a norem země s normami EU.

Tento historický dokument měl být původně podepsán o rok dříve, ale prezident Viktor Janukovyč od dohody nečekaně odstoupil, což vyvolalo rozsáhlé protesty nazvané Euromajdan, které nakonec vedly k jeho odstavení od moci.

Ačkoli byl ratifikační proces na straně EU zpočátku pozastaven Nizozemskem, v roce 2016 začalo prozatímní uplatňování dohody o přidružení a o rok později vstoupila dohoda v platnost. Jen mezi lety 2016 a 2019 se obchod Ukrajiny s EU zvýšil o 48 % na 43,3 miliardy EUR a Evropská unie zůstává největším obchodním partnerem země[55].

Vzhledem k blízkosti Ukrajiny k EU a skutečnosti, že sousedí se dvěma autokratickými režimy, které by mohly potenciálně ohrozit evropskou bezpečnost, má Ukrajina pro členské státy EU zvláštní strategický význam.

Navzdory mnoha pozitivním událostem vyplývajícím z programu Východního partnerství však nejisté vyhlídky na budoucí členství Ukrajiny v EU přispěly k rostoucímu pocitu frustrace mezi veřejností, občanskou společností a oficiálními orgány. Podle nedávného průzkumu Razumkovovova centra podporuje myšlenku vstupu země do Evropské unie 61,9 % Ukrajinců[56].

Po čtyřech letech je však pokrok země na cestě reforem pomalý. Hlavními problémy jsou nedokončená reforma soudnictví a právního státu, endemická korupce a pokračující vliv oligarchů na politické procesy v zemi.[57] Přestože mediální prostředí zůstává relativně konkurenční a různorodé, mnoho společností ovládají oligarchové, kteří je využívají jako prostředek k ovlivňování politiky a prosazování svých vlastních obchodních zájmů[58].

Bez ohledu na vnitrostátní překážky bylo posledních sedm let pro Ukrajinu velmi obtížných. Poté, co se v roce 2014 zhroutil Janukovyčův režim a nové prozatímní úřady daly jasně najevo, že Kyjev bude

53 Bazhenova, H. (2019). „Ukraine w Partnerstwie Wschodnim: Osiagnięcia i Perspektywy." Ročenka Ústavu pro střední a východní Evropu. Instytut Europy Środkowej. Staženo online z: https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2020/08/riesw_2019-2-03_0.pdf

54 Ibidem

55 Countries and Regions: Ukraine (Země a regiony: Ukrajina). Evropská komise. Staženo online z: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/

56 (2021). „Public support of the Euro-Atlantic Course of Ukraine: assessments and recommendations" („Veřejná podpora euroatlantického kurzu Ukrajiny: hodnocení a doporučení"). Razumkovovo centrum. Staženo online z: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021-nato-ukr.pdf?fbclid=IwAR0Gxqx4bTnax04AeuYzCiqKgd-XQYRsFduFJoRcyND2QlG6ql14jvw-4rc

57 Aldershoff, W. „Ukraine's EU Association Agreement Obliges Kyiv to Pursue Rule of Law Reforms" („Ukrajinská dohoda o přidružení k EU zavazuje Kyjev k provádění reforem právního státu"). Atlantická rada. Staženo online z: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-eu-association-agreement-obliges-kyiv-to-pursue-rule-of-law-reforms/

58 Korbut, A. (2021). „Strengthening Public Interest in Ukraine's Media Sector" („Posilování veřejného zájmu o ukrajinský mediální sektor"), Chatham House. Staženo online z: https://www.chathamhouse.org/2021/04/strengthening-public-interest-ukraines-media-sector/04-influences-ukraines-media

usilovat o posílení vazeb s EU, Rusko obsadilo a anektovalo ukrajinský Krymský poloostrov. Krátce poté vyhlásili proruští separatisté podporovaní Moskvou nezávislost ve východních ukrajinských oblastech Doněcka a Luhanska. Následovaly boje mezi proruskými separatisty a ukrajinskou armádou, které přerostly v rozsáhlý ozbrojený střet. Přestože Francie a Německo v roce 2015 zprostředkovaly úplné příměří a došlo k několika výměnám zajatců, při pravidelných střetech nadále umírají na obou stranách lidé. Podle ukrajinského ministra zahraničních věcí přišlo do května 2021 v důsledku války o život asi 14 000 vojáků a civilistů[59]. Počet obětí zahrnuje nejméně 3 393 civilistů[60].

Kvůli válce na Ukrajině vypukla velká humanitární krize. Podle oficiálních údajů byly asi 2 miliony lidí nuceny opustit své domovy a asi 1,5 milionu zůstalo bez domova[61]. Sedm let od začátku konfliktu „potřebuje trvalou humanitární pomoc 3,4 milionu lidí[62]."

Kromě toho nedávná koncentrace asi 90 000 ruských vojáků poblíž ukrajinských hranic přinesla nové obavy, že by Kreml mohl usilovat o zahájení další invaze.

Kromě současného vojenského konfliktu je Ukrajina od roku 2014 také vystavena intenzivnějším kybernetickým útokům, včetně výpadků napájení a ransomwaru. Předpokládá se, že původcem těchto aktivit je Moskva.

A na dlouhý seznam strastí Ukrajiny nakonec přibyla i pandemie COVID-19. S rostoucí mírou nákazy a přibližně 800 úmrtími denně od července do poloviny listopadu 2021 již virus zabil více lidí než posledních sedm let války na Donbasu[63].

Navzdory mnoha překážkám zůstává ukrajinská občanská společnost „silným pilířem" – pomáhala při řešení dopadů krize COVID-19 a pokračující ruské účasti v konfliktu na východě země[64]. Ukrajinské organizace občanské společnosti mají dostatečný prostor pro působení, i když došlo k několika případům pronásledování a útoků proti občanským aktivistům[65].

Místní občanská společnost byla rovněž vnímána jako klíčová hybná síla reforem, která prosazuje provádění dohody o přidružení a zvyšuje transparentnost vlády.

Ve srovnání s ostatními zeměmi regionu se ukrajinské nevládní organizace těší poměrně vysoké důvěře veřejnosti. Podle nedávného průzkumu vyjádřilo 63 % respondentů důvěru dobrovolným organizacím a 47 % nevládním organizacím[66].

Bohužel v posledních letech čelí aktivisté občanské společnosti, zejména aktivisté v regionech zapojení do ekologická, protikorupční a LGBTI témata, stále častěji fyzickým útokům a dokonce i ohrožení životů.

59 (2021). „Two Ukrainian Soldiers Killed in Eastern Ukraine" („Na východní Ukrajině byli zabiti dva ukrajinští vojáci"). Reuters. Staženo online z: https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-casualties-idUSKBN2BT0KV

60 (2021). „Conflict-Related Civilian Casualties in Ukraine: report" („Civilní oběti střetů na Ukrajině: zpráva"). Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. Staženo online z: https://ukraine.un.org/en/151093-conflict-related-civilian-casualties-ukraine-8-october-2021

61 Nieczypor, K. (2019). „In the Shadow of War: Ukraine's Policy Towards Internally Displaced Persons" („Ve stínu války: Ukrajinská politika vůči vnitřně vysídleným osobám"). Ośrodek Studiów Wschodnich. Staženo online z: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-01-16/shadow-war-ukraines-policy-towards-internally-displaced

62 (2021). „Situace na východní Ukrajině zůstane bez prostředků k uklidnění narůstajícího napětí nadále křehká," řekl Radě bezpečnosti náměstek generálního tajemníka. Tisková zpráva Organizace spojených národů. Staženo online z: https://www.un.org/press/en/2021/sc14434.doc.htm

63 Nemtsova, A. (2021) „A Covid Mega Surge on Top of Putin's War is Creating Hell on Earth" („Velký nárůst Covidu na pozadí Putinovy války vytváří peklo na Zemi"). Daily Beast. Staženo online z: https://www.thedailybeast.com/a-covid-19-crisis-and-putins-war-push-ukraine-to-breaking-point

64 (2021). „Nations in Transit: Ukraine" („Země v přechodu: Ukrajina"). Freedom House. Staženo online z: https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2021

65 Ibidem.

66 (2020). "Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів." Razumkovovo cetrum. Staženo online z: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020r

Výhrůžky údajně přicházejí především od místních úřadů a oligarchů, kteří požívají beztrestnosti a ochrany ze strany donucovacích orgánů. Vražda Kateryny Handzjukové v Chersonu v roce 2018 byla nejotřesnějším příkladem toho, jak nechránění a zranitelní mohou být aktivisté v tomto regionu.

ČÁST I

Výsledky průzkumu

Následující online průzkum veřejného mínění, který se uskutečnil v létě roku 2021, vyplnilo 35 zástupců ukrajinské občanské společnosti z různých oblastí. Podrobnější demografické profily jsou uvedeny v kapitole o metodice.

Podle účastníků průzkumu jsou hlavními prioritními oblastmi podpory EU na Ukrajině účast občanské společnosti (68,57 %), demokracie a ekonomické udržitelnost (obě 48,57 %) a bezpečnost (45,71 %).

Q15 Which areas should the EU focus on more in your country? (choose max 3)

Q15 Na které oblasti by se EU měla ve vaší zemi více zaměřit? (vyberte maximálně 3)

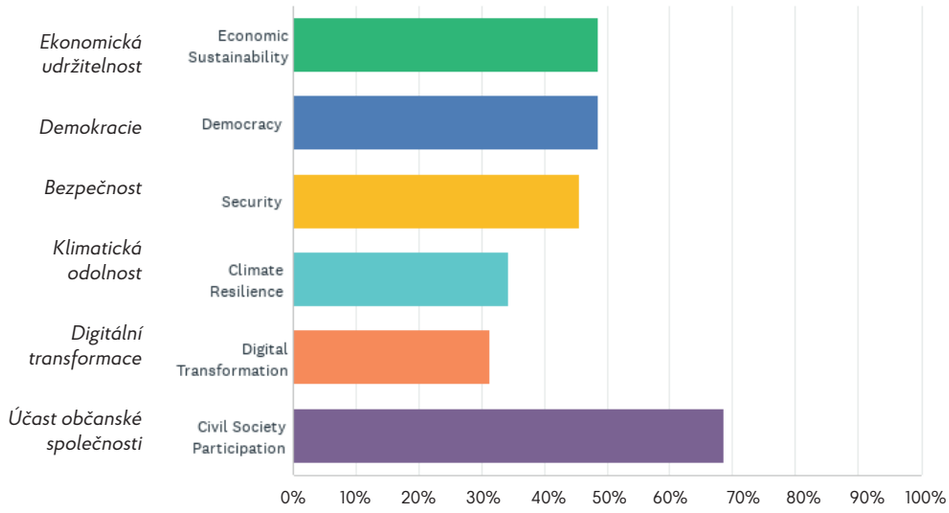

Pokud jde o tři hlavní výzvy, kterým země čelí, poukázala většina respondentů na korupci / nedostatečnou transparentnost (77,14 %), vojenské konflikty / národní hrozby (65,71 %) a ekonomický úpadek / chudobu (57,14 %).

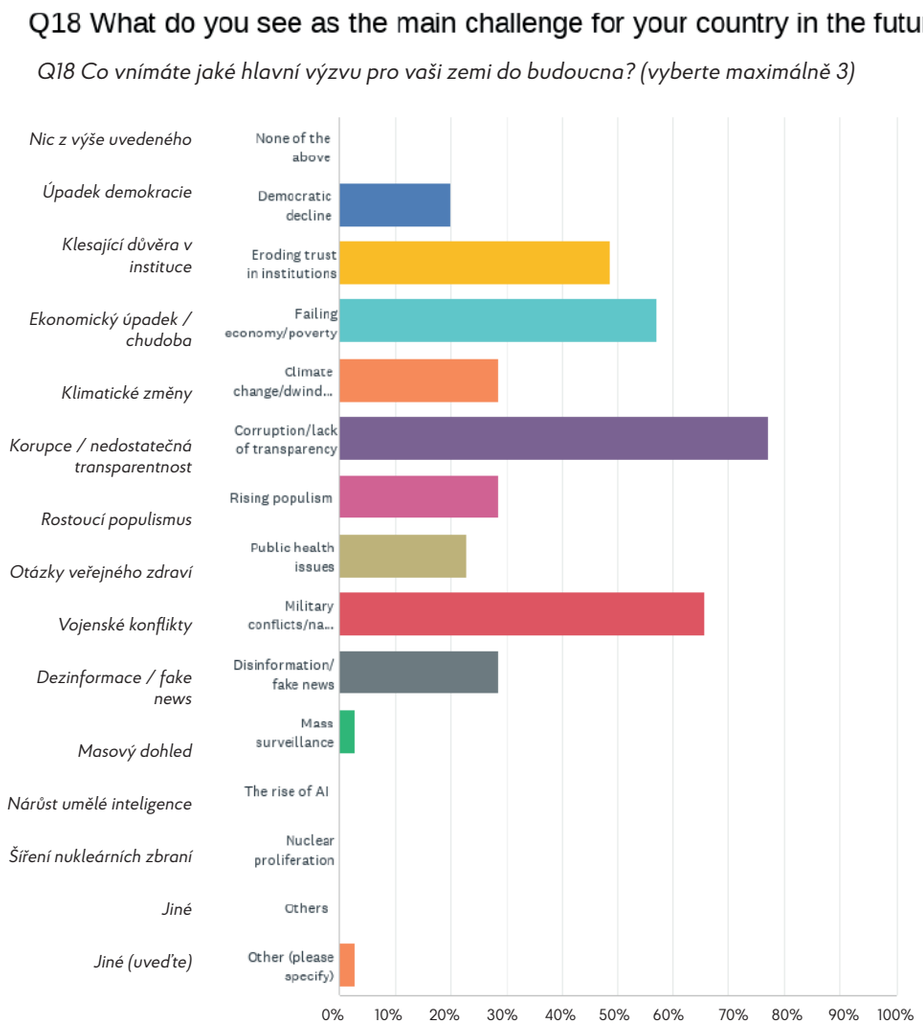

Podobně jako u výsledků v ostatních zkoumaných zemích označila většina ukrajinských respondentů za hlavní problém třetího sektoru omezené financování (54,29 %). Na druhém a třetím místě se umístila korupce (42,86 %) a omezený vliv na osoby odpovědné za tvorbu politik (37,14 %).

Q19 What do you see as the main challenges for civil society in your country? (choose max 3)

Q19 Co vnímáte jako hlavní výzvy pro občanskou společnost ve vaší zemi? (vyberte maximálně 3)

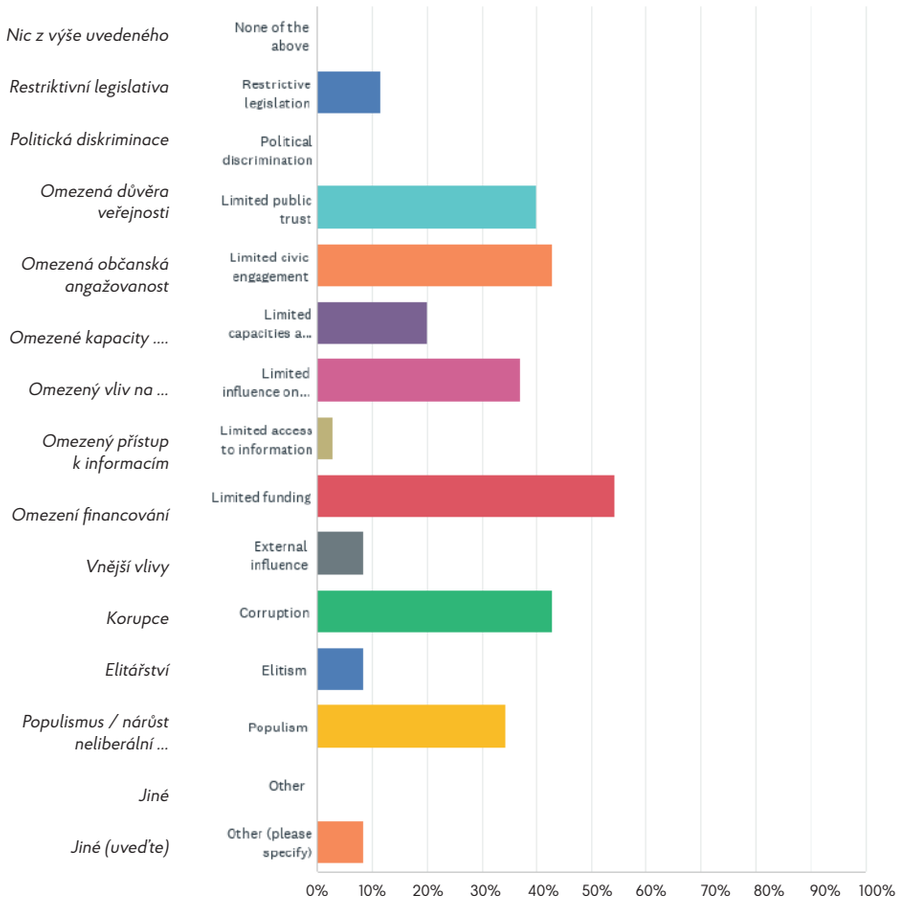

Na otázku, jak může EU pomoci řešit přetrvávající a budoucí výzvy, respondenti zmiňovali požadovanou větší podporu reformnímu procesu, intenzivnější konzultace a financování třetího sektoru a více příležitostí pro malé a střední podniky.

„[Je zapotřebí] většího tlaku [na vládu], aby prováděla reformy a plnila závazky vůči partnerům v EU; zvýšit financování schopných nevládních organizací, které mohou ukázat úspěchy i výsledky v praxi. Poskytujte granty malým podnikům," napsal jeden respondent.

„Více zapojte nevládní organizace do tvorby politik, poskytněte nevládním organizacím finanční prostředky na podporu sociálně orientovaných reforem, které nejsou hlavními prioritami současné vlády (nebo tam, kde dochází k odklonu od předchozího úsilí, jako je reforma deinstitucionalizace alternativní péče o děti)," doplnil další účastník průzkumu.

Někteří respondenti také požadovali větší pozornost regionům Ukrajiny a další zdroje na posilování kapacit regionálních organizací občanské společnosti.

„Podporujte rozvoj regionální složky občanské společnosti bez účasti nevládních organizací sídlících v Kyjevě," uvedl jeden z účastníků průzkumu.

Další hlasy se vyslovovaly pro zvýšení sankcí proti Ruské federaci v souvislosti s moskevskou podporou

proruských separatistů ve východních oblastech Ukrajiny.

A kromě prosazování jasného plánu přistoupení Ukrajiny k EU a podpory jejích obranných schopností vyzývali také někteří účastníci k opatrnosti, pokud jde o nutnost přizpůsobovat se normám EU, zejména v oblasti klimatických politik.

„Neprosazujte politiky, které ohrožují ekonomickou bezpečnost Ukrajiny, zejména s ohledem na dekarbonizaci – přechod by neměl představovat terapii šokem," napsal jeden respondent.

Povědomí a vnímání

88,57 % respondentů uvedlo znalost programu Východního partnerství – což je druhý nejnižší výsledek ve zkoumaných zemích.

Q9 Have you heard of the European Union's Eastern Partnership Initiative? (Yes/No)

Q9 Slyšeli jste o iniciativě Východní partnerství Evropské unie?

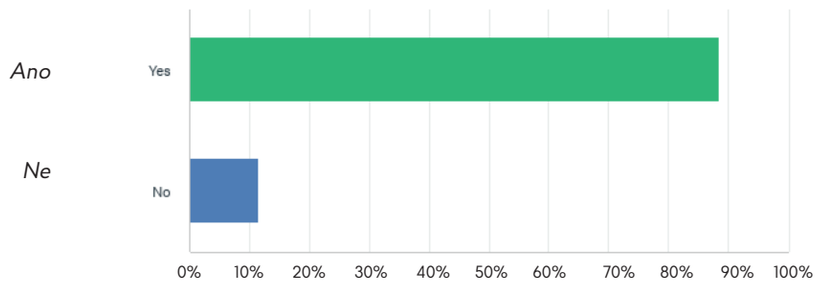

V létě 2021 však o novém politickém dokumentu přijatém v březnu slyšelo pouze 17 % respondentů. Toto číslo je nejnižší mezi zkoumanými zeměmi.

Q12 Have you heard about the Eastern Partnership's policy framework "Beyond 2020"?

Q12 Slyšeli jste o politickém rámci Východního partnerství „Po roce 2020"?

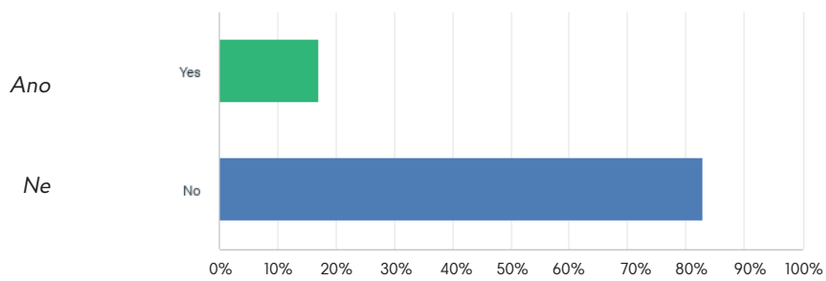

Téměř polovina respondentů (49 %) si byla vědoma toho, že otázky klimatu jsou součástí cílů Východního partnerství.

Q13 Have you heard about the Eastern Partnership's policy objective on climate resilience?

Q13 Slyšeli jste o politickém cíli Východního partnerství v oblasti klimatické odolnosti?

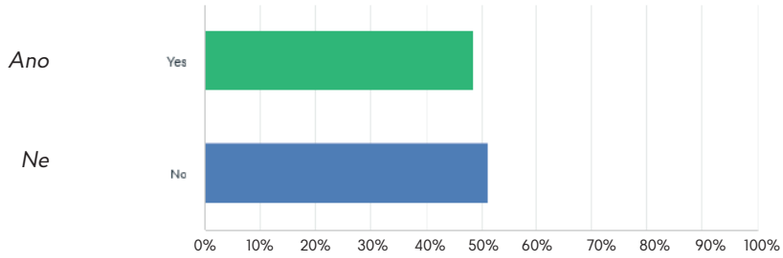

Celkově respondenti ohodnotili spolupráci Ukrajiny s EU na 3,3 z 5 bodů.

Q14 How would you assess the current state of cooperation between your country and the European Union within the framework of Eastern Partnership? (1 the lowest score and 5 the highest score)

Q14 Jak byste vyhodnotili aktuální stav spolupráce mezi vaší zemí a Evropskou unií v rámci Východního partnerství? (1 je nejnižší skóre; 5 je nejvyšší skóre)

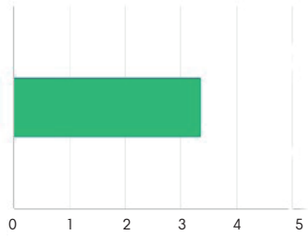

ČÁST II

Kvalitativní výzkum, včetně diskuzí u kulatého stolu a rozsáhlých rozhovorů se zástupci občanské společnosti na Ukrajině, odhalil řadu problémů, které představují výzvu pro fungování sektoru, jeho trvalou účast v rámci Východního partnerství a budoucí vliv.

Nedostatečné vyhlídky na přistoupení k EU

Mnoha zástupcům ukrajinské občanské společnosti připadá program Východního partnerství bez vize budoucího členství v EU neúplný.

„Podpis dohody o přidružení byl na Ukrajině vnímán pouze jako první krok k přistoupení. Východní partnerství pro nás bylo odrazovým můstkem nebo mostem, jak se tam dostat," vysvětlil jeden z respondentů, podle něhož rámec spolupráce bez dalších integračních cílů v očích občanské společnosti zastarává.

„Nyní všichni mluví o krizi Východního partnerství jednoduše proto, že nenabízí žádnou perspektivu pro budoucí přistoupení. Tak proč ještě existuje?" vyjádřil se další respondent.

Na pozadí přetrvávajících vnitrostátních překážek v EU a nedostatečného konsenzu mezi členskými státy ohledně budoucího směřování bloku převládá mezi členy občanské společnosti názor, že v blízké budoucnosti jsou šance na zásadní změnu politiky vůči členům Východního partnerství spíše nízké. Mnozí však říkají, že ke zvýšení motivace země k reformám bude zapotřebí další úrovně spolupráce.

„Míč je na straně Bruselu. V současné době není formát přizpůsoben potřebám členských zemí. Chceme více za více a potřebujeme vidět nějaký pokročilý mechanismus pro ty, kteří plní své závazky," řekl jeden respondent.

Jiný zástupce občanské společnosti uvedl, že při nedostatečných vyhlídkách na členství by mohla být zásadním krokem, který Ukrajina potřebuje, sektorová integrace.

„Máme dohodu o přidružení, komplexní plán reforem, ale zároveň bychom se mohli zaměřit na užší integraci v konkrétních oblastech, jako jsou digitální, energetická a soudní politika, abychom dosáhli větší integrace. V těchto oblastech bychom rádi viděli přizpůsobenější přístup ze strany EU," řekl jeden respondent.

Asociační trio a potřeba diferenciace politik

Vzhledem k samotné velikosti země a složitosti jejích problémů někteří respondenti tvrdili, že Ukrajina potřebuje více pozornosti a podpory ze strany EU.

„Problém spočívá v postavení Ukrajiny v rámci Východního partnerství, které není úměrné finanční podpoře a pozornosti na mezinárodní úrovni. Nebere v úvahu geografickou velikost a význam země. Ukrajina je například desetkrát větší než Gruzie. Současný formát spolupráce by měl být transformován tak, aby Ukrajina měla větší slovo," argumentoval jeden respondent.

Jiní uznali, že podobný, na míru šitý přístup by mohl být stejně dobře realizován prostřednictvím Asociačního tria, které bylo podepsáno mezi Ukrajinou, Gruzií a Moldavskem. Cílem této dohody je prosazovat jejich společné zájmy v oblasti evropské integrace.

„Asociační trio je jako Visegrádská skupina založená v devadesátých letech, která sdružila Polsko, Maďarsko, Českou republiku a Slovensko, aby spojily své úsilí o budoucí členství v EU. Je mezi námi mnoho rozdílů, ale tento diplomatický formát je rozhodně správným krokem," uvedl zástupce občanské společnosti.

„Politici v Bruselu se obávají, že toto oddělení Ukrajiny, Gruzie a Moldavska by mohlo mít za následek zanedbávání ostatních tří zemí, ale to je přehnané, protože EU by mohla jednoduše prokázat větší flexibilitu a přizpůsobit své politiky a zdroje potřebám přímo na místě," dodal jeden respondent. „Opravdu potřebujeme samostatnou politiku pro tyto tři země. Úřadům to dá větší motivaci, aby odváděly lepší práci," dodal stejný respondent.

Podle některých zástupců občanské společnosti neodráží nový politický dokument „Po roce 2020", který vnáší do rámce Východního partnerství novou agendu, v dostatečné míře přetrvávající rozdíly mezi jednotlivými členskými státy Východního partnerství.

„Výsledek nových výstupů je stále velmi neurčitý, bez jasného rozlišení mezi zeměmi, které mají dohodu o přidružení, a těmi, které by se mohly pokusit z těchto otázek odstoupit," vyjádřil se jeden respondent.

Potřeba „více za více" a návrat k přístupu založenému na hodnotách

Během diskuze u kulatého stolu a osobních rozhovorů zástupci občanské společnosti rovněž upozornili na důležitost tlaku ze strany EU, aby udržela vládu na cestě reforem, které se opírají o hodnoty Evropské unie.

„Na rozdíl od tradičně převládajícího názoru Ukrajina příliš nepokročila ve svém cíli směrem k integraci do

EU. Vzhledem k již splněným závazkům můžeme být považováni za premianta mezi zeměmi Východního partnerství, ale to není výsledek, který od Ukrajiny očekáváme," argumentoval respondent.

„V minulosti existoval plán uvolnění víz pro Ukrajinu, který obsahoval řadu kritérií, jež musela země splnit. Tento dobře fungující nástroj se skládal z řady reforem a zákonů, které byly předpokladem pro zavedení bezvízového režimu s EU. V tuto chvíli není dohoda o přidružení tak konzistentní, protože EU na Ukrajinu dostatečně netlačí, " vyjádřil se další respondent.

Údaje prezentované vládou Ukrajiny a nevládními odborníky o plnění pravidel uvedených v dohodě o přidružení se rovněž liší," dodal respondent a požadoval lepší monitorovací mechanismus, který by umožnil hnát vládu k odpovědnosti, a přísnější politiku „více za více", vázanou na budoucí financování.

Pro některé aktivisty občanské společnosti je názorným příkladem pomalé tempo reformy soudnictví.

„EU se snaží pomoci s reformou soudnictví, ale chybí jasné stanovisko našich mezinárodních partnerů. Zatímco dříve Ukrajina dostávala pomoc pouze po splnění určitých podmínek, zdá se, že tento režim za poslední rok zeslábl," řekl respondent.

„Hodnoty a jejich praktické zavádění na Ukrajině, které jsou předpokladem pomoci EU, nepodporují vzájemnou spolupráci v takové míře, jako tomu bylo dříve. Týká se to například reformy soudnictví. Zdá se, že princip podmíněnosti, který se osvědčil v minulosti, už tak dobře nefunguje," poznamenal zástupce občanské společnosti.

Technická kapacita a monitorování

Dalším problémem, o kterém se zástupci občanské společnosti zmiňovali, jsou lidské zdroje a jejich kapacity pro zavádění složitých směrnic a aktů pro harmonizaci politik.

„Stále nemáme dostatečně připravenou státní službu, aby věci řádně prováděla a absorbovala veškeré finance a pomoc. Problém je jednak na úrovni parlamentu, kde se stále nedaří navrhovat vhodnou legislativu pro provádění dohody o přidružení, ale i na úrovni vlády a výkonu rozhodnutí výkonné moci," komentoval respondent, jenž vyzýval EU ke zvýšení technické pomoci Ukrajině.

Jak však respondenti uváděli, stejně důležité je nejprve zajistit, aby instituce byly schopny pomoc absorbovat a aby měly zavedeny řádné vnitřní postupy.

„Někdy programy mezinárodní technické pomoci jednoduše udržují staré struktury, které však vyžadují modernizaci. V rámci této spolupráce s EU se tyto struktury těší určité beztrestnosti. Ve skutečnosti by ale měly nejprve projít reformami, teprve potom mohou být podporovány," argumentoval respondent.

„Musí existovat řádný monitorovací mechanismus, který se bude zabývat čerpáním fondů EU na Ukrajině. Míra korupce je stále vysoká a spousta peněz se vyhazuje," dodal další respondent.

Vnímání EU

„Pověst Evropské unie zůstává poměrně dobrá. Stále častěji však slýcháme od veřejnosti hlasy, že skutečným spojencem a partnerem Ukrajiny jsou USA, nikoli EU," uvedl respondent.

Ve skutečnosti jsou otázky spojené s pokračující válkou na východní Ukrajině a okupací Krymu důležitými faktory ovlivňujícími vnímání Evropské unie veřejností a občanskou společností – zejména v kontextu hospodářské spolupráce EU s Ruskem.

„Panuje určité zklamání a pocit dvojího metru. Zatímco EU obchoduje s Ruskem a prosazuje plynovod Nord Stream [2], zároveň kárá Moskvu za její roli v konfliktu na Ukrajině," řekl respondent z občanské společnosti.

Regionální diferenciace a dostupnost financování

Zatímco nevládní organizace provádějící výzkum a analýzy hrají velkou roli při podpoře harmonizace legislativy země s normami EU a navrhování politických řešení místních problémů, podle některých respondentů se stále častěji potýkají s nedostatkem financí.

„Bylo období, kdy Evropská komise vypisovala mnoho grantových soutěží – od roku 2004 do roku 2015, do začátku války. Pak donoři změnili své politiky, Ukrajina se začala přibližovat k EU a do vlády šlo více peněz. Větší pozornost byla věnována také východní Ukrajině a nevládním organizacím zabývajícím se lidskými právy. Bohužel u subjektů, které prováděly výzkum nebo ekonomickou a politickou analýzu, došlo k velkému zhoršení dostupnosti financí," uvedl zástupce Národní platformy, který se zasazoval o návrat grantových soutěží pro analytické nevládní organizace a think tanky.

„Pro velké politicky orientované organizace v Kyjevě je snazší získat finance, protože jsou doslova na prahu ministerstev. Ale pro regionální nevládní organizace, které připravují politické analýzy, je získání podpory mnohem těžší," uvedl respondent.

Národní platforma

S nástupem pandemie COVID-19 se většina aktivit platformy Východního partnerství, zejména mezinárodních akcí a setkání, přesunula do online formátu. Bohužel se to podle zástupců občanské společnosti negativně podepsalo na její funkčnosti.

„Online formát pro spolupráci prostě není účinný," komentoval to jeden respondent.

„Ano, můžete pořádat online diskuze pracovních skupin a stále z toho něco mít, ale vidíme, že energie našich členů a aktivismus výrazně poklesly. Narůstá pocit únavy ze Zoomu," řekl další respondent.

Na otázku, jak zlepšit práci Národní platformy, aktivisté rovněž hovořili o významu dostupnosti zdrojů.

„Činnost Národní platformy závisí na financování a organizaci, která ji vede. Tyto dva faktory jsou důležité, bez nich to nefunguje. Pokud jde o organizaci, která platformu na Ukrajině vede, není zde mnoho problémů. Z hlediska financí máme větší problém," uvedl respondent, který se zasazoval o dlouhodobější financování projektů a lepší dostupnost technické pomoci.

V případě Ukrajiny je také otázkou, jak zajistit účast větších a vyspělejších skupin.

„Na Ukrajině máme mnoho silných organizací a bylo by skvělé, kdyby se o své odborné znalosti s platformou podělily. Některé z nich byly její součástí, ale jakmile jejich dovednosti a organizační kapacity vzrostly, tak prostě odešly. Musíme vymyslet lepší mechanismy, jak je přilákat zpět a naopak jak by jim na oplátku mohla samotná platforma pomoci," dodal zástupce.

Doporučení pro EU

- → Při podpoře ukrajinského reformního programu nadále uplatňovat podmíněnost a zásadu „více za více“
- → Zvýšit podporu soudních a protikorupčních reforem na Ukrajině jako základního kamene reformního procesu v zemi
- → Pokračovat v podpoře úlohy občanské společnosti v politickém dialogu s vládou, monitorování reformního procesu a výkonu hlídací činnosti
- → Poskytnout dodatečné finanční zdroje pro rozvoj a posilování regionální spolupráce mezi zeměmi Asociačního tria
- → Navýšit finanční prostředky pro Národní platformu a její propagaci
- → Zvýšit propagaci programu Východního partnerství na Ukrajině, včetně jeho nového politického rámce „Po roce 2020“
- → Navýšit financování a vyhlašovat více grantových soutěží pro politicky orientované organizace se zvláštním zaměřením na ty, které působí v regionech
- → Zajistit další možnosti financování pro dohled občanské společnosti nad reformním procesem
- → Zajistit účast odborných ukrajinských nevládních organizací na přidělování technické pomoci vládě.

ZÁVĚR

Značka Východního partnerství čelí krizi identity. Posledních několik let ukázalo, že zájmy států Východního partnerství se rozcházejí a tyto státy stále více hledají vlastní způsoby, jak se zapojit do Evropské unie. Společný přístup, který byl původně základem iniciativy, již není použitelný. Hlasy občanské společnosti z regionu potvrzují, že je čas, aby EU prokázala ještě větší flexibilitu a přijala ke každé jednotlivé zemi na míru šitý přístup.

Dokonce i Gruzie, Ukrajina a Moldavsko – „Asociační trio", které dosahuje lepších výsledků a usiluje o užší integraci s EU – vykazují různé politické trajektorie a mají různé potřeby.

Existují však určité podobnosti v tom, jak občanská společnost v Arménii, Ázerbájdžánu, Gruzii, Moldavsku a na Ukrajině vnímá spolupráci s EU a co považuje za nejnaléhavější.

Podle výsledků online průzkumu byly jako hlavní priority angažovanosti EU ve všech zemích uváděny účast občanské společnosti a ekonomická udržitelnost. Občanská společnost se svou funkcí hlídacího psa a odbornými znalostmi v oblasti politiky prosazuje větší zapojení do politického dialogu a konzultací, a to nejen s národními vládami, ale také s EU. A poslední roky ukázaly, že její role v reformním procesu je skutečně nepostradatelná.

Demokratický rozměr byl jako další politický cíl vybrán mezi nejvyšší priority v Arménii, Ázerbájdžánu, Gruzii a na Ukrajině. Vnitřní dynamika v každé z těchto zemí však občas nevěstí nic dobrého pro budoucnost a je zde určité riziko, že se země odkloní od demokratické cesty.

Na Ukrajině a v Arménii byly hlavní oblastí také bezpečnostní otázky – což je stěží překvapivý výsledek vzhledem ke geopolitické realitě těchto dvou zemí.

Navzdory skutečnosti, že zelená transformace je na prvním místě politických diskuzí v EU a klimatická odolnost je jednou z dimenzí nového politického dokumentu pro program Východního partnerství, se nezdá, že by otázky klimatu byly v regionu Východního partnerství prioritou občanské společnosti. Jedinou výjimkou je Moldavsko, kde účastníci průzkumu uvedli, že klimatický cíl je jedním ze tří nejdůležitějších témat.

I přes různé úrovně zapojení ve všech zemích Východního partnerství také online dotazník ukázal, že přibližně 90 % aktérů občanské společnosti v pěti zkoumaných státech zná program Východního partnerství. To by se dalo považovat za úspěch iniciativy a jejího osvětového rozměru.

Většina účastníků průzkumu však nevěděla o novém politickém dokumentu „Po roce 2020", což naznačuje, že by EU měla vynaložit další úsilí na prosazování nové strategie.

Ačkoli se Východní partnerství může nevyhnutelně stát dvouúrovňovým projektem, občanská společnost v pěti zemích se shoduje na tom, že pro místní lidi vždy největší přitažlivost EU spočívala v jejích hodnotách a přijímání demokratických principů a také v používání měkké síly. Proto podle hlasů přímo z terénu představuje nejlepší pojistku pro nadcházející turbulentní časy a pro spolupráci s východními sousedy návrat Bruselu k přístupu založenému na hodnotách.

Autor: Anna Zamejc

Přispěvatelé: Najmin Kamilsoy, Elena Terzi, Tinatin Japaridze, Nadejda Pascaru-Botnaru, Mihai Cotorobai, Olena Romanova

Korektura: Scott Hudson

Dozor: Petr Drbohlav, Nadiia Ivanova

Kišiněv, Moldavsko, duben 2018, 2021. Demonstrace za předčasné volby.
Zdroj: Shutterstock, Frimu Films.

Ministry of Foreign Affairs
of the Czech Republic

Zpráva byla podpořena finančními prostředky z grantového programu Ministerstva zahraničních věcí ČR: Priority české zahraniční politiky a mezinárodních vztahů. Názory a stanoviska vyjádřená ve zprávě jsou názory autorů a nemusí nutně odrážet oficiální politiku nebo postoj české vlády.